

ALTAY DESTANLARI

AY SOLOGOY LO KÜN SOLOGOY İLE

KATAN-KÖKŞİN LE KATAN-MERGEN'DE

İKTİDAR ARZUSUNUN TEMSİLİ OLARAK RÜYALAR

GÜLGÜN ŞEREFÖĞLÜ

ürün yayınları
e-kültür

Ürün Yayınları
e-kültür dizisi 11

Altay Destanları Ay Sologoy Lo Kün Sologoy ile Katan-Kökşin le Katan-Mergen'de
İktidar Arzusunun Temsili Olarak Rüyalar

Gülgün Şerefoğlu

© Ürün Yayınları, 2020

Ankara
Ağustos 2020

Ürün Yayınları e-kültür Dizisi Editörü
Serpil Aygün Cengiz

Kapak Özgün Çizimi
Ali Can Meydan

Kapak Tasarımı
A. Engin Uçar

ISBN: 978-625-7037-36-5
Sertifika No: 14684

Ürün Yayınları
Konur Sokak No: 36/13
Kızılay 06420 Ankara
Telefon: 0312 4253920
Faks: 0312 4175723
urunyayinlari@gmail.com
bilgi@urunyayinlari.com
<http://www.urunyayinlari.com>

Gülgün Şerefoğlu

1987 yılında Bursa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bursa'da tamamlayarak 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümünde lisans öğrenimine başladı. Bu sırada farklı disiplinlerle duyduğu ilgi nedeniyle Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümünden seçmeli dersler alarak halkbilim alanıyla tanıştı. 2011 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümünde lisansüstü öğrenimine başladı. 2014-2017 yılları arasında yüksek lisans programına ara verdikten sonra tez çalışmasına tekrar başlayarak programdan 2020 yılının başında mezun oldu. Meslek hayatına bir kamu kurumu ve çeşitli uluslararası kuruluşlarda çevirmenlik yaparak devam etmekle birlikte halkbilim alanındaki araştırmalarını ve çalışmalarını da sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ALTAY DESTANLARINDAN AY SOLOGOY LO KÜN SOLOGOY İLE KATAN-KÖKŞİN LE KATAN-MERGEN	6
1.1. Altay Kültürü, Toplum ve Destancılık Geleneği	6
1.2. Çalışmada Kullanılan Altay Destanları.....	7
1.2.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanı	8
1.2.1.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanının Konusu	8
1.2.2. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanı.....	11
1.2.2.1. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanının Konusu	11
2. BÖLÜM: AY SOLOGOY LO KÜN SOLOGOY İLE KATAN-KÖKŞİN LE KATAN-MERGEN DESTANLARININ YORUMLANMASI: İKTİDAR ARZUSUNUN TEMSİLİ OLARAK RÜYALAR	17
2.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanında Rüya, Uyku ve Tamamlayıcı Semboller	21
2.1.1. İktidar Arzusunun Temsili Olarak Uyku ve Rüya.....	21
2.1.2. Rüyaların İşlevinin Tamamlayıcısı Olarak Gündüz Düşü (Fantezi).....	26
2.1.3. Bir İktidar Nesnesi Olarak Yüce Kitap.....	30
2.1.4. Yaşam Döngüsünün Temsili Olarak Kavak Ağacı.....	34
2.1.5. Bir Arınma Aracı Olarak Su	37
2.1.6. İktidar Mücadelesinin Ana Aktörleri: Baba ve Oğullar	39
2.1.7. İktidar Mücadelesinin Tarafları: Erkek Kardeşler	44
2.1.8. Değerlendirme	47
2.2. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanında Rüya, Uyku ve Tamamlayıcı Semboller.....	49
2.2.1. İktidar Arzusunun Temsili Olarak Uyku ve Rüya.....	49
2.2.2. Bir İktidar Nesnesi Olarak Kutsal Kitap	55
2.2.3. Yaşam Döngüsünün Temsili Olarak Kavak Ağacı.....	59
2.2.4. Bir Şifa Aracı Olarak Su.....	63
2.2.5. İktidar Mücadelesinin Ana Aktörleri: Babalar ve Oğullar	66
2.2.6. İktidar Mücadelesinin Tarafları: Erkek Kardeşler	71
2.2.7. Bilgelikğin Gösterimi Olarak Atlar	81
2.2.8. Değerlendirme	86

SONUÇ	89
KAYNAKÇA	94

ÖNSÖZ

2011 yılı başlarında DTCF Halkbilim Bölümüyle tanıştığım günden, okumak üzere karşısına geçtiğiniz bu çalışmanın tamamlandığı 2020 yılı başına kadar geçen süre boyunca hem çalışmalarım hem de hayatım birçok farklı yola girip yön değiştirdi, gelişti, farklılaştı. 2011 yılında DTCF’de başlayan Halkbilim maceramın tez savunması ile vardığı nokta, oraya varıncaya kadar hiç düşünmediğim kadar sürprizlerle dolu, yorucu ve mutluluk verici bir yolculuğun sonu oldu.

2010 yılında Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık lisans programını bitirip birkaç ay içinde iş hayatına hızlı bir giriş yaptıktan sonra aslında öğrencilikten kopmak istemediğimi ve sadece işe gidip gelerek geçireceğim bir hayatın beni pek de mutlu etmeyeceğini fark ettim. Ardından hem ilgimi çekebilecek hem de kendimi ifade etmenin görece daha mümkün olabileceği bir yüksek lisans programı olup olmadığını araştırıp soruştururken dönemin en sevilen kitapevlerinden birinde çalışmakta olan arkadaşım Barbaros Sarıcı ile tanıştım. Barbaros DTCF Halkbilim Bölümünde yüksek lisansa hâlihazırda başlamış bulunuyordu ve kitabevinde incelediğim kitaplardan ve kısacık muhabbetlerimizden aynı Bölümün beni de mutlu edeceği ve ufkumu açacağı fikrini edinerek bana bu programa başvurmamı sağlayacak cesaret ve enerjiyi vermişti.

2011 yılı bahar akademik döneminde programa kabul edildim ancak aynı zamanda özel sektörde ve vardiya usulü çalıştığım için gerekli derslerin tümünü vermem üç yarıyılımı aldı. Elbette bir tercümanın düşünce patikası, algıları ve düşünsel refleksleri halkbilimcilerden oldukça farklıydı ve bazı temel kavramları zihnimde anlamlı bir bağlama oturtmak ve çok sayıdaki kitap ve metni incelemek düşündüğüm kadar kolay değildi. Yine de çok keyif aldığım bu programa girme şansımı kendi kişisel yaşamımda, yalnızca kendim için, bir başarıya dönüştürme amacım, bu süreci benim için bir “kendini gerçekleştirme projesi” hâline getirdi. Bu alanla ilgili herhangi bir kariyer amacı gütmemek, işleri daha eğlenceli ve stressiz bir hâle getirirken lisans öğrenimimi tamamladığım alandan farklı bir alana geçmiş olmak da farklı alanlarda bir şeyler öğrenmeye ve üretmeye çalışmanın iyi bir fikir olacağı yönündeki düşüncemi desteklemekteydi.

Programa kayıtlı olduğum yıllar boyunca, sosyal bilimlerin ucu bucağı görünmeyen genişliği, disiplinlerin iç içe geçmesinden doğan bağlantılar ve ufkumu giderek açan sayısız yeni bilgi karşısında duyduğum şaşkınlık ve heyecan zaman zaman azalır artsa da hiç bitmedi diyebilirim. Hatta kimi zaman halkbilimin çeviribilim ile mevcut ve olası bağları üzerine düşünürken buldum kendimi. Elbette bunda dönem arkadaşlarımla entelektüel birikimleri ve hocalarımızın kapılarını araladığı yeni bir dünyanın etkisi de tartışılmaz diye düşünüyorum. Dönem arkadaşlarım içinde ise en beni en çok yüreklendiren, okunacak metinler konusunda her zaman güzel tavsiyeleri olan Emek’in de bu hikâyenin tamamlanmadan bitmesine engel olduğunu şimdi geriye dönüp bakınca daha da iyi anlıyorum.

Elbette sadece derslerle sınırlı olmayan bu programı tamamlamanın en güç kısmı, tez çalışmasını gerçekleştirmektir benim için. Bölümün hâkim görüşüne bakarak, bunun için öncelikle mutlaka bir alan çalışması gerçekleştirmeli; gerçek bir halkbilim tezi yazabilmek için mutlaka “alana çıkmalı” idim. Ne var ki o dönemde çalışmakta olduğumdan, alana çıkmak için gerekli vakti ayırmam mümkün değildi ve ne yazık ki işi bırakacak maddi güce de sahip değildim. Bu nedenle önce Ankara içinde bir çalışma yapıp yapamayacağıma baktım ancak çalışacak bir konu belirleyemedim. Tam da o sıralarda, kendisi anne tarafından Çerkes bir arkadaşım Çerkesleri Odak noktasına alan bir çalışma yapmamı önerdi ve bana yol

gösterecek birkaç tavsiyede bulundu. Bu düşünceden hareketle ilgili kişi ve kurumlarla iletişime geçerek kendime amatörce bir yol haritası oluşturdum ve bana yardım etmek konusunda tereddüt göstermeyen sayısız kişi sayesinde nihayet çalışma alanımı Eskişehir’de bulunan bir Çerkes köyü olarak belirledim. Böylece, bir yıldan biraz daha uzun sürecek olan alan çalışması yapma ve tez metni yazma çabam başlamış oluyordu.

Çok çalışkan ve fedakâr bir öğrenci olmadığımı en başından itiraf ederek bu macerayı anlatmak sanırım en doğrusu olacaktır. Kendimce alan çalışması için çok çaba sarf ediyordum ancak iş hayatındaki ilk yıllarımın getirdiği tecrübesizlik ve tetikte olma durumuna bir kamu kurumuna atanmam da eklenince iş yeri ve işin kendisi, hayatımdaki birçok şeyin önüne geçti ve elbette yüksek lisans tezim de bu durumdan muaf değildi. Öncelikle, her ne kadar ders dönemini tamamlamış hatta birkaç lisans dersini de gönüllü olarak takip etmeye çalışmış olsam da alanda gerçekten ne yapmam gerektiği konusunda kafamda çok sayıda soru işareti mevcuttu. Önemli diğer bir konu ise danışmanımla etkin bir şekilde iletişim kurma ve birlikte çalışma durumumuzun da çok sınırlı oluşuydu. Dolayısıyla, çalışmam konusunda neredeyse hiç ilerleme kaydedemiyordum. Bu şekilde geçirdiğim birkaç yarıyıldan sonra tez çalışmasına bir süre ara vererek yaklaşık 2 yıl bu konuda hiçbir şey yapmadım ve nihayet bir sonraki yarıyılın başında da programdan kaydımı sildirmenin en doğrusu olacağına karar verdim.

Hikâyenin en heyecanlı ve hareketli kısmı da tam bu noktadan sonra başladı aslında. Artık çalışma hayatının yarattığı rutine kendimi kaptırmış olduğum ve lisansüstü tecrübemden umudu kestiğim bu dönemde bir gün, çalıştığım kurumda bir “protokol eğitimi” verileceği duyuruldu ve tüm personelin katılımı zorunluydu. Seminerin verildiği salona gittiğimde eğitimi vermek üzere gelen kişinin DTCF’den bir öğretim üyesi olduğunu ve dahası Halkbilim Bölümünde görev yaptığını şaşkınlık içinde dinlerken Hocanın kendi adını söylemesiyle şaşkınlığım yerini heyecan ve sabırsızlığa bıraktı. Evet, karşımızda duran kişi Serpil Aygün Cengiz Hocanın ta kendisiydi! Diğerleri için ne ifade ediyordu bilemiyorum ama benim için gerçek bir devrimin başlangıcıydı! Adını bildiğimiz, “Bölüme döneceği” konuşulan ancak benim şahsen hiç görmediğim bir Hoca; bir kamu kurumunda verdiği protokol eğitiminde hem bu kadar sıra dışı hem de bu denli nazik olabilen biri, Bölümdeki öğrencilerle kim bilir neler çalışıyordu, derslerinde neler anlatıyordu?

Eğitime bir ara verilir verilmez çekingenliğim ve alacağım tepki konusundaki korkularıyla boğuşarak Hocanın yanına gittim. Kendimi tanıttım, durumumu anlattım ve Bölümü bırakmayı düşündüğümü söyledim. Serpil Hoca ise hemen iletişim bilgilerini paylaşıp bir gün onu mutlaka okuldaki ofisinde ziyaret etmemi söyledi. Çok sevinçli ama bir o kadar da kaygılıydım günün sonunda. Onca zamandır mezun olamamış ve “alan dışı” bir öğrenci olarak Serpil Hocanın karşısında ne söyleyebilirdim ve en önemlisi kendisinden tez danışmanım olmasını nasıl isteyebilirdim, bilmiyordum. Nihayet cesaretimi toplayıp kendisiyle görüşmeye gittim ve Serpil Hoca tezi birlikte bitirmemizi önerdi. Şaşkınlığımı ve sevincimi ayrıca anlatmama sanırım gerek yoktur. O günkü görüşmede durumumu ve neler çalışabileceğimi ayrıntılı olarak konuştuk ve aslında o gün tezimi bitirmemin mümkün olabileceğine ilk kez inandım. Serpil Hocanın çalışmamı neden bırakmamam gerektiğine dair ne kadar cesaretlendirici bir konuşma yaptığını bugün gibi hatırlıyorum.

İlk görüşmelerimiz ve yazışmalarımızın ardından alana çıkmak yerine masa başında bir çalışma yapmama karar verdik. Yalnız, oldukça radikal bir değişiklik yaparak, Hocanın uzmanlık alanı olan psikanalitik folklor bağlamında bir çalışma yapacaktık; bunun için de Hocanın önerileri arasından benim tercih ettiğim üzere mitolojiye ait metinlerden yararlanacaktık. Freud ve Jung’un adları dışında çalışmaları hakkında üçten fazla cümle bilmiyor olmama rağmen sevinçle okumaya ve çalışmaya başladım. Bu süreçte mitolojinin özel alanı olarak Türk mitolojisini belirledik ve biraz daha özele inerek Altay destanlarını

seçtik. Tabii ki bu belirleme ve seçme işleri haftalar, hatta belki de aylar sürdü ve bunu izleyen dönemde özellikle destanlar ve bunlar üzerine yayımlanmış malzemeye ulaşma konusunda burada anlatmama gerek olmayan ancak söylemeden geçemeyeceğim bir sürü zorlukla karşılaştık. En sonunda da Altay destanları içerisindeki rüya ve uyku motiflerine bakıp psikanaliz içinde zaten belirli bir yer tutan bu kavramlara odaklanmaya karar verdik. Çalışmanın malzemesini bulmak dışında sınırlarını belirlemek, hangi kuramlar çerçevesinde geliştirileceğine karar vermek ve elbette, içlerinden en zoru olarak, okuduğum ve bulduğum her şeyi kurallı ve anlamlı bir akademik metne dönüştürmek gibi kaçınılmaz zorluklar yaşadım tez yazmaya çalışan herkes gibi.

Gülgün Şerefoğlu ile Serpil Aygün Cengiz – Tez görüşmesi sırasında
(21 Haziran 2017, Ankara Üniversitesi Tandoğan Yerleşkesi)

Tez çalışması için hem mitoloji hem de psikanaliz üzerine okuduğum her şeyden keyif aldığımı ve hepsinin bana yeni ufuklar açtığını tüm samimiyetimle söyleyebilirim. Buna rağmen, daha büyük bir açık yüreklilik gerektirse de, bunların arasındaki bağları kurmanın ve yazmanın zaman zaman zorlayıcı ve hatta bazen acı verici olduğunu da söylemek zorundayım sanırım. Özellikle çalışmayı bitirmek konusunda hız kazanmak zorunda olduğum son ayların iş yerindeki ve hayatımdaki en yoğun ve bunaltıcı döneme denk gelmesi, özellikle bu süreci yaşamış olanlara pek de şaşırtıcı gelmeyecektir sanıyorum.

Tez çalışması sürecini, tez jürisi ve savunma günü olmadan anlatmak, hikâyeyi eksik bırakacaktır diye düşünerek bu konuya da kısaca değinmek istiyorum. Öyle zannediyorum ki kurulacak jüriden çekinmeyen, savunma anını yaşamaktan korkmayan pek fazla kişi yoktur ama benimki kadar karmaşık duyguları olan kaç kişi vardır, işte onu bilemiyorum. İlk sırada tezi bitirmenin mutluluğu yer alıyordu ama savunmada başarılı bulunmamış bir tez henüz bitmiş sayılamayacağı için tedirginlik ve stres devam ediyordu. Jürinin karşısında kurduğum ilk ve son cümle dışında hiçbir şey hatırlamıyor oluşum ise ne ile açıklanabilir ki acaba! Bir de, ilk günlerde kimseye anlatmamaya karar vermiş olsam da sonrasında herkese anlatıp

güldüğüm o an: Jüri kararının açıklandığı, “Bilim uzmanı oldunuz” sözünü duyduğum anda gözlerimden yaşların akmaya başlaması! Şimdi düşününce o anki kadar utanç verici değil, oldukça gülünç geliyor doğrusu.

Özkul Çobanoğlu, Gülgün Şerefoğlu, Serpil Aygün Cengiz ve Pınar Kasapoğlu Akyol
- Gülgün Şerefoğlu'nun yüksek lisans tez savunmasının ardından
(10 Ocak 2020, AÜ DTCF)

Tez çalışmam başarılı bulunarak kabul edilmesi ve ardından bir e-kitap hâline getirilmesi benim için hem mutluluk hem de çok heyecan verici. Bugüne dek tüm okuduklarım, gördüklerim ve duyduklarımı bir araya getirerek oluşturmaya gayret ettiğim çalışmanın, mitoloji ve psikanalitik folklor alanında çalışacaklar için yeni fikirlerin kapısını aralama yolunda küçük bir adıma vesile olmasını umut ve temenni ediyorum. Özellikle psikanalitik yöntemle çalışılması mümkün olan sayısız sözlü ve yazılı kültür ürününün mevcut olması ve bunlardan kimileri üzerine ülkemizde henüz çalışma yapılmamış olması,

bunların farklı bakış açıları ve birikimlerle birleşerek ortaya çıkarabileceği pek çok yenilikçi ve özgün çalışma konusunda da heyecan ve merakı beraberinde getiriyor diye düşünüyorum.

Resmi olarak “yüksek lisans programı” adıyla bilinen “kendimi gerçekleştirme projem”, uzun bir zamana yayıldığı gibi pek çok olay ve anıdan oluşan bir maceraya dönüştü ve nihayet mutlu sonla bitti. Programa kayıt yaptırdığım ilk günden son güne kadar, arada kesintiye uğramış olsa bile, yalnızca akademik olarak değil, hayata ve insanlara dair de pek çok şey öğretti. O nedenle bu hikâye içinde adımı andığım ve an(a)madığım herkese şükran borçluyum. Geçen yıllar içinde elbette ben de değiştim, zihnim yeni ışıklar ve yeni fikirlerle doldu ama en önemlisi Halkbilimi seçme konusunda hep “İyi ki!” diyebildim. Kalbimde DTCF’nin ve Halkbilimin yeri her zaman çok özel olacak ve zihnim bu macerayı hiçbir zaman unutmayacak; kim bilir belki de yeni hikâyeler için de bir başlangıç olacak...

Bu nedenle, hikâyemi ve sözlerimi bitirmeden önce, bu süreçte yanımda olan herkesi mümkün olduğunca eksiksiz bir biçimde sıralayarak kendilerine duyduğum minnettarlığı bir kez de burada ifade etmeyi isterim.

İlk teşekkürümü tez danışmanım Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz’e sunmak isterim. Tez çalışmamı tamamlamadan yüksek lisans programından ayrılmaya karar verdiğim sırada tanıştıktan sonra tez danışmanım olmayı kabul ederek hayatımda gerçek bir dönüm noktası yaratmış olduğu için kendisine yürekten bir teşekkürü borç bilirim. Konu seçimini yaptığımız ilk günlerden çalışmamı bitirdiğim güne dek önümde yeni ufuklar açtığı, yeni alanlar ve bilgilerle tanıştırdığı, bitmek tükenmek bilmez enerjisiyle her yorulduğumda bana güç verdiği ve yazdıklarımı sabırla okuduğu, düzelttiği, eleştirdiği için kendisine müteşekkirim. Serpil Hocam olmasaydı severek ve içime sinerek tamamladığım bir çalışma olmayacağı gibi çok büyük bir ihtimalle tez çalışmamı bitirmem ve bu programı tamamlamam asla mümkün olmayacaktı. Bu hikâyeyi bir “kendini gerçekleştirme projesi”nden çok daha fazlasına dönüştürdüğü için kendisine minnettarım.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca bana halkbilime ve hayata dair öğrettikleri her şey için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümündeki tüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Tez savunma sınavında jürimde bulunmayı kabul eden Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu’na yeni ufuklar açan görüş ve yorumları için ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar Kasapoğlu Akyol’a yapıcı eleştiri ve yorumlarının yanı sıra benim için çok önemli olan savunma gününde tüm salona yaydığı olumlu enerji ve bana verdiği moral için de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Lisans programından yeni mezun olduğum sırada okulla bağımı sürdürme ve farklı bir alanda yeni şeyler öğrenme hevesimi anlayarak beni halkbilim alanı ile tanıştıran ve yüksek lisans programına başlamama vesile olan Barbaros Sarıcı’ya yürekten teşekkür ederim. O olmasaydı, hikâye hiç başlamayabilirdi. Ayrıca, her zaman derslere devam etmem konusunda beni destekleyen; birikimini, fikirlerini ve tavsiyelerini cömertçe paylaşmak konusunda hiçbir tereddüt göstermeyen Emek Erez’in her daim tevazu ile kuşatılmış olan arkadaşlığı ve desteği için kendisine içtenlikle teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca beni her anlamda bıkmadan usanmadan destekleyen, bana moral ve güç veren ve metnimin son okumasını yapmayı da gönüllü olarak üstlenen Çağrı Elverir’e ne kadar teşekkür etsem azdır. Her şeyin bittiğini, artık çalışmayı tamamlamamın mümkün olmadığını düşündüğüm bir anda bile bana neden yanıldığımı mantık çerçevesinde ve büyük

bir sabırla anlatması benim için yapılmış en büyük iyiliklerdendi. Onun desteği olmasaydı çok tökezlerdim, çok daha fazla yorulur, belki de pes ederdim; kendisine minnettarım.

Tez çalışmamı gerçekleştirirken hem arkadaşlıklarıyla hem de iş yerindeki görevlerim konusundaki tereddütsüz yardımlarıyla her zaman beni destekleyen Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğündeki mesai arkadaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Onların gösterdikleri anlayış, benimle paylaştıkları heyecan ve bana olan inançları paha biçilemez bir değere sahip. Ayrıca çalışmamın çok kısıtlı bir döneminde bir arada bulunduğum ancak manevi desteklerini esirgemeyen UNDP Türkiye Ofisindeki proje ekibi arkadaşlarıma da teşekkür etmek isterim.

Şahsen tanışma fırsatını bulamadığım ancak çalışmam boyunca kendisine dolaylı olarak ilettiğim, teknik konudaki yardım ricalarımı hiç geri çevirmeyen Dr. Öğr. Üyesi Pınar Aksoy'a içtenlikle teşekkür etmek isterim. Ne zaman olursa olsun destek vermesinin yanı sıra her seferinde olumlu ve destekleyici geri bildirimlerde bulunarak beni yüreklendirdi.

Tüm arkadaşlarım içinde özel bir yere sahip olan dostlarıma, dosttan da yakınım olan manevi kardeşlerime olan teşekkürüm için ayrı bir yer ayırmak isterim.

Bursa'da geçirdiğimiz lise yıllarından beri devam eden dostluğumuzu Ankara'da sürdürme şansı bulduğumuz Bülent Ayyıldız'a, tez yazma süreci boyunca verdiği manevi destek ve çalışmamı tamamlayacağıma dair taşıdığı ve dile getirmekten çekinmediği inancı için teşekkür ederim. Entelektüel birikimiyle ufkumu açtı ve tezimin en temel kaynaklarından birkaçını bana birkaç yıllığına ödünç vermek konusunda bir an bile tereddüt etmedi.

Son on beş yıldır hayatımın acı tatlı pek çok anına şahit olan ve her zaman koşulsuz biçimde yanımda bulunan, dosttan öte kardeşim olan Özge Gençel'e; yüksek lisans ve tez yazma süreci boyunca her zamanki desteğini devam ettirmekle kalmayıp her zaman endişelerimi dindirdiği, başarıma dair inancımı kaybetmeme hiç izin vermediği ve her ihtiyaç duyduğumda tüm sorularıma sabırla cevap verdiği için minnettarım. Onun görüşlerine, fikirlerine ve bakış açısı her zaman imrendim ve bunlardan beslenme şansına her zaman sahip oldum.

Son kısmı ise sevgili aileme teşekkür etmeye ayırmak isterim. Yukarıda yer alan her bir kişi gibi, ailem için söylemek istediklerim de buraya sığacak gibi değilse de burada belirtmeden geçmem imkânsız.

Öncelikle, ağabeyim Erhan Şerefoğlu'na, hayatta ilgi alanlarının kısıtlanmasının anlamsız olduğunu, merak ettiğimiz ve zevk aldığımız her konuya merakla eğilmenin doğallığını bana bu çalışmadan çok önce öğrettiği için teşekkür ederim. Müzik, sinema, spor konularında birçok tür ve alana duyduğu ilgiyle bana "Ne kadar çok ve farklı şeye merak duyarsak o kadar gelişiriz" fikrini aşıl原因an kişi bizzat kendisidir. Sanıyorum ki, çevirmen olduktan sonra Halkbilim Bölümünde yüksek lisans yapmaya karar vermeme temel oluşturan fikirlerden biridir bu.

Ablam Gülsan Tüfenkçi'ye ise azim, sıkı çalışma ve kararlılıkla her zaman kendimiz için iyilik getiren sonuçlara ulaşabileceğimizi bizzat kanıtlayarak örnek olduğu için teşekkür ederim. Yalnızca hayattaki ilk öğretmenim olmakla kalmayıp, çocukluğumu paylaştığı ve hayatımı paylaşmaya devam ettiği, bana ve yeteneklerime güvenmekle kalmayıp bunları her fırsatta dile getirerek hayattaki en büyük dayanaklarımdan biri olduğu için kendisine minnettarım.

Son ve en özel olarak, annem Gülhan Şerefoğlu ve babam Ersan Şerefoğlu'na bugüne kadar gösterdikleri tüm sabır, verdikleri destek ve bana olan inançları için teşekkür ederim. Hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini bir an bile esirgemediler; her kararımı destekleyerek bana güç verdiler, hayatta elde ettiğimiz manevi başarıları her zaman maddi olanların önüne koyarak yaşamamın derinliğini ve güzelliğini öğrettiler. Son 14 yıldır ayrı şehirlerde yaşasak da aile olmanın sıcaklığından ve samimiyetinden mahrum kalmama izin vermeyen ve haklarını asla ödeyemeyeceğimi bildiğim anneme ve babama minnetimi ifade etmeme yetmeyeceğini bilsem de, burada bir kez daha, yürek dolusu teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Mayıs 2020

GİRİŞ

Bu çalışmayla, Türk mitolojisinin bir parçası olan Altay destanları arasından seçtiğim *Ay Sologoy lo Kün Sology* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanlarını, anlatılar içinde yer alan uyku ve rüya sembollerini merkeze almak üzere bunları tamamlayan birtakım sembollerle birlikte ele aldım ve sembollerin tümünü psikanalitik folklor bağlamında inceledim. Bu incelemeyi gerçekleştirirken de bu sözlü kültür ürünlerinin hem Türk mitolojisi bağlamında halkbilimsel analizini yapmış hem de bu analizi biraz daha ileriye götürerek psikanalitik kuramlar ve bu kuramların sembolleri yorumlama yöntemlerinden yararlanmış ve böylelikle destanların geleneksel anlamları dışındaki daha derin anlamlarını irdelemiş oldum. Tüm bu inceleme ve analizler aracılığıyla, Altay destanlarındaki rüyaların temel işlevinin destan kahramanlarının bilinçdışında yer alan çeşitli arzuların ifade edilmesi olduğu fikrine ulaştım.

Altay Türklerinin sözlü kültür ürünlerinden olan Altay Destanlarının ortaya çıkış tarihinin arkaik dönemlere kadar uzandığı ve yüzyıllar içinde değişip dönüşerek olgunlaşma dönemini 17.-18. yüzyıllarda tamamladığı düşünülmektedir (aktaran Dilek, 2002, s. 20). Çeşitli sözlü kültür ürünlerini içinde barındıran Altay folkloru, sözlü edebiyat açısından da zenginlik göstermektedir.¹ Altay Türklerinin bu birikimlerine yönelik çalışmaların öncüleri V.İ. Verbitsky, N.İ. Ananin ve W. Radloff'tur. Bu çalışmaların başladığı günden günümüze dek uzanan süreçte Altay destanlarından 12 ciltlik bir derleme oluşturulmuşsa da bu destanların tamamı Türkiye Türkçesiyle yayımlanmamıştır (Dilek, 2002, s. 11).

Çalışmada temel kaynak olarak İbrahim Dilek tarafından hazırlanan Altay Destanları adlı eserden yararlandım. Bu eser, 1997 yılında dönem hükümeti tarafından hayata geçirilmiş olan "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayımlanması" projesi kapsamında, toplamda yirmi iki destan içeren üç ciltten oluşmaktadır. Eserin ilk cildinde yer alan destanlar kayçı Ulağaşev'den, ikinci cildinde yer alan destanlar kayçı Kalkin'den, üçüncü cildinde yer alan destanlar ise kayçı Yalatov ile birlikte beş farklı kayçıdan derlenen destanlardan oluşmaktadır. Eserin her bir cildinde destanların Altay Türkçesi [Kiril alfabesinden Latin alfabesine transkripsiyonu yapılmış şekilde] ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış halleri sayfalarda iki sütun biçiminde karşılıklı olarak verilmiştir (Dilek, 2002, s. 7-11). Çalışmayı yürütürken, çalışmanın malzemesi olarak seçtiğim *Ay Sologoy lo Kün Sology* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanları için de kitap içinde eşzamanlı olarak devam eden bu metinlerden Türkiye Türkçesi ile yazılmış olanlar temel alınmıştır.

Altay Destanları eserinin üç cildini de okuduktan ve destanlarda yer alan sembolleri genel anlamda tespit ettikten sonra uyku ve rüya motiflerine odaklanmaya karar verdim. *Ay Sologoy lo Kün Sology* destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanı ile birlikte birkaç destanda daha yer alan uyku ve rüya motifleri, en yoğun ve belirgin şekilde bu iki destanda ortaya çıkmaktadır. Destanların psikanalitik folklor² açısından irdelenmeye uygunluğunun yanı sıra birbirleriyle konu ve içerik bakımından gösterdikleri birtakım paralellikler de bu destanların çalışmanın temelini konumlandırılmasını teşvik etmiştir.

Ay Sologoy lo Kün Sology destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanını çalışmanın odak noktası olarak belirledikten sonra, uyku ve rüya sembollerinin yanı sıra

¹ İslâmiyet öncesi Türk destanları ve sözlü kültür ürünlerinin ortaya çıkışı ve sınıflandırılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Çobanoğlu 2018; Sakaoğlu ve Duymaz, 2002).

² Psikanalitik folklor ve Türkiye'de psikanalitik folklor çalışmaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Kasımoğlu 2017 içinde Aygün Cengiz, Sunuş).

destanlar içinde bu sembollerin anlam ve işlevlerini destekleyecek, pekiştirecek ve tamamlayacak olan diğer sembolleri de belirledim. Uyku ve rüya motifleri, Türk mitolojisinde ve Altay destanlarında özel bir yere sahip olmasına rağmen bu sembollerin destan bağlamından ve anlatı içinde kendileriyle bağlantılı olan sembollerle yarattıkları anlam bütünlüğünden koparılmadan ele alınması gerekliliği ortaya çıktı.

Bu bağlamda, çalışmanın çıkış noktasını oluşturan uyku ve rüya sembollerinin yanı sıra inceleyeceğim sembolere “tamamlayıcı semboller” adını vererek bunların tümünü tek bir başlık altında, ayrı birer alt başlığa ayırarak inceledim. Tamamlayıcı sembollerin seçimi için belirlediğim en önemli ölçütlerden biri de bu sembollerin anlatılar içindeki farklı bölümlerde birden fazla tekrarlanmasıydı; çünkü destanların yapısı gereği vurgulanmak istenen semboller diğerlerinden daha sık ortaya çıkmaktaydı. Böyle bir başlık oluşturmanın başlıca nedenleri; bu sembollerin tümüne çalışma boyunca daha kolay ve anlaşılır bir biçimde atıfta bulunmak ve bunları rüya ve uyku sembolleriyle ilişkilendirmenin ötesinde, her biri için ayrı ve detaylı açıklamalarda bulunabileceğim bölümler yaratmaktı. Bu şekilde söz konusu sembolleri, taşıdıkları mitolojik anlamlar ve destan içinde kazandıkları veya pekiştirdikleri anlamlar açısından ayrı ayrı ele almış oldum ve tüm sembollerin psikanalitik folklor açısından oluşturduğu bütünlük ve bunun sonucunda ortaya çıkan genel anlamı daha net bir biçimde ifade etme olanağı elde ettim. Bu bağlamda, tamamlayıcı sembollerin temel işlevinin, destanlardaki erkek karakterlerin rüyalarının işlevlerini pekiştirerek bunların ifade edilmesine yardım etmek olduğu sonucuna vardım.

Seçtiğim destanların çalışma içindeki kullanımını sırasındaki , sıralama destan adları temelinde alfabetik olarak gerçekleştirdim. Sembolleri çözümlediğim alt bölümlerde yer alan alıntılar ise metin içinde kronolojik biçimde yer aldı; böylece her bir anlatının akışına sadık kalmış ve dolayısıyla parçaları bağlam dışına çıkarmamış oldum. Böyle bir yol izleyerek çalışmanın daha akıcı ve anlaşılır olmasını amaçladım. Yorumladığım sembollerin metin içinde geçtiği kısımları ise çalışma içinde anlamı etkilemeyecek bir uzunlukta ve akademik alıntı yapma kurallarını ihlâl etmeyecek biçimde gösterilen alıntılar biçiminde yer aldı.

Çalışmayı gerçekleştirirken öncelikle, Altay destanları özelinde destanlarını yorumlamak ve bunların mitoloji içindeki bağlamından koparmamak adına genel olarak Türk mitolojisi ve bunun içinde özel bir alan olan Altay mitolojisine dair kuramsal bilgilerden yararlandım. Destanlarda yer alan rüya sembolü ve bunun tamamlayıcısı olarak ortaya çıkan diğer sembolleri yorumlarken psikanalitik kuramdan ve özellikle de bu kuram çerçevesinde geliştirilen psikanalitik rüya yorumu yöntemlerinden de faydalandım. Tüm bu yöntemler ışığında ele almaya çalıştığım destanları, ait oldukları Altay kültürüne bağlı olarak incelerken bu kültürün öğelerine de psikanalitik açıdan baktım ve tüm yorumlarımı psikanalitik folklor alanından çıkmadan burada konumlandırdım.

Tüm bu bilgi ve yöntemleri kullanırken, özellikle psikanalitik kuramların ve bakış açılarının çokluğu göz önünde bulundurulduğunda kullandığım kaynakları ve görüşlerine başvurduğum kuramcıları belirli bir sayıyla sınırlama gerekliliği doğdu. Bu sınırlamayı yaparken ise hem kullandığım destan malzemesinin açık bir biçimde yorumlanmasına olanak sağlayacak hem de sadece birbirleriyle paralellik gösterip içerdikleri fikirler açısından birbirini destekleyen düşüncelerden değil, aynı zamanda birbirini eleştirerek aynı alanda farklı bakış açılarından yararlanmama olanak sağlayacak kaynak ve kuramlardan faydalandım.

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanında yer alan uyku ve rüya sembolleri ile tamamlayıcı sembolleri temel olarak Sigmund Freud, Carl Gustav Jung ve Erich Fromm’un uyku ve rüya hakkındaki görüşleri ekseninde konumlandırdım. Destanlardan her birini birer rüya gibi düşünerek içlerinde yer alan

sembolleri, bu rüyalarda ortaya çıkan göstergeler olarak irdeledim. Bahsi geçen üç kuramcının da sembol dilinin kullanımı ve çözümlenmesi konusundaki düşünceleri ile bu sembollerin mitoloji içindeki yerine dair fikirlerinden yararlandım. Böylece, psikanalitik düşünceye dayalı rüya yorumlama yöntemleri, destanların çözümlenmesinde temel bir izlek hâline gelmiş oldu .

Düşüncelerini kendi yorumlarım için temel aldığım bu üç kuramcıdan ilki olan Sigmund Freud, psikanalizin kurucusudur ve rüya yorumu metodu açısından da içinde yaşadığı dönemde henüz ortaya atılmamış olan pek çok yeni fikrin sahibidir. Freud'a göre rüyaların yorumlanması için rüyayı oluşturan öğeler birbirinden ayrılmalı, serbest çağrışım yönteminden yararlanılmalı ve ortaya çıkan bu öğelerin her birini oluşturan deneyimler, düşünceler ve duygular açıklığa kavuşturulmalıdır. Bunun sonucunda, sembollerin gerçek anlamları kavranacak ve bunları oluşturan saklı arzular ve duygular ortaya çıkarılmış olacaktır (Mitchell ve Black, 2012,s. 10). Bu kapsamdaki ikinci kuramcı Carl Gustav Jung, Freud'la ortaklaşmış kimi görüşlere sahip olmakla beraber rüya yorumlama konusunda bağlam çıkartma tekniğine başvurmuştur. Jung'a göre, rüyayı oluşturan öğelerin anlamları kişilere, onların duygu ve düşünce dünyalarına ve bu sembollerin onlarda yarattığı çağrışımlara göre farklılık göstermektedir ve kişilerin rüyaları da bu doğrultuda değerlendirilmelidir (Jung, 2018, s. 88). Çalışmada yararlandığım Jung'a ait bir başka kavram ise arketiplerdir. Arketipler, mitolojik motiflerin temelini oluşturan ve kimi sabit özellikleri bulunan ilk imgelerdir ve çoğunlukla fantezi biçiminde açığa çıkarak varlıklarını sürdürmektedir (Jung, 2017, s. 63). Çalışmada düşüncelerinden faydalandığım son kuramcı olan Erich Fromm ise hem yaşadığı dönem hem de düşünceleri açısından bazı noktalarda Freud ve Jung'dan oldukça farklı düşünceler ortaya koymaktadır. Sembol dilinin tüm insanlar tarafından bilinmesi gerektiğini savunan Fromm, bu dilin derinliklerinin kavranmasıyla insanlığın bilgelik kaynağı olan mitlerin anlaşılmasının da mümkün olacağını düşünmektedir. Rüyalarda ortaya çıkan sembollerin evrensel anlamlarının yorumlanmasının yanı sıra mevcut çağrışımların, rüyayı gören kişiler hakkında var olan bilgiler ışığında yorumlanması sonucunda da rüyaların derin anlamlarının ortaya çıkacağını ileri sürmektedir (Fromm, 2015, s. 23).

Çalışmanın temelinde yer alan destanlar, bu üç kuramcıyla ve bu kuramcılarının birer temel eseriyle sınırlandı. Kuramcılarının birden fazla kitabından yararlanmış olsam da rüya yorumu ve sembol dilinin çözümlenmesi yöntemleri açısından en yoğun olarak *Rüyaların Yorumu* (Freud, 2016), *İnsan ve Sembolleri* (Jung, 2017) ve *Rüyalar Masallar Mitler* (Fromm, 2015) eserlerinden yararlandım. Yararlandığım çalışmaları bu şekilde kısıtlamanın amacı, çalışmanın sınırlarını belirlemek ve bu sınırlar içinde çalışmanın odağını değiştirme riskinden kaçınmak oldu.

Kuramcılarının görüşlerini çalışma içinde kullanırken her birinden farklı açılardan faydalanmış oldum. Her bir kuramcının kendine özgü ve belirli düşüncelerini destanlardan aldığım malzemelerin yorumlanması için kullanırken zaman zaman destanın içeriği ve sembollerin özellikleri açısından uygun olması nedeniyle içlerinden birinin görüşünü temel aldım. Bazen de özellikle Freud ve Jung'un bakış açılarıyla açıklayamayacağımı düşündüğüm ve daha eleştirel bir bakış açısına gereksinim duyduğum konularda Fromm'un görüşlerine başvurdum.

Çalışmanın temel malzemesi olarak seçtiğim *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Köşin le Katan Mergen* destanını inceleyerek içlerinde yer alan sembolleri yorumlarken, psikanalitik kuramlardan yararlanmanın yanında bu sembollerin Türk mitolojisi içindeki anlamlarını ve destanlar bağlamında ifade ettikleri veya pekiştirdikleri diğer anlamları da dikkate almak gerekti. Böylelikle, çalışmanın tamamında yaptığım inceleme ve yorumlamalar ile psikanalitik folklor açısından bütünlük ifade eden bir içerik oluştu.

Altay Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri olan destanlar, Altay mitolojisinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Genellikle edebiyat çalışmalarına konu olan destanlar her ne kadar halkbilim çalışmalarının da sıkça öznesi hâline gelmekte ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış eserlerde destanların halkbilim açısından yorumlanmasına ilişkin çalışmalar bulunmakta ise de bunların arasında destanları ve özellikle Altay destanlarını psikanalitik folklor bakış açısından irdeleyen fazla sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Dolayısıyla, çalışmamı psikanalitik folklor bağlamında gerçekleştirmekteki en temel amaçlarımdan biri, Altay destanlarının psikanalitik kuramlardan ve bu doğrultuda geliştirilmiş olan rüya yorumlama yöntemlerinden faydalanılarak nasıl çözümlenebileceğini gösteren bir çalışma ortaya koymaktır. Böylece, mitolojik sembollerin psikanalitik açıdan çözümlenmesi yoluyla, bu kültür ürünlerinin ilk dinleyişte/okuyuşta ortaya çıkan en temel anlamlarının yanı sıra, var olan daha simgesel ve derin mitolojik ve psikanalitik anlamları da ortaya çıkarken destanların içeriğinin yeniden ve bu kez farklı bir biçimde yorumlanması mümkün olmaktadır.

Çalışmayı belirtilen kavramsal ve kuramsal çerçevede gerçekleştirmemin bir diğer amacı ise destanlara ve dolayısıyla mitolojiye, Altay destanları ve Türk mitolojisi özelinde, psikanalitik açıdan bakmanın mümkün olduğunu bir kez daha göstermektir. Genel mitoloji çalışmaları içinde Türk ve Altay mitolojilerine ait çalışmaların sayıca çok fazla olmadığı göz önünde bulundurulduğunda hem bu alanlarda daha fazla çalışma yapılmasının gerekliliğine hem de mitoloji çalışmaları için psikanalitik bakış açısının da bir yöntem olarak kullanılmasına dikkat çekmenin de gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın belirtilen amaç, kapsam ve yöntem doğrultusunda ele alınmasının bağlı olduğu ve tezin özünü oluşturan sorun; , Altay destanlarında yer alan rüya sembolüne ve bu sembolün işlevine odaklanmaktır. Çalışmanın sorununun daha açıkça anlaşılabilmesi için ise Türk mitolojisi özelinde mitlerin bu sorun ile ilişkisine kısaca bakmak ayrıca yarar sağlamaktadır.

Mitler, toplumların hayatı ve dünyayı algılayış biçimlerini, günlük hayata dair davranış kalıplarını ve alışkanlıklarını, bireysel ve toplumsal değer yargılarını içeren sözlü kültür ürünleridir. Bunlar sadece birtakım olayları veya durumları anlatma amacı gütmeyen, aynı zamanda içinde yaratıldıkları toplumun insanlarını hedefleyen ancak çoğunlukla evrensel nitelik taşıyan dersler verirler (Turan ve Ozan, 2017, s. ix-xii). Bu sayede de, insanlığın hayal gücü aracılığıyla yaptığı bir egzersiz, günlük bir eğlence olmanın ötesine geçerek toplumların yol göstericisi olma işlevini de üstlenirler. Mitoloji, dolayısıyla onun bir parçası olarak destanlar ve mitler, insanlık tarihi boyunca yaratılan kültürlerin oluşumu, sürdürülmesi ve günlük yaşamda da sürekli kullanılarak yeniden üretilmesi açılarından vazgeçilmez bir kavramdır. Tüm bu özellikleri ile birlikte düşünüldüğünde, mitolojinin insanların ürettiği bir ürün olmanın çok ötesine geçerek yaşamlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelerek bir ihtiyaç niteliği kazandığı iddia edilebilir (Paich, 2019, s. 22-28). Salzman'nın ifade ettiği gibi, bu ihtiyacı karşılamak ve kültürleri aracılığıyla toplumları anlamak için sözlü kültür ürünleri farklı disiplinlerde çalışan sosyal bilimciler tarafından farklı bakış açılarıyla incelenip yorumlanır. Bunlar arasında halkbilimciler, antropologlardan ve dilbilimcilerden farklı olarak, insanın hayal gücünün sözlü kültür içindeki zenginliğini göstermek amacıyla bu kültür ürünlerinin derlenmesi ve incelenmesi üzerine çalışmalar yürütürler (1993, s.235). Bu amaçla yola çıkan folklor, kültürü ve kültür içinde yer alan özel konuları yansıtan bir ayna olma özelliği taşır ve folklor ürünlerini ve derlemelerini inceleyen kişi, başka bir kültürü dışarıdan içeriye doğru değil içeriden dışarıya doğru bakarak görme ve anlama fırsatına sahip olur (Dundes, 2007, s. 53-54).

Türk mitolojisi içinde de zengin bir çeşitliliğe sahip mitolojik olaylar ile karakterler varlıklarını çeşitli efsaneler, destanlar ve masallar gibi ürünlerde zaman zaman farklı yapı ve özelliklere bürünerek sürdürmüşlerdir. Ne var ki Türk mitolojisine dair birincil yazılı kaynak bulunmaması veya bu tür kaynakların az olması nedeniyle halkbilim araştırmacıları bunların çoğunu Rusça ve Çince kaynaklardan takip edebilmektedir. Dilek'in (2002, s. 11) ifade ettiği üzere, Türk mitolojisine ait külliyyatın Türkiye Türkçesine aktarılmış büyük bir bölümü olmasına karşın Altay destanları gibi daha özel alanlardaki sözlü kültür ürünlerinin derlemelerine ilişkin dilimizdeki kaynakların sayısı oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla da, var olan kaynak sıkıntısının sonuçlarından biri olarak, bu alanda yapılan akademik çalışmalar da sınırlı bir çerçevede kalmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında, çalışmanın temel sorununun Türk mitolojisi ve Altay destanları üzerine yapılan çalışmaların azlığı aracılığıyla da şekillendiğinisöylemek mümkündür; çünkü Altay destanlarını ve bunlar içindeki sembollerini yine pek yaygın olarak kullanılmayan psikanalitik folklor bakış açısıyla değerlendirme ve yorumlama çabası, çalışmanın literatürde kendine özgü bir yer kazanmasına katkı sağlamaktadır.

Bunlarla beraber, Türk mitolojisinde sıkça görülen ve üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiş olan rüya motifinin, psikanalitik kuramlar çerçevesinde kazandığı anlamlar ve bu anlamların destanlar bağlamındaki yansımalarının bu çalışma ile irdelenmesi sonucunda, söz konusu destanların bugüne dek belirli bir açıdan değerlendirilmemiş veya üzerinde durulmamış anlamlarıortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de çalışmanın sonucu olarak rüya motifine yüklenen işlevin de var olan çalışmalara, kısmen de olsa, yenilikçi bir bakış açısı getirmekte olduğu söylenebilir.

Çalışmada, tüm bu bilgiler ışığında ve çalışmanın temel sorunu öncülüğünde seçilen iki destan özelinde Altay destanlarında rüya motifinin işlevinin ne olduğu ve bu işlevin destan genelinde başka hangi sembollerle birlikte yer aldığı ve ne amaçla kullanılarak bu işlevin ortaya konduğu tartışılıyor.

1. BÖLÜM: ALTAY DESTANLARINDAN AY SOLOGOY LO KÜN SOLOGOY İLE KATAN-KÖKŞİN LE KATAN-MERGEN

Çalışmada ele alarak içinde barındırdığı motiflerden bazılarını ayrıntılı biçimde incelediğim *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanlarını yorumlarken, destanları ortaya çıktıkları toplumdan ve kültürden ayrı düşünmenin mümkün olmayacağını bilincine vardım. Bunu göz önünde bulundurarak öncelikle Altay Türklerinin yaşamlarını sürdürdükleri coğrafya ile bu coğrafyada sürdürdükleri yaşamları boyunca ortaya koydukları toplumsal ve kültürel değerleri hakkında bilgi sahibi olmaya da çalıştım. Özellikle destancılık geleneği hakkında edinebildiğim bilgileri, diğer bilgilerle birlikte çalışmanın temeline yerleştirerek destanları yaratıldıkları bağlamdan koparmamak için çaba sarf ettim. Böylece, çalışma boyunca destanları ve sembolleri psikanalitik kuramlar aracılığıyla yorumlamadan önce bunların Altay kültürü ve Türk mitolojisi içinde sahip oldukları anlamlarını incelemiş ve yorumlarımı bu bilgilerle harmanlamış oldum.

1.1. Altay Kültürü, Toplum ve Destancılık Geleneği

Çalışmanın ana malzemesini oluşturan Altay Destanları, Altay Türklerine ait sözlü kültür ürünleridir. Altay Türklerinin günümüzde yaşamakta oldukları Dağlık Altay Özerk Cumhuriyeti'ni [bugünkü adıyla Altay Cumhuriyeti] de içine alan geniş bir coğrafyada şekillenen destanlar, Altay toplumunun yaşadığı olayları, günlük yaşamını, inançlarını ve dünyayı algılayışını çeşitli olaylar aracılığıyla anlatmış, yüzyıllar içinde değişip dönüştürerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Destanlar, bunları özel bir ritim ve ezgiyle söyleyen kayçılar (destan anlatıcıları) tarafından hem toplum içinde söylenerek hem de usta-çırak ilişkisine benzer bir biçimde usta kayçıların yetenekli gençlere destan söylemeyi öğretme esasına dayalı olarak yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmıştır (Dilek, 1998). Altaylılar için onlara atalarından kalanlar, gerçek nesne veya anıtlardan ziyade manevi olarak büyük ve derin anlamlar taşıyan destanlardır. Destanlarda yer alan hikâyeler ve motifler aracılığıyla atalarının sahip olduğu dünya bilgisi ve görüşüne, zihinlerinde yer alan bilgilere ve içinde buldukları ruhsal durumlara dair bilgi edinilmekte ve *bilik* adı verilen bu bilgiler sayesinde yeni kuşaklara Altay kültürünün ve dünya görüşünün aktarılması mümkün olmaktadır (Asena, 2011: 88-90). Destanların söylenmesi, uzunluğu ve bunlar söylenirken çıkarılan sesler konusunda birden fazla ve farklı özellik söz konusudur. Ayrıca, destanların söylenişinde, kayçıların mensup olduğu boyların da etkisi bulunmaktadır (Dilek, 1998: 309-310).

Altay Türklerinin yaratmış olduğu bu destanlarla ilgili bilinen ilk çalışmalar N.İ. Ananin, V.İ. Verbitsky ve W. Radloff tarafından, 19. yüzyılda başlatılmıştır. Destanların ortaya çıkışı ve sınıflandırılması konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır ancak çalışmanın temel aldığı Altay Destanları eserinde de belirtildiği gibi, kesin bir ortaya çıkış tarihi belirlenmesi oldukça güçtür. Özellikle Altay Türklerinin bir kısmının günümüzde de kamlık inancını sürdürmeleri nedeniyle, destanlarda arkaik olduğu düşünülen motiflere bakarak bir zaman tahmininde bulunmak neredeyse imkânsızdır. Eserde belirtilen kanı, bazı destanların 6. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başladığı, var olan destanların zaman içinde değişen ve dönüşen inançlar, düşünceler ve olaylar neticesinde değiştiği veya tamamen yeni destanlar üretildiği ve bu üretim sürecinin 17. yüzyıla kadar devam ettiği yönündedir (Dilek, 2002: 19-23). Elbette destanlar hâlen anlatılmaya devam ettiği için bu değişim ve yaratım sürecinin tamamen bittiğini söylemek mümkün değildir.

Altay Türklerinin günümüzde, yaşamakta oldukları Altay Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olup federasyonun en güneyinde, bir diğer deyişle Asya kıtasının coğrafi merkezinin kuzeyinde yer almaktadır. Dağlık bir yapısı olan ülkede pek çok akarsu ve göl yer almakta olup Katun nehri ile Beluça Dağı (Üç Sümer Dağı), hem coğrafi hem de simgesel anlamda en önemli yer şekilleri olarak nitelendirilebilir ("Altai Republic", 2019). Altaylarda yeryüzü şekilleri ve doğada yer alan varlıkların günlük yaşamın her alanında göz ardı edilemeyecek rollerinin bulunması, kültürün ve inancın şekillenmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Harva'ya göre (2015, s. 201-206), Altaylılar yeryüzünün kendisini kutsal bir varlık olarak tanımlamış; coğrafi mekânların yanı sıra doğada yer alan hayvanların, bitkilerin, nesnelerin ve doğa olaylarının sahibi olan ruhların varlığına inanmışlardır. Bu nedenle de günlük yaşamlarını, bu ruhları incitmemek, onları kızdırmamak ve onlarla iyi geçinmek için gerekli olduğunu düşündükleri birtakım davranış biçimlerine göre düzenlemiş ve dini ritüellerini de bu düşünceleri göz önünde bulundurarak oluşturmuşlardır.

Güncel verilere göre Altay Cumhuriyeti'nin nüfusu yaklaşık iki yüz on dokuz bin kişi olup bunların yaklaşık üçte birini Altay Türkleri oluşturmaktadır. Bölgedeki başlıca dinler Şamanizm ve Hristiyanlık olarak belirtilmektedir ("Altai Republic", 2019). Altay Türkleri, şamanlık ile bağlarını tarihleri boyunca devam ettirmişlerdir ve buna bağlı olarak da destanlarında eski Türk inançları ve mitolojisine ait öğeler görülmektedir (Dilek, 2002: 11-12). Çalışmada esas alınan her iki Altay destanında da Şamanizm'e ait sembollerin ve bu inanç sistemine ilişkin öğelerin etkisini görmek mümkündür.

Ayrıca, Altay Cumhuriyeti'nde 2004 yılından bu yana her yıl Uluslararası Kayçılık Festivali gerçekleştirilmektedir. Rusya Federasyonu ve Altay Cumhuriyeti hükümetleri tarafından ortaklaşa biçimde düzenlenen bu festival ile kayçılık geleneğinin sürdürülmesi ve destanların sonraki nesillere aktarılmasına devam edilmesinin yanı sıra gençlerin topluluk önünde destan söylemesine olanak verilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kayçılar arası bir yarışma da düzenlenmekte, usta destan söyleyicileri festival kapsamında yerel halk ve festival katılımcıları ile buluşturulmaktadır ("International Kurultay Tellers", 2019). Bu etkinlik, destan anlatıcılığı geleneğinin devamı açısından büyük önem taşımakla birlikte sözlü kültürün devam ettiricisi ve kültür aktarımının en önemli mekanizmalarından biri olan destanlara dikkat çekilmesi için de önemli bir araç teşkil etmektedir.

Altay toplumunun geleneksel dünya görüşleri, inançları ve yaşam pratikleri³ temelinde, sözlü kültür dünyasının bir parçası olarak üretilen Altay destanları, yalnızca ortaya çıktıkları zamanı ve buna ait görüşleri ortaya koymakla kalmayıp mitolojinin evrensel bir özelliği olan tüm çağlara ve toplumlara hitap etme özelliği sayesinde günümüzde de geçerliliğini koruyan öğeler ve mesajlar içermektedir. Bu nedenle çalışmanın temelinde, incelediğim destanların ve sembollerin içerdiği bu öğelerin ve mesajların neler olabileceğini kavrama, anlamlandırma ve yorumlama çabası yer aldı ve çalışma boyunca, sonucu elde ettiğim noktaya dek, bu doğrultuda ilerlemeye çalıştım.

1.2. Çalışmada Kullanılan Altay Destanları

Bu çalışmada kullanılmak üzere seçmiş olduğum *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanları, farklı dönemlerde ortaya çıkmış ve farklı kayçılardan derlenmiştir. *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı, 1989 yılında kayçı A.G. Kalkin adına basılan kitapta yer alan metin esas alınarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. *Katan-Kökşin le*

³ Altay dünya görüşü, inançları, etnik yapısı ve gelenekleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Asena: 2011; Harva: 2015; Potapov: 2014).

Katan-Mergen destanı ise kayçı N.K. Yalatov'un yine kendisi tarafından 1964 yılında yazıya geçirilmiş olup destanın bu hâli esas esas alınarak Türkiye Türkçesi ile ifade edilmiştir (Dilek, 2007b: 14,16).

Her iki destan için de İbrahim Dilek tarafından hazırlanan eserlerde (2007a, 2007b) yer alan Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri esas aldığım için hem destanların konusunu ve ana fikrini hem de destanlardaki sembollerin yorumlanmasını bu metinler üzerinden gerçekleştirdim. Destanlarda yer alan kelimeleri anlamak konusunda zaman zaman düştüğüm güçlüğü aşabilmek için hem Türkçe sözlükten (Akalin ve diğerleri, 2011) hem de Türkçe-Altayca sözlükten (Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999) yararlandım.

Altay destanları arasından çalışmada kullanılmak üzere seçtiğim *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanı hakkında verdiğim genel bilgiler ışığında destanların açıkça anlaşılabilmesi ve destanda yer alan sembollerin yorumlanmasına bir temel oluşturması adına destanların geniş özetlerine de bu bölüm altında yer verdim.

1.2.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanı

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanı, destanın kahramanı Ak Kağan'ın çevresinde gelişen olayları, kağanın oğulları ve onlarla olan ilişkileri çerçevesinde ele almaktadır. Destan, Ak Kağan'ın gördüğü bir rüya üzerine yola çıkması ile başlar, yolculuk sırasında dinlenirken gördüğü rüyalar ve gündüz düşleri aracılığıyla yolculuğunu şekillendirmesi ile devam eder ve en sonunda da rüyasında kendisine gönderilen bir işaret sonucunda yurduna geri dönmesi ile biter. Destan boyunca kağanın fiziksel ve içsel yolculuğuna eşlik eden ve etkin bir biçimde var olan rüyalar, hem babanın hem de oğulların siyasal egemenliğe sahip olma arzularını temsil etmektedir. Destanda çeşitli dönüm noktalarında ortaya çıkan rüyalara; uyku, gündüz düşleri, yüce kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri eşlik eder. Tüm bu sembollerle beslenen olay örgüsü, temelde ölüm ve iktidarı kaybetme korkusu üzerine inşa edilmiş bir anlatı oluşturmaktadır. Kahramanın geçirdiği bilinçdışı süreçler ile bu süreçlerin neden ve sonuçları semboller aracılığıyla ifade edilirken, kişinin yaşlanma süreci ile başlayan ve ölüme doğru ilerleyen kaçınılmaz yoldaki kaygı ve korkularına, bunlarla birlikte iktidarı kaybetme korkusu da yaşayan kağan üzerinden bir örnek teşkil edilmektedir.

1.2.1.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanının Konusu

Destanın ana karakteri, Altay'daki yurduna kağanlık eden Ak Kağan'dır. Anlatı boyunca yer alan diğer karakterler; Ak Kağan'ın oğulları Ay Sologoy ve Kün Sologoy, Ak Kağan'ın eşi Ay Sulu ve destanın kötü karakteri olan Kara Bökö'dür. Destan, mekân olarak Altay'da, belirsiz bir zamanda geçmektedir.

Destan; öne çıkan özelliklerinin sıralanmasıyla birlikte Altay'ın tasvir edilmesi ile başlar. Altay, üzerindeki dağ ve nehirlerle, hayvanlar ve bitki örtüsüyle tasvir edilmektedir. Ardından sırasıyla Ak Kağan'ın yurdu, Ak Sarı adlı atı ve Ak Kağan'ın kendisinin betimlendiği kısımlarla devam eder. Ak Kağan'ın Altay'da görkemli bir sarayı ve atının bağlı olduğu çok yüksek, altından bir at direği bulunmaktadır. Ak Kağan'ın yurdu rahat ve görkemlidir; burada her şey yerli yerindedir. İri ve güçlü olan atı Ak Sarı, aynı zamanda oldukça kıymetlidir. Atın özelliklerini ve güzelliğini anlatmak için doğa ile at arasında çeşitli

benzerlikler kurulmaktadır. Ak Kağan'ın kendisi ise, sarayında rahatça yaşamaktadır. Ak Kağan, yurdunu savunmak söz konusu değil ise savaşa girmeyen, düşmanlara ve halkına karşı acımasızca davranmayan, saldırgan tutumları olmadan halkını yöneten bir kağandır.

Ak Kağan'ın, adları Ay Sologoy ve Kün Sologoy olan iki oğlu vardır. Büyük oğul Ay Sologoy, soğuk, sakin ve rahat yaratılışlıdır. İsteddiği her şeye dönüşme ve istediği her şeyi yaratma yeteneğine sahiptir. Kimi zaman bir bahadır olup savaşmakta, zor işlerin üstesinden gelmekte; kimi zaman da güzel bir kız olup güzel elbiseler giyinmekte, halkın arasında dolaşmaktadır. İnsanlar, Ay Sologoy'un bu özelliklerini görünce onun kadın mı yoksa erkek mi olduğunu anlayamamakta, olan bitene bir anlam verememektedirler. Küçük oğul Kün Sologoy ise geceleri ay, gündüzleri güneş gibi parlamakta, adeta bir alev gibi göz kamaştırmaktadır. Giysisi kir tutmayan alpin zırhının sesi, gökleri gürletmektedir. Kün Sologoy, kimseden sözünü sakınmamaktadır. Kötü düşüncelilere karşı acımasız ve cezalandırıcı iken iyi düşüncelilere karşı merhametlidir.

Bir gün Ak Kağan eşine, avlanmaya çıkmak ve Altay'ı gezip dolaşarak halkını kolağan etmek istediğini söyler ve eşinden azık hazırlamasını ister. Ak Kağan'ın eşi, Ay Sulu, destanın bu kısmında ayrıntılı biçimde betimlenir. Ay Sulu, Ecen Boodo Kağan'ın kızıdır. Genç ve güzel bir kadın olan Ay Sulu'nun adeta bir ay gibi parlayan bir yüzü, ak teni, gümüş gibi ışıldayan örgülü saçları vardır. Eşinin sözleri üzerine, çeşitli yemeklerin olduğu büyük bir sofraya kurar ve azıkları hazırlar. Ak Kağan ve Ay Sulu sofrada oturup yemek yerlerken, bir yandan da saygılı bir biçimde, boş konuşmaksızın sohbet ederler.

Bu sohbet esnasında Ak Kağan, daha önce eşine bahsetmediği bir konuyu açarak düşünde Kara Bökö'yü gördüğünü anlatır. Kara Bökö, Erlik Biy'in elçisi ve Ülgen Biy'in hizmetkârı olan bir bahadır. Kara Bökö, Ak Kağan'ın gençliğinde kendisine düşmanlık eden, onunla savaşan ve onun için her zaman bir tehdit oluşturan kötü karakterdir. Ak Kağan, düşünde Kara Bökö'yü görünce onun Altay'a geldiğinden şüphelenmiştir ve onun geliş nedeni ile ilgili kaygı duymaya başlamıştır. Rüyasını anlattığı eşi, Ak Kağan'a, Kara Bökö'nün Altay'a gelmesi için bir sebep olmadığını söyler ve eğer geldiyse bunun nedenini anlamak için yüce kitaba bakmasını önerir.

Ak Kağan, eşinin önerisine uyarak yüce kitabı alıp bakar. Halkının rahat, huzurlu ve refah içinde yaşadıklarını görür. Ancak içi rahat değildir; ne yapacağını bilemez. Bu yüzden, hazırlanarak yola çıkmaya karar verir. Türlü güzel giysilerini, sayısız savaş zırhlarını üst üste giyindir; sayısız savaş silâhlarını takınır. Kıymetli atı Sarı Corgo'yu da giydirip hazırlar; onun güzelliği de ortaya çıkar. Ak Kağan, yanına ihtiyacı olan her türlü malzemeyi de alarak Sarı Corgo ile birlikte yola çıkar. Heybetli atı ile yavaşça, hiçbir şeye zarar vermeden yol alır. Yolda altmış kollu ak nehrin usulca akıp kendisine hayırlı sözler söylediğini duyar, nehrin suyundan içip rahatlar. Etrafta türlü hayvanlar, çeşit çeşit güzellikler görür ama ne doğaya zarar verir ne de kıyıp hayvanları avlar. Sonra, beş parçalı gök dağın kavşağında kamp kurar; yüz dallı kutsal kavağın dibinde dinlenir. Atını salar, kendisi de yemeğini yer, kara paltosunu örtünüp göğe bakar. Bir zaman geçtikten sonra Ak Kağan, yeraltından gelen türkü, göğün dibinden gelen kaval sesleri duyar. Sesleri dinler ancak ne olduğunu anlayamaz. Sonra gökteki dolunay soldan sağa doğru hareket edip üç kez döner; Ak Kağan'a "Senin payın!" diye bağırır. Derken ayın kapısı açılıp güzel giyimli bir genç kız yere iner. Birbirine benzer dört dağdan birinin koltuğu açılır ve acı bağırtılar ile çeşitli ıslık sesleri yayılır. Ak Kağan, etrafi dikkatlice inceler ancak olan bitene anlam veremez. Hayretler içinde, bu yaşına değin böyle bir şeye şahit olmadığını söyler. Bir süre sonra, Akşam Yıldızı kayarak tanın doğacağı yere gelir ve Sabah Yıldızı ortaya çıkar çıkmaz iki yıldız kavgaya tutuşur. Gökyüzünün dibinden kızıl bir gökkuşağı yere iner; gökkuşağının bir ucu ak nehre varıp dururken diğer ucu üçüncü göğün dibinde durur. Bu gökkuşağının üzerinden çeşit çeşit özelliklere sahip

pehlivanlar, bahadırlar, alplar ve yiğitler yeryüzüne inerler; yeryüzünde oynayıp dönerler. Güneş doğuncaya kadar olan biteni izleyen Ak Kağan'ın gözüne uyku girmez. Daha önce korku nedir bilmeyen kağan, bütün geceyi korkuyla geçirir.

Sabah olup da gün doğunca, güneşin kapısı açılır ve altın başlı kahverengi bir kuş Ak Kağan'ın yanına gelerek bir insan gibi yalvararak kağana kalkmasını söyler. Kağanı, başka bir kağanın savaş başlatıp kötülük edeceğini söyleyerek uyarır. Kuşu duyan Ak Kağan yatamayıp kalkar; nehirde yıkanıp yemek yer. Sonra uykuya dalar ve düşünde Kara Bökö'yü görür. Rüyada Kara Bökö yeraltından çıkıp kutsal kavağın altına gelir. Ağacın altında yatan Ak Kağan'a gençliğini hatırlatır ve kendisinin nereden geldiğini, kim olduğunu bir kez daha söyler. Ona çeşitli sorular sorar ancak Ak Kağan, Kara Bökö ile baş edemeyeceğini düşünerek ona cevap vermez, onunla hiç konuşmaz.

Ak Kağan düşünden uyanınca oturup düşünmeye başlar; düşünün ne anlama geldiğini anlamaya çalışır. Kendisine yol gösterecek ağabeyleri ya da kardeşleri olmadığını, yalnızca iki oğlu olduğunu; ancak onlara da kendisinin yol göstermesi gerektiğini düşünür. Bu rüyanın iyiye mi yoksa kötüye mi yorulması gerektiğini anlamaya çalışırken en iyisinin halkının arasına girerek onların sözlerine kulak vermek olduğuna karar verir. Ak Kağan böyle düşünüp nehirde yıkandıktan sonra tekrar kutsal kavağın dibine gelir. Fazla tasalanmadan uyuyup dinlenir ve düşünde kendisine gönderilecek olan işareti beklemeye koyulur.

Çok fazla yol alan kağan, nihayet kendisi ve atı hazır olduğunda, yurduna dönmek üzere tekrar yola çıkar. Bu kez, öncekinin aksine, dağları ve nehirleri hızla geçer; atını hızla sürerek yurduna varır. Döndüğünde, yer üstündeki ve Altay'daki kağanların endişe içinde bir araya toplanmış olduğunu görür. Halkını bir araya toplar, kağanları karşısında oturtur. Hiçbir zaman olmadığı kadar sert davranarak onlara yaklaşmakta olan felaket karşısında tedbir almak için ne yaptıkları konusunda hesap sorar. Ak Kağan'ın sözleriyle aklı başına gelen halk, o günden sonra oyalanmayı bırakıp çalışmaya başlar.

Bütün bu olan bitenden sonra Ak Kağan, oğlu Ay Sologoy'u kendi tahtından sarayına çağırır. Ona, bundan sonra ne olacağını bilip bilmediğini sorar. Ay Sologoy da ona, yönetici olanın kendisi olduğunu söyleyerek, bu durumu sezemediği ve olup biteni takip edemediği için babasını suçlar. Ak Kağan'a bugüne dek yeteneklerini kullanarak yaptığı işleri, kahramanlıklarını ve tamamladığı görevleri anlatan Ay Sologoy, babasının bir kağan olarak bunlardan haberdar olmamasını eleştirir. Ayrıca, kutsal kavağın altında dinlenirken gördüğü hareket eden dolunayın kapısı açıldığında oradan inen genç kızın kendisi olduğunu da söyler. Şaşırıp kalan Ak Kağan, Ay Sologoy'a niçin böyle bir şey yaptığını sorar. Ay Sologoy da ona, gençlerin boş durmayıp çalışması gerektiğini; büyük kağanın da vazifesi gereği halkını yönetmesi, barış zamanı boş bulunup halkını boş bırakmaması, savaşa hazırlanması ancak halkını savaşa sevk etmemesi gerektiğini söyler. Bunları duyan Ak Kağan oğlu için çok sevinir; ona hayırlı, güzel sözler söyler, nasihatler verir. Kendisi ölünce yerine geçmesini söyler ve her zaman kendisi gibi, ataları gibi davranmasını öğütler. Baba ile oğul sohbetlerini bitirince Ay Sologoy saraydan çıkar. Sarayın kapısında karşılaştığı Kün Sologoy ile selamlaşıp oradan ayrılır.

Babasını görmeye gelen Kün Sologoy'un sesini duyan Ak Kağan ile Ay Sulu kapıya çıkarlar, oğullarını saraya buyur ederler. Neşeli muhabbetlerin ve yemeğin ardından Ak Kağan, Kün Sologoy'a bundan sonra neler olacağını sorar. Bunun üzerine Kün Sologoy, sert bir şekilde, bir kağanın sert olması ve fazla merhametli olmaması gerektiğini, halkı yönetmenin kağan olmaya yetmediğini söyler. Kendisinin bunca zaman ne yapıp ettiğini bilmediği, sezmediği için babasını eleştirir. O güne dek yaptığı iyi işleri ve başardıklarını anlatır. Ak Kağan'ın kamp kurduğu yerde yatıp dinlenirken gördüğü, birbiriyle savaşan iki

yıldızın, yeryüzüne doğru yayılan kıvılgökkuşuğunun ve onun üzerinden yere inip oynayan insanların kendi oyunu olduğunu söyler. Ayrıca, bundan sonra hiçbir zaman savaş ve felaket olmayacağını da müjdelir. Ak Kağan bunları duyunca Kün Sologoy'a kendi halkını yönetmesini ve daima atalarının izinden gitmesini söyleyerek çeşitli nasihatlerde bulunur.

Destanın son kısmında Ak Kağan, hayvanlarını sise dönüştürür; halkını değiştirip çoğaltır. Yaşlı insanları kayın fidanlarına, semiz hayvanlarını ise kayalara dönüştürür. Eşi Ay Sulu'yu iki kollu bir nehre çevirir; kendisi ise kılık değiştirip göğe uçup gider. Bundan sonra Ak Kağan'ın ailesi, gökte görülen parlak kıvılgök bir yıldız olmuştur. Bütün bunlardan sonra Ak Kağan'ın yurduna gelen Kara Bökö ise kötülük yapmak üzere geldiği Altay'da ne Ak Kağan'ı ne de halkını bulabilir.

Destan, anlatıcının kapanış sözleriyle sona ermektedir.

1.2.2. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanı

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanı, baba Katan-Kuuçın ile oğulları çevresinde gelişen olayları konu almaktadır. Katan-Kuuçın'ın destanın başlarında düşman tarafından öldürülmesiyle son bulan iktidarı, karakterleri birbiriyle neredeyse tamamen zıt olan kardeşler Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasında destanın sonuna kadar devam eden bir iktidar mücadelesi başlatır. Katan-Kökşin'in evlenmek üzere çıktığı yolculuk, tüm ailesi için bir macera hâline dönüşür ve Katan-Mergen de ağabeyinin yolculuğuna simgesel anlamda ancak zaman zaman ondan tamamen farklı bir yöne giderek eşlik eder. Erkek kahramanların temel olarak rüyalar ile ifade edilen iktidar arzusu ve aralarında bu doğrultuda yaşanan mücadeleye Türk mitolojisi içinde önemli yere sahip olan uyku, atlar, kutsal kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri eşlik etmekte ve bunları tamamlamaktadır. Baba ve oğullar arasında başlayan iktidar mücadelesinin iki kardeş arasına taşınarak erkek kahramanlar arasındaki erk mücadelesinin dile getirilmesi ve rüyaların iktidar arzusunun bir aynası olması, destanın özünü oluşturmaktadır.

1.2.2.1. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanının Konusu

Katan Kökşin le Katan Mergen destanı, Katan-Kuuçın adlı kağan ve oğulları Katan-Kökşin ile Katan-Mergen'in çevresinde gelişen olayları ele almaktadır. Destanda yer alan başlıca diğer karakterler Katan-Kuuçın'ın eşi Ak-Baş, başka bir halkın kağanı olan Ak-kaan, Katan-Kökşin'in eşleri Altın-Sırga ve Altın-Tana ile Katan Mergen'in eşi Kümüjek-Aru'dur. Destan Altay'da, belirli olmayan bir zamanda geçmektedir.

Destan, anlatıcının Altay'ı tasvir eden sözleriyle başlar. Altay'ın güzelliklerinden bahsedildikten sonra destanın ana karakterlerinden olan Katan-Kuuçın hakkında bilgi verilir. Katan-Kuuçın, oldukça yaşlanmış bir kağandır. Halkını ve yurdunu iyi yönetmiş, ülkesinde savaş ve huzursuzluğa yer olmayan Katan-Kuuçın, Ak-Baş adlı bir kadın ile evlidir. Bu çiftin, Katan-Kökşin ve Katan-Mergen adında iki oğlu vardır.

Günlerden bir gün, Katan-Kökşin anne ve babasına, kendisine bir eş bulmak için yola çıkmak istediğini söyler. Anne ve baba, oğullarının başına kötü bir şey gelebileceği düşüncesiyle endişelenirler. Bunun üzerine Katan-Kuuçın "kutsal sudur kitabına" bakar; Ak-kaan'ın kızı Altın-Sırga'nın evlilik çağında olduğunu ve kendisi ile evlenmek isteyen birçok

bahadır bulunduğunu görür. Bunun üzerine baba-oğul hazırlanarak Katan-Kökşin'in Altın-Sırga'ya talip olması için birlikte yola çıkarlar.

Çok uzun bir yolu hızlı bir şekilde geçen Katan-Kuuçin ve Katan-Kökşin, Ak-kaan'ın yurdunda bir yaylaya varırlar ve buradaki altmış dallı kavak ağacının altında dinlenmeye karar verirler. Babası ağacın dibinde dinlenirken Katan-Kökşin avlanmaya gider. Bir süre sonra avdan dönen Katan-Kökşin'in getirdikleri ile karınlarını doyuran baba-oğul, kavağın altında uykuya dalarlar. Katan-Kuuçin bu uyku sırasında bir rüya görür. Rüyasında, kötü düşünceli Karatı-kaan, oğlu Kara-Kıdat ile birlikte Ak-kaan'ın yurdunu işgal etmek ve kızı Altın-Sırga'yı almak için oraya doğru gelmektedir. Ak-kaan ise ihtiyarlamış ve ölüm zamanı yaklaşmıştır. Karatı-kaan peşine taktığı büyük ordusuyla hem Ak-kaan'ın yurdunu ve halkını ele geçirecek hem de kızını, oğlu Kara-Kıdat ile evlendirerek onu kendi ailesine köle yapacaktır. Bu kötü rüyayı gören Katan-Kuuçin gecenin bir vaktinde uykusundan uyanır, ne yapacağını bilemez halde otururken oğlu Katan-Kökşin onu görür ve ne olduğunu sorar. Katan-Kuuçin, oğluna rüyasında gördüklerini anlatır ve ihtiyarlamış da olsa Karatı-kaan'dan korkmayacağını, onunla savaşaacağını söyler. Bunu üzerine Katan-Kökşin güzel yemekler hazırlar, baba-oğul yemeklerini yiyip içkilerini içtikten sonra atlarını alıp Ak-kaan'ın yurduna doğru yola çıkarlar.

Ak-kaan'ın yurduna vardıklarında, Karatı-kaan'ın ordusuyla birlikte orayı işgal etmekte ve halka zulmetmekte olduğunu görürler. Çok öfkelenen bahadırlar hemen Karatı-kaan'ın adamlarına saldırarak onları öldürmeye başlarlar. Bunun üzerine korkuya ve öfkeye kapılan Karatı-kaan, Katan-Kuuçin ve oğlunu, kendisi ve oğluyla bire bir dövüşmeye çağırır. Böylece dört bahadır arasında amansız bir mücadele başlar. Bahadırlar savaşırken sesleri yeryüzünün ve gökyüzünün her yerine ulaşarak gökyüzünde Üç Kurbustan, yeraltında ise Bos-Erlik tarafından duyulur. Bunun üzerine yeraltının cehenneme açılan kapısından çıkıp olan biteni gören Erlik-biy, Katan-Kuuçin'a seslenerek onun Ak-kaan ile Karatı-kaan'ın arasına girdiği için can vererek yeraltına gideceğini söyler. Bunun üzerine Ak-kaan ve atı, Katan-Kuuçin'ı kurtarmaya çalışırlar ancak Erlik-biy'in oğullarından biri yeraltından çıkıp bakır okuyla Katan-Kuuçin'ı kalbinden vurur. Aynı anda Karatı-kaan, oğluyla birlikte Ak-kaan'a saldırarak onu öldürür. Katan Kökşin ise bir yandan öldürülen iki bahadır nedeniyle öfke ve kinle dolmuş diğer yandan ise düşmanla vuruşmaktan yorgun düşmüştür.

Katan-Kökşin'in tam gücünün tükendiğini hissettiği anda çok büyük bir gürültü duyulur ve uzaktan Katan-Mergen'in geldiği görülür. Katan-Mergen hem kardeşini kurtarmak hem de öldürülen babası ile Ak-kaan'ın öcünü almak için Karatı-kaan ve oğluyla var gücüyle dövüşür; Karatı-kaan ve oğlunu öldürür. Düşmanların tümü ortadan kalkınca, Katan-Kökşin'in atı Kara-küreñ bahadırlara, babalarının ve Ak-kaan'ın cansız bedenlerini hemen gömmelerini söyler. Kardeşler Kara-küreñ'i dinleyerek bu iki yiğide mezar yaparlar ve sonra Ak-kaan'ın sarayına doğru yola koyulurlar. Saraya vardıklarında halk onları büyük bir ziyafet ve şölen hazırlamış olarak karşılar. Ak-kaan'ın kızı Altın-Sırga, Katan-Kökşin'le evlenir. Bu evlilik için yapılan şölen sona erince Katan-Kökşin, Altın-Sırga ve Katan-Mergen yurtlarına doğru yola koyulurlar.

Yurtlarına vardıklarında büyük bir sevinçle karşılanırlar, şereflerine şölenler, toylar düzenlenir. Babaları hayatta olmadığı için oğullar yurtlarını ve halklarını yeniden düzene koyarlar, yıllarca mutlu ve huzurlu yaşarlar. Ne var ki bir süre sonra Katan-Kökşin babasının altın kitabını açıp bakarak Karatı-kaan'ın halkının başsız kalarak dağılmış ve yurdunun düzeninin bozulmuş olduğunu görür. Kardeşi Katan-Mergen'e durumu anlatarak Karatı-kaan'ın halkını ve hayvanlarını alıp kendi yurtlarına getirmeyi teklif eder. Katan-Mergen ağabeyine öfkelenerek kendi yurtlarında huzur içinde yaşarken başlarına bela açacaklarını ve başka kağanın halkını ve hayvanlarını alıp kendi yurtlarına getirmenin doğru olmadığını

söyler. Ancak Katan-Kökşin, babalarını öldüren Karatı-kaan'dan öç almaya hakları olduğunu ve bunu yapmakta bir sakınca bulunmadığını düşünmektedir. Bunun üzerine Katan-Mergen, babasının altın kitabına kendisi bakmak ister ancak ağabeyi izin vermez; kendisinin kağan olup babasının yerine geçtiğini ve ancak kendisi öldüğünde Katan-Mergen'e söz hakkı düşeceğini söyler.

Bu olaydan bir süre sonra Katan-Kökşin ava gideceğini söyleyerek yurdundan ayrılır. Bir süre avlandıktan sonra altı dallı kavak ağacını görerek onun altında dinlenmesi gerektiğini düşünür. Ağacın altında yatıp dinlenirken bir rüya görür. Rüyasında başka bir ülkede, Altın-Tana adında güzel bir kadın, beslediği hayvanları ve yönettiği halkı ile yaşamaktadır. Uykusundan uyanan Katan-Kökşin, atını hazırlayarak hızla yurduna geri döner. Geri döndüğünde kendisini karşılamaya kimse gelmez, halk çok üzgündür ve sarayın kapısına toplanmıştır. Katan-Kökşin saraya vardığında ihtiyar annesinin ölmüş olduğunu görür. Kardeşi Katan-Mergen'le üzümlü ağlayarak annelerini taş bir mezara defnedirler.

Aradan yıllar geçer; düşünde gördüğü Altın-Tana'yı unutamayan Katan-Kökşin, iki eşle yaşama fikrini eşi Altın-Sırga ve kardeşi Katan-Mergen'e açar. İki de bu fikre şiddetle karşı çıkarlar, Katan-Kökşin'e bu isteği yüzünden başına kötü şeyler gelebileceğini söylerler ancak Katan-Kökşin onlara çok öfkelenir ve onu yolundan döndüremeyeceklerini söyleyerek Altın-Tana'yı bulmak üzere yola çıkar. Gece gündüz yoluna devam eder, sonunda Altın-Tana'nın yurduna gelir. Onunla tanışır, konuşur ve dileğini söyler. Altın-Tana da ona, Katan-Mergen'le evlenmek üzere söz verdiğini, bu yüzden de kendisiyle evlenmesinin mümkün olmadığını söyler. Katan-Kökşin söylenenlere aldırılmaz, zorla ve hileye başvurarak Altın-Tana'yla halkını kendi yurduna götürür.

Katan-Kökşin, Altın-Tana'yı bulmak üzere yola çıkınca, Katan-Mergen de halkıyla vedalaşır; artık ağabeyiyle aynı yerde yaşayamayacağını söyler ve Küler-kaan'ın kızı Kümüjek-Aru ile evlenmek üzere yurdundan ayrılır. Katan-Mergen'in de yurdunu bırakıp gitmesiyle kağansız kalan halkı derin bir keder sarar. Halkın arasından Çodon-Kara adlı bir bahadır çıkar, halkı ve hayvanı ikiye bölüp yarısını yurdunda bırakır, yarısını da yanına alarak Katan-Mergen'in peşinden gider.

Katan-Mergen uzun ama neşeli bir yolculuğun sonunda Kümüjek-Aru'nun yurduna varır. Burada saygı ile karşılanır, saraya buyur edilir, Kümüjek-Aru ile oturup konuşur. Genç kadın uzun zamandır onu beklediğini söyleyerek hemen şöleni başlatır ve Katan-Mergen ile Kümüjek-Aru evlenirler. Bir zaman sonra Çodon-Kara, Katan-Mergen'in olduğu yurda halkı ve hayvanları ile gelir. Katan-Mergen bu işe çok şaşırır da eşi Kümüjek-Aru, Çodon-Kara ve halkını da kendi yurdunda yaşamaya davet eder ve Katan-Mergen bu yurdun kağanı ilan edilir.

Katan-Mergen bunları yaşarken, Katan-Kökşin de kendine eş edindiği Altın-Tana'yla birlikte babasının yurduna döner. Yurdunda vardığında orada kimsenin kalmadığını, her şeyin yerle bir olduğunu görür. Öfkeyle ne yapacağını bilemez halede etrafta dolaşırken bir taşın altında eşi Altın-Sırga'nın yazdığı mektubu bulur. Mektupta Eki-Toş adlı kardeşler tarafından yurdunun yağmalandığı ve eşi Altın-Sırga'nın kaçırıldığı yazmaktadır. Bunları okuyan Katan-Kökşin, yurdunu yeni eşi Altın-Tana'ya bırakarak Altın-Sırga'yı kurtarmak üzere yola koyulur.

Katan-Kökşin atı ile birlikte çok uzun bir yolculuk yapar. Eki-Toş kardeşlerin yurduna yaklaşınca atı Kara-küreñ aniden durur ve yeri dinler. Kara-küreñ, Katan-Kökşin'e biraz ileride Eki-Toş'un adamlarının nöbet tuttuğunu, oradan geçmenin çok zor olduğunu ve nice bahadırın oradan geçmeye çalışırken can verdiğini söyler. Katan-Kökşin'e kendi gücüyle hiç korkmadan, silah kullanmadan mücadele etmesini öğütler; bir serçeye dönüşüp uçar gider.

Artık atı olmayan Katan-Kökşin yaya olarak Eki-Toş'un adamlarının nöbet yerine gelir; oradan geçmek istediğini söyleyince de nöbetçiler ona saldırır. Katan-Kökşin onlarla mücadele etmeye çalışsa da nöbetçileri alt edemez ve giderek güçsüz düşerek ölüme yaklaşır. Olan biteni gören Kara-küreñ doğruca Katan-Mergen'in yurduna giderek olan biteni anlatır, ağabeyine yardım etmesi için onu ikna etmeye çalışır. Ancak Katan-Mergen, Kara-küreñ'in yalvarışlarına rağmen, ağabeyine olan öfkesini yenemeyerek ona yardım etmeyi kabul etmez. Bunun üzerine kendi atı Kara-ker de Katan-Mergen'e ağabeyine yardım etmesi gerektiğini, ağabeyiyle aralarındaki sorunun suçlusunun yine kendileri olduğunu ve Kara-küreñ ve kendisi gibi değerli atların yiğitsiz kalmayı hak etmediğini söyler. Bunun üzerine yüreği yumuşayan Katan-Mergen ağabeyine yardım etmeye ikna olur ve hemen yola koyulur.

Katan-Mergen, Eki-Toş'un nöbetçilerinin ağabeyiyle çarpıştığı yere varınca, Katan-Kökşin'in ölmüş olduğunu görür. Büyük bir öfke içinde, geyiğe dönüşen iki kıymetli at ile birlikte nöbetçilere saldırır; ikisini de öldürür. Sonra Katan-Kökşin için çeşitli ilaçlar yapıp onu tedavi eder, pınar suyundan içirip onu suyla yıkar. Ağabeyi eskisinden daha iyi ve daha güçlü bir biçimde uyanır ve ayağa kalkar. Geçen zaman boyunca uyumuş olduğunu düşünür. Kendisini kimin uyandırdığını anlamaya çalışırken Katan-Mergen'i görür, ona neden geldiğini sorar, onu görmek istemediğini söyleyerek yüzüne tükürür. Bunun üzerine çok öfkelenen Katan-Mergen doğruca evine döner ancak ağabeyine olan öfkesini yenemeyerek alplarına bundan sonra Kara-küreñ'in de Katan-Kökşin'in de yurduna girmesine izin verilmemesini söyler.

Eski gücüne kavuşan Katan-Kökşin, atı ile birlikte tekrar Altın-Sırga'nın peşine düşer. Yolda giderken Kara-küreñ yine aniden durur, yeri dinler ve Katan-Kökşin'e, eşi Altın-Sırga'nın Kİçü-Toş'un eşi olduğunu haber verir ve Eki-Toş'un yurduna girmek için en iyi yolun kılık değiştirmek olduğunu söyler. Bunun üzerine Katan-Kökşin, Tastarakay'a (dilenciye); Kara-küreñ ise tüyleri dökülmüş cılız bir ata dönüşür. İki birlikte Eki-Toş'un yurduna girerler ve hiç dikkat çekmeden saraya varırlar, saraya girerken de eski hallerine geri dönerler. Onları gören Kİçü-Toş derhal saraydan çıkarak Katan-Kökşin'le vuruşmaya başlar. Bu sırada olan biteni gören Katan-Kökşin'in oğlu annesine yurtlarına gelen adamın kim olduğunu sorar; annesi Altın-Sırga ona gerçeği söylemek yerine bir bıçak vererek bunu Katan-Kökşin'in ciğerine saplamasını söyler. Ne var ki küçük çocuk dışarı çıkınca içinden Katan-Kökşin'i bıçaklamak gelmez. Bu sırada Kara-küreñ oraya gelip çocuğa gerçekleri anlatır ve onu alarak Üç-Kurbustan'ın yerine doğru götürür.

Bu sırada Katan-Kökşin ile Kİçü-Toş kıyasıya savaşmakta, yeri göğü inletmektedir. Kİçü-Toş'un kardeşi Caan-Toş ise derin uykudadır. Düşünde büyük bir gürültü duyar, olağanüstü bir durum olduğunu sezer. Uykusundan hemen uyanıp dışarı bakan Caan-Toş, Katan-kökşin'in oğlunun gökyüzündeki altın gökkuşağı üzerinde gitmekte olduğunu görür. Hemen okunu çekip çocuğu vurur ancak olan biteni seyreden Kara-küreñ hemen sıçan kılığına girip çocuğu düştüğü yerden alır ve güvenli bir yere saklar. Caan-Toş, kardeşi Kİçü-Toş'un Katan-Kökşin ile dövüştüğünü ancak gücünün giderek tükendiğini görünce hemen ona yardıma gider. Böylece iki kardeş Katan-Kökşin'e saldırarak onu güçten düşürmeye başlarlar. Olan biteni izleyen Kara-küreñ hemen Katan-Mergen'in yurduna doğru uçar. Katan-Mergen, Kara-küreñ'in yurduna gelmekte olduğunu sezip bütün alplarını ve hayvanlarını sarayın etrafına toplar. Ancak Kara-küreñ'i gören alplar ve hayvanlar ona hiçbir şey yapmaz, saraya girmesine izin verirler. Kara-küreñ yine Katan-Mergen'e yalvarır ancak Katan-Mergen kesinlikle onu dinlemek istemez. Kendi atı Kara-ker de gelerek ona olan biteni anlatır ve Katan-Kökşin'e yardım etmesi için o da yalvarır. Düşman tarafından vurulan küçük oğlan çocuğunu anlatarak hiç değilse onu kurtarmak için oraya gitmeleri gerektiğini söyler. Bunu duyan Katan-Mergen, yeğeni için yardım etmeye razı olur ve iki kıymetli at ile birlikte yanına sayısız ottan yapılmış şifalı ilaçları alarak Eki-Toş'un yurduna doğru yola koyulur. Düşmanın

yurduna varınca, Katan-Mergen hemen küçük çocuğu bulur; ona ilaçları verir ve onu kaynak suyuyla yıkar. Küçük çocuk tekrar hayata döner, Katan-Mergen de onu yanında getirdiği iki kartalın kanatlarında kendi yurduna gönderir.

Çocuğu kurtardıktan sonra Eki-Toş'u gören Katan-Mergen, kötü kalpli kardeşlerin yaptıklarına dayanamayarak ikisini de öldürür. Düşmanları ortadan kalkınca, ağabeyi Katan-Kökşin'in kanlar içinde yerde yatmakta olduğunu görür. Ağabeyine hemen ilaçları verir, onu kaynak suyuyla yıkayarak tekrar hayata döndürür. Katan-Kökşin uyanıp da Katan-Mergen'i görünce yine neden oraya geldiğini sorup kızarak yüzüne tükürür. Katan-Mergen söyleyecek söz bulamaz, atına binip hızla yurduna gider.

Katan-Kökşin, Katan-Mergen'in gidişinin ardından, Eki-Toş'un altüst olan yurduna ve ölen halkına bakarak olup biteni anlamaya çalışır. Atı Kara-küreñ'e ne olduğunu sorar, o da Katan-Kökşin'e her şeyi anlatır. Katan-Kökşin suçunu anlar, kardeşi Katan-Mergen'in yaptıkları için sevinir, yaptığı kötülükler için de Kara-küreñ'den özür diler. Sonra Altın-Sırğa'yı arar ancak Koo-Şilti denen bahadır onu alıp kendi ülkesine götürmüştür. Bunu öğrenen Katan-Kökşin hemen Koo-Şilti'nin yurduna doğru yola çıkar.

Bu sırada yurduna geri dönen Katan-Mergen, eşiyile birlikte Katan-Kökşin'in oğluna bakar ve onu iyileştirir, çocuğu sever ve kollar. Halkına da sarayının etrafına bir kale yapmalarını ve Kara-küreñ'in sarayına girmesine kesinlikle izin vermemelerini söyler.

Altın-Sırğa'yı bulmaya çalışan Katan-Kökşin yeraltı cehenneminin ağzına gelir. Atı Kara-küreñ yeraltında yolun ikiye ayrıldığını, yollardan birinin kötü kalpli Koo-Şilti'nin diğerinin ise Erlik-biy'in yurduna gittiğini söyler. Yeraltına inince birbirlerinden ayrılmaları ve Katan-kökşin'in yola yaya olarak devam edip düşmanlarla kendi gücüyle dövüşmesi gerektiğini söyleyerek bir sivrisineğe dönüşüp uçar gider. Tek başına yeraltında ilerleyen Katan-Kökşin bir süre sonra Koo-Şilti ile karşılaşır. İki bahadır arasında çok şiddetli bir dövüş başlar ancak çok geçmeden Katan-Kökşin'in gücü tükenmeye başlar. Sahibinin öleceğini anlayan Kara-küreñ uçarak Katan-Mergen'in yurduna gider. Burada Katan-Mergen'in sayısız askeriyile ve hayvanıyla çevrilmiş devasa bir saray yaptırdığını ve bunları aşarak Katan-Mergen'e ulaşmanın çok güç olduğunu görür fakat askerler ile hayvanlar Kara-küreñ'i görünce onun haline acırlar ve saraya girmesine izin verirler. Kara-küreñ, Katan-Mergen'in yanına giderek olan biteni anlatır, ağabeyine yardım etmesi için ona yalvarır. Sonunda Katan-Mergen dayanamaz ve Koo-Şilti'nin yurduna gidip ağabeyine yardım etmeye razı olur. Yanına hazırladığı çeşitli ilaçları alarak inanılmaz bir hızla oraya varır ve ağabeyi Katan-Kökşin'in ölmüş olduğunu görür. Olanca öfkesiyle Koo-Şilti'ye saldırır. Katan-Mergen ile Koo-Şilti arasında tüm yeryüzünü sarsan çok şiddetli bir çarpışma başlar. Bu sırada atı Kara-küreñ, Katan-Mergen'den şifalı ilaçları ve kaynak suyunu alarak hemen Katan-Kökşin'i iyileştirmeye gider. İlaçlar ve su sayesinde eskisinden de güçlü olarak uyanan Katan-Kökşin'e her şeyi anlatarak kardeşine yardım etmesi gerektiğini söyler. Üç kez ölüp dirildiğini duyan Katan-Kökşin, kardeşinin Koo-Şilti ile çarpışmakta olduğunu görür. Hemen kardeşinin yardımına koşar, zorlu bir mücadelenin sonunda Koo-Şilti'yi öldürür. Sonra iki kardeş Koo-Şilti'nin sarayına gelerek orada tutsak olan eşlerini ve halklarını kurtarırlar. Bunun üzerine Katan-Mergen ağabeyine, halkına yol gösterip onları yeryüzüne çıkarmasını; kendisinin ise Koo-Şilti'nin yurdunu dağıtmaya gideceğini söyler.

Katan-Mergen, Koo-Şilti'nin yeraltındaki yurduna giderken Erlik-biy onun üzerine elçilerini gönderir ve onu yolundan döndürmeye çalışır. Katan-Mergen bunların hepsini alt ederek amacına ulaşır ve yeryüzüne çıkarak ağabeyine durumu haber verir. Daha sonra onunla vedalaşarak kendi yurduna gelir. Yurduna döndüğünde kendisini bekleyen alp yaradılışlı bir genç tarafından karşılanır. Adı Ak-Bökö olan genç adam, kendisinin Katan-Mergen tarafından

kartallara verilerek kurtarılan Katan-Kökşin'in oğlu olduğunu söyler. Katan-Mergen duyduklarına çok sevinir; yeğenine, savaşta anne babasını kaybetmiş olan, Sarı-kaan'ın tek kızı Sarı-Kümüjek'i beraberinde getirdiğini ve eğer anlaşılırsa onları evlendirmek istediğini söyler. Tanıştırılan iki genç bir süre birlikte vakit geçirirler, konuşup anlaşılırlar. Bunun üzerine Katan-Mergen bu iki genci yanına alarak Katan-Kökşin'in yurduna gider. Ağabeyine olan biteni anlatır ve Katan-Kökşin hemen gençlerin evlendirilmesini ve şölen düzenlenmesini söyler. Halk durumu sevinçle karşılar ve günler süren şölen ve toy yapılır.

Destan, anlatıcının kapanış sözleriyle sona erer.

2. BÖLÜM:

AY SOLOGOY LO KÜN SOLOGOY İLE KATAN-KÖKŞİN LE KATAN-MERGEN DESTANLARININ YORUMLANMASI: İKTİDAR ARZUSUNUN TEMSİLİ OLARAK RÜYALAR

Seçilen Altay destanları *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanı içinde yer alan rüya sembolünü ve tamamlayıcı sembolleri ayrı ayrı ayrı ele alarak yorumladım ve bu yorumlamanın ışığında sembollerin işlevlerini, destanların kendi bağlamları içerisinde ifade etmeye çalıştım. Bunun sonucunda, çalışmanın merkezinde yer alan rüya sembolünün temel işlevinin, rüyayı gören erkek kahramanların toplumsal ve siyasal arzularıyla birlikte zaman zaman da cinsel arzularını yansıtmak olduğu fikrine vardım.

Mitoloji içinde yer alan sembol kavramını ele alırken bir sembolü yalnızca belirli anlamlar ifade eden durağan bir nesne olarak ele almaktan kaçınılmalıdır. Sembol, taşıdığı anlamın farklı durumlara ve bağlamlara göre çeşitlilik gösterme potansiyeline sahip olduğu bir nesne olarak değerlendirilmelidir. Mitolojiye ait ürünlerin, sembollerden yararlanmakta olduğu söylenirken anlatılmak istenen, bu ürünlerin kendi başına belirli bir veya birkaç anlam içeren ve kolayca anlaşılamayan dolaylı mesajlar içeren birtakım semboller üzerine kurulmuş olması değildir. Elbette mitlerin içinde geçen belirli semboller bulunduğu ve bunların belirli anlamlara gelecek şekilde yorumlanabileceği doğrudur. Ne var ki çoğu zaman bu türden semboller anlatı içinde bulunsa da bulunmasa da söz konusu mitoloji ürününün farklı bağlamlarda ve çağrışımlarla oluşturulan oldukça dolaylı, karmaşık ve zengin bir anlama işaret ettiğini söylemek de mümkündür (Kirk, 1998, s. 279-80).

Bu görüşleri göz önünde bulundurarak, *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanlarındaki uyku ve rüya sembollerini ve tamamlayıcı sembolleri, öncelikle Sigmund Freud'un rüya yorumu konusundaki düşüncelerini ve ardından, Carl Gustav Jung ve Erich Fromm'un uyku ve rüya hakkındaki görüşlerini temel alarak yorumlamaya çalıştım. Bu bağlamda, destanları birer rüya ve destan içinde yer alan rüya dışındaki sembolleri de bu rüyalarda yer alan birtakım göstergeler gibi düşünerek ele aldım. Ayrıca, Freud'un psikanalitik kuramının en yakın takipçilerinden olan Karl Abraham'ın "mitler, halkların rüyası; rüyalar ise bireylerin mitidir" (aktaran de Carvalho-Neto, 1972, s. 25) şeklindeki varsayımından yola çıkarak, destanlardaki kahramanların rüyalarını ve bunlarla bağlantılı sembolleri ele alırken aynı zamanda destanların yaratıcısı olan halk hakkında da bilgi sahibi olmanın mümkün olduğunu düşündüm. Yani, Altay halkı ve kültürü hakkında bilgi edinerek, seçtiğim Altay destanlarını anlamak ve sembollerini çözümlmek konusundaki çabamın psikanalitik kuram açısından gerçekçi olduğunu ve çalışmam boyunca tarif edilen bu yolu izleyerek sonuca varmaya çalışmakta olduğumu gördüm. Tüm bu düşüncelerin sonucu olarak da, psikanalitik rüya yorumlama yöntemini, folklor ve psikanaliz arasındaki ilişkiden⁴ faydalanarak, destanları çözümlenmede temel bir izlek olarak kullandım.

Ayrıca, bu üç kuramcının sembol dili, sembollerin çözümlenmesi ve sembollerin mitolojideki yeri konusundaki düşüncelerinden de faydalandım. Bu düşünceleri, çalışmada nasıl yansıttığımı daha açıkça ifade edebilmek için bahsi geçen üç kuramcının çalışmalarına, rüyaları ele alma ve bunları yorumlama yöntemlerine kısaca değinmekte yarar görüyorum.

Tarihsel akış içinde çalışmalarının ortaya çıktığı tarihleri esas alarak sırayla kendilerinden bahsetmeye çalıştığım kuramcılardan ilki olan Sigmund Freud, 1856-1939 yılları arasında yaşamıştır ve psikanaliz ekolünün kurucusudur. Üniversitede tıp okuduktan

⁴ Psikanaliz - folklor ilişkisi ve mitlerin psikanalitik bakış açısıyla yorumlanması konusunda daha detaylı bilgi için bkz. (de Carvalho-Neto, 1972).

sonra psikiyatri alanına yönelmiş ve daha sonra nevrozların tedavisi üzerine yoğunlaşarak devam eden süreçte psikanalizin teorik kökenlerini oluşturmuştur. Carl Gustav Jung'un da aralarında bulunduğu bir grup psikiyatrin, Freud'un görüşlerine katılması ve çalışmalarının giderek yaygınlaşarak kabul görmesi ile ünü artmıştır ancak zaman içinde fikirleri gelişip değiştikçe, kendisi ile çalışan Alfred Adler ve Carl Gustav Jung gibi bilim insanları ile yolları ayrılmıştır. "Serbest çağrışım" yönteminin ve "bilinçdışı" kavramının yaratıcısı olan Freud, yaşamı boyunca psikanalizin teorik ve pratik alanları üzerine çalışmaya ve bunları geliştirmeye devam etmiştir. Rüyaların doğası ve yorumlanması üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar da bunlar arasında önemli bir yer tutmuştur (Freud, 2016, s. 7-21).

Freud'un rüyaları yorumlamak için kullandığı teknik, rüyayı teşkil eden içeriğin öğelerinin birbirinden ayrılması ve bunların her biri için serbest çağrışım metodundan yararlanılarak bunları ortaya çıkaran duygu, düşünce ve anıların açığa çıkarılması esasına dayanmaktadır. Rüyanın yorumlanması sonucunda, kılık değiştirmiş biçimde ortaya çıkan sembollerin gerçek anlamları tespit edilerek rüyayı oluşturan gizli duygu ve arzulara ulaşılmaktadır (Mitchell ve Black, 2012: 9-10).

Freud, rüyaları ele alırken bunların kişilere dışardan gelen bilgi ve uyarıcılar aracılığıyla gördürülen görüntüler olmadığını; aksine, rüyaların kişinin kendi yaşantıları ve ruhsal durumundan kaynaklandığını, kendine özgü yasaları ve özellikleri bulunduğunu ve insan yaşamında birden fazla farklı işlev taşıdığını da dile getirmektedir. Bu işlevlerin en temeli ve en kapsayıcı olanı ise rüyaların yorumlanması suretiyle insanın bilinçdışının bilgisine ulaşılması ve burada yatan arzuların açığa çıkmasıdır (Quinodoz, 2016, s. 47).

İkinci olarak bahsetmek istediğim Carl Gustav Jung, 1875-1961 yılları arasında İsviçre'de yaşamıştır. Aldığı tıp eğitiminin ardından çalıştığı akıl hastanesinde, akıl hastalıkları konusunda yürüttüğü araştırmalarla ün kazanmıştır. Çalışmaları sonucunda Freud'la birçok konuda ortak sonuçlara varmakla kalmayıp onunla bir süre yakın bir çalışma arkadaşlığı ilişkisi yürütmüş ancak bir süre sonra aralarında ciddi fikir ayrılıklarının baş göstermesiyle bu ilişki de sonlanmıştır. Freud ile çalıştığı yıllarda psikanaliz hareketinde önemli bir yer edinen Jung, Freud ile yolları ayrıldıktan sonra çalışmalarına farklı bir yön vererek çeşitli alanlarda kendi kavram ve düşüncelerini ortaya koymuştur (Jung, 2009, s. 3).

Jung, rüya yorumlamada kullandığı aracı "bağlam çıkartma" yöntemi olarak tanımlamaktadır. Bu yöntemde, rüyada yer alan semboller, rüyayı gören kişide uyandırdığı anlam ve o kişide yarattığı çağrışımlar aracılığıyla anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Rüya içinde yer alan semboller görünürdeki ilk anlamları dışında farklı ve çoğunlukla rüyayı gören kişiye göre değişen birden fazla anlam içerebilmektedir. Rüyanın anlamını elde edebilmek için bu sembollerin belirtilen şekilde yorumlanmasının yanı sıra kişinin önceki yaşantılarından da yararlanmak, yani kişilerin bu sembellere yükledikleri anlamların oluşmasına neden olan olayları, duygu ve durumları ele almak gerekmektedir (Jung, 2018, s. 86-89).

Jung'un ortaya attığı ve bu çalışmada rüya yorumlama yönteminin yanında kullandığım bir diğer kavramı da arketiplerdir. Jung, arketip kavramını mitolojik imgeler veya motiflerin temsillerine kaynak teşkil eden bazı sabit özellikleri ile "ilk imgeler" olarak tanımlamaktadır. Bu imgeler, kullanımda farklılıklar ve çeşitlilik göstermekte ancak bu temel özelliklerini de devam ettirmektedir. Bunlar çoğunlukla fanteziler şeklinde açığa çıkmakta ve varlıklarını sembolik imgeler olarak ortaya koymaktadırlar (Jung, 2017: 63,65).

Kendisi hakkında bilgi vermek istediğim son kuramcı olan Erich Fromm ise 1900-1980 yılları arasında yaşamış; üniversite eğitimini psikoloji, felsefe ve sosyoloji alanlarında tamamlamıştır. Meslek hayatını psikiyatr olarak sürdüren Fromm, Marksizm-psikanaliz

ilişkisi üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş ve Freud'un bazı konulardaki görüşlerine yeni açılımlar getirerek yeni bakış açıları oluşturmuştur. Bilinçdışı kavramını açıklarken, bunun kültürel etkiler ile ilişkisini temele alması, hem onu önceki psikanaliz ekolünden ayırmış hem de meslektaşları tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur (Özyurt, 2016, s. 45-47).

Fromm'un rüya anlayışına göre; rüyalar, insan ruhunun gösterdiği bütün faaliyetleri, anlamlı bir biçimde ve kendine özgü özellikleri ile birlikte yansıtmaktadır (Fromm, 2015, s. 44-45). Rüya yorumu, sembol dilinin öğrenilmesi ve anlaşılması ile gerçekleştirilebilecek ve uygulanması sadece psikiyatristlerle sınırlı olmayan bir eylemdir. Sembol dilini anlamak ise kişilerin benliğinin derin ve gizli yönlerinin anlaşılmasına ve insanlığın bilgelik kaynaklarının başında gelen mitlerin anlamlandırılmasına olanak sağlayacaktır (Fromm, 2015, s. 22-23).

Ayrıca, rüyalarda ortaya çıkan evrensel sembollerin yorumlanması aracılığıyla rüyaların derin anlamlarının anlaşılması mümkündür. Kişilerin rüyalarının anlaşılması için kullanılan çağrışımlar, belirli rüyalar için geçerli olmasa veya bilinmese bile, rüyayı gören kişiler hakkında belli başlı bazı şeylerin bilinmesi, belirli sonuçlara varılmasını sağlayabilmektedir (Fromm, 2015, s. 159-160).

Destanları, içlerinde yer alan sembollerle birlikte psikanalitik bakış açısıyla yorumlayabilmek için çalışmalarını temel aldığım bu üç psikanalitin de psikanaliz kuramı konusundaki genel bakış açılarının yanı sıra rüyaların işlevleri ve rüyaları konusunda bu doğrultuda geliştirmiş oldukları yöntem ve düşüncelerinden yararlandım. Çalışmamda doğrudan incelemek üzere ele aldığım metinlerin kaynağı olan destan kitaplarının yanında kullanmış olduğum üç temel kaynak kitabı *Rüyaların Yorumu* (Freud, 2016), *İnsan ve Sembolleri* (Jung, 2017) ve *Rüyalar Masallar Mitler* (Fromm, 2015) olarak sıralayabilirim. Aynı kuramcıların bu çalışmaları dışında birden fazla eserinden yararlanmış olmakla beraber, bunlara da kuramcılar konusundaki sınırlandırmaya paralel bir sınırlama getirmeyi tercih ettim. Çok sayıdaki başka psikanalitik kuramcıların eserlerine, yeni perspektiflerin ve bakış açılarının eklenmesi sonucunda doğabilecek yeni eleştiri ve tartışmalara yer vererek çalışmanın odağı dışına çıkma riskine karşı, bu çalışma içinde yer vermemeyi seçtim.

Freud'un rüya yorumundan yola çıkarak (Freud, 2016), kahramanların rüyalarını kendi yaşamları, kültürleri, içinde buldukları zaman ve topluma ait göstergelere göre yorumlamam gerekti. Herkesin rüyaları ve rüyalarındaki semboller kendine özgü anlam taşıdığından, yöntem olarak psikanalitik bakış açısından yararlanmakla beraber, Jung'un (Jung, 2017) da dediği gibi, sembollerini kişilere özel anlamlarıyla anlamaya ve yorumlamaya çalıştım. Yani, genel geçer rüya yorumlarından yararlanmadım ve sembollerin evrensel anlamlarından rüya yorumunun temelini oluşturmak için yararlanmış olsam bile asıl yorumu bu konuları göz önünde bulundurarak özgün bir biçimde vermeye çalıştım. Bunlarla birlikte Fromm'un zaman zaman hem Freud'dan hem de Jung'dan ayrılan rüya yorumlama çalışmaları konusundaki görüşlerinden de, destanlar içinde her iki kuramcının ileri sürdüğü görüşlerle örtüşmeyen ve daha eleştirel bir bakış açısına ihtiyaç duyan simgelerin veya simgesel özelliklerin yorumlanması amacıyla kullandım. Böylece, yorumlanan tüm sembollerini psikanalitik folklor açısından tutarlı ve birbirlerini tamamlayan bir biçimde ele almam mümkün oldu.

Çalışmada kullanılmak üzere seçtiğim *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Köşin le Katan Mergen* destanını incelerken psikanalitik kuramlar ve düşüncelerden yararlanmanın yanı sıra bu destanlar içinde yer alan sembollerin Türk mitolojisi içindeki yerlerini ve bu bağlamda sahip oldukları anlamları da göz önünde bulundurdum. Böylece, yaptığım incelemeyi ve yorumları, psikanalitik folklor bağlamında tutarlı bir bütün hâline getirmeye çalıştım.

Bu çalışma için incelediğim destanların seçimini, destanların tümünü inceledikten ve destanlarda temel olarak uyku ve rüya motiflerine odaklanmaya karar verdikten sonra gerçekleştirdim. Bahsi geçen yirmi iki destanın sekizinde uyku ve/veya rüya motifleri yer almakla beraber, psikanalitik folklor açısından incelenmeye olanak sağlamaları ve birbirleri ile büyük ölçüde gösterdikleri paralellik açısından *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanını seçmeye karar verdim. Bu iki destandan ilki, ikincisi ile kıyaslandığında daha kısa bir destandır ancak her iki destan da gerçekleştirilmeyi amaçladığım çalışmaya uygunluk gösteren birçok sembolik öğeyi içinde barındıran ve uyku ile rüya sembollerinin psikanalitik kuram çerçevesinde değerlendirilmesine olanak sağlayacak biçimde yapılandırılmış anlatılardır. Tüm bunların yanı sıra, her toplumun sözlü kültür ürünlerinde olduğu gibi bu destanlar da Altaylıların yaşamı, kültürü ve dünya görüşü hakkında birçok bilgi ve izlenim içermekte ve Türk mitolojisiyle genel anlamda sahip olduğu bağ sonucunda, bu bağlamda var olan sembolik anlatımın bir parçasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın odak noktasına aldığım *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı ve *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanında, uyku ve rüya sembollerini ve bunların destan bağlamında anlamını pekiştiren ve tamamlayan sembolleri inceledim. Çalışmanın temelinde, bu destanlarda yer alan uyku ve rüya sembollerini yerleştirdim. Bu iki sembol aslında mitoloji içinde başlı başına ayrı birer anlama ve yere sahiptir ancak bunların destan özelinde ve Altay destanları genelinde ne ifade ettiklerinin daha açık ve bütüncül olarak anlatılabilmesi için söz konusu destanlarda bu sembollerin, kendileriyle birlikte görülen sembollerden ayrılmadan değerlendirilmelerinin de önem taşıdığı görüşündeyim. Böylelikle, çalışma boyunca tüm bu sembollerin mitolojik anlam ve değerlerini ifade edebilmem yanı sıra bunun ötesinde psikanalitik folklor açısından nasıl bir anlam ve bütünlüğe sahip olduklarını da göstermemin mümkün olduğunu düşünüyorum.

Bu çalışma, rüya ve uyku sembollerini odak noktasına almaktadır ancak bu iki sembolün tam olarak çözümlenebilmesi için, içinde buldukları bağlamın da incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, destan boyunca rüya ve uyku sembolleri ile birlikte var olan ve bu sembollerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan sembolleri de ele aldım. Bu doğrultuda, hem metin içinde bu sembollerin tümüne daha kolay bir şekilde atıfta bulunmak hem de bunları merkezde yer alan iki sembolden açıkça ayrı tutmak amacıyla seçtiğim semboller daha genel bir başlık altında toplayarak bunlara “tamamlayıcı semboller” adını verdim. Tamamlayıcı sembollerin her birini kendi başına ele alırken de bunların, rüyalar aracılığıyla ifade edilen siyasal egemenlik talebini nasıl pekiştirdiklerini veya bunun ortaya konmasına nasıl yardımcı olduklarını açıklamaya çalıştım. Tamamlayıcı sembolleri seçerken gözettiğim bir diğer unsur ise destanlarda yalnızca bir kez görülen sembolleri değil, destanın farklı bölümlerinde birden fazla ortaya çıkan sembolleri seçmek oldu; çünkü destanın doğası gereği en çok vurgulanmak istenen semboller destan içinde çokça yer almaktaydı.

Ele alınan bu iki destan içinde elbette rüya, uyku ve bunların tamamlayıcı sembolleri dışında da pek çok sembol mevcuttur. Bunları, çalışmamın odak noktası ile doğrudan bağlantılı olmamaları veya uzaktan ilişkili olmaları nedeniyle ele almadım. Çalışmanın belirli bir kapsamı ve sınırı olduğu düşünülürse, bunlara yer vermenin her iki açıdan da gereksiz olacağı anlaşılabacaktır. Buna rağmen, ele almadığım sembollerin her birinin gerek Türk mitolojisi açısından gerekse psikanalitik folklor çalışmaları açısından ayrı birer önem taşıdığını ve neredeyse her birinin başlı başına bir araştırma konusu olabileceğini de belirtmek isterim.

Çalışmada kullanmak üzere seçtiğim destanların sıralamasını yaparken destan adlarını temel olarak bunlara metin içinde alfabetik sıraya göre yer verdim. Sembollerin çözümlendiği bölümlerin her biri altında yer alan alıntılara ise kronolojik olarak yer verdim. Böylece

çalışmanın okunması sırasında, parçalar ve yorumlar okunurken destan metninin akışına sadık kalmış ve parçaları bağlamdan koparmamış oldum; bu sayede de, çalışmanın okuyucuları için daha açık ve anlaşılır bir metin ortaya koymaya çalıştım. Destanda ilgili sembolleri gösteren alıntılara, çözümlmeyi yaptığım bölümlerin altında yer vermemin en önemli sebebi ise destanların tam metinlerini, çalışmanın eki olarak sunamıyor oluşumdur. *Altay Destanları* adlı eser, Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basıldığı ve dolayısıyla telif hakları da bahsi geçen proje kapsamında kuruma ait olduğu için Türk Dil Kurumundan destanların tam metinlerini kullanmak için izin istedim. Talebime karşılık olarak kurumdan resmi yazı ile bir cevap aldım. Bu yazıyla, telif hakları sebebi ile destan metinlerinin tamamına, kaynak göstermek suretiyle bile olsa, çalışmanın ekinde yer veremeyeceğim bildirildi. Bu sebeple, çözümlenecek yapılmak istediğim sembollerin bulunduğu bölümlere çalışma metni içinde, anlamlı bir bütünlük oluşturan uzunluklarda ve akademik alıntı yapma kurallarına uygun biçimde yer verdim.

2.1. Ay Sologoy lo Kün Sologoy Destanında Rüya, Uyku ve Tamamlayıcı Semboller

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanında yer alan rüya ve uyku, gündüz düşü (fantezi), yüce kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri, destanı oluşturan başlıca ve önemli unsurlardır. Baba ve oğullar ile erkek kardeşler unsurları, saydığım diğer unsurlardan farklı olarak, Türk mitolojisi içinde ayrı birer motif olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ne var ki bunların destan içindeki rollerinin ve diğer sembollerle ilişkilerinin, psikanalitik bakış açısıyla yorumlanmaya elverişli ve bu anlamda da çalışmaya bütünlük kazandıran bir nitelikte olması, bu unsurları da ayrı birer sembol olarak ele almayı gerektirdi. Bu nedenle, baba ve oğullar ile erkek kardeşleri de diğer semboller gibi ayrı birer alt bölüm şeklinde verdim.

Rüya, uyku, gündüz düşü ve yüce kitap Ak Kağan'ın şahsında kişinin bilinçdışını ve bilinçdışı süreçlerini temsil ederken ağaç ve su sembolleri, anlatının ve diğer sembollerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Ayrı birer sembol olarak ele alınan baba ve oğullar ile erkek kardeşler öğeleri ise hem gerçek anlamıyla baba ve oğullar ile erkek kardeşlerin kendi aralarındaki güç ve iktidar mücadelesini ifade etmekte hem de kişinin ölüm ve iktidarı kaybetme korkusunun açığa çıktığı bir ilişkiyi temsil etmektedir.

2.1.1. İktidar Arzusunun Temsili Olarak Uyku ve Rüya

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanı içerisinde uyku ve rüya sembolleri ile birden fazla kez karşılaşmaktadır. Anlatıda yer alan rüyaların tümü, ülkesinin kağanı olan ve iktidarı elinde bulunduran Ak Kağan tarafından görülmektedir. Destanın giriş kısmını takiben görülen ilk rüya, Ak Kağan'ın rüyasında düşmanı ile yani bilinçdışındaki korku ile yüzleştiği ilk olay, destanı oluşturan yolculuk ve maceranın başladığı ilk adımdır. İlerleyen kısımlarda çıktığı yolculuk sırasında daldığı uyku sırasında ise rüyasında düşmanı ile bizzat karşılaşarak hem düşmanı yüzünden hem de yaşlanma ve güçten düşme endişesi yüzünden yaşadığı korkularla yüzleşir. Son olarak da, kahramanın yolculuktan geri dönmeden hemen önce daldığı uykudan bahsedilmektedir. Kağan, bu son uykuya yatarken, yurduna dönünce ne yapması gerektiği konusunda bir işaret beklemekte; uyku sırasında gördüğü düş aracılığıyla bu işarete kavuşarak yurduna doğru dönüş yoluna koyulmaktadır. Böylece bir rüya ile başlayan yolculuğunu yine gördüğü bir rüya sonucunda sona erdirmektedir. Bunlara ek olarak, destan boyunca rüyaların

Ak Kağan tarafından görülmesi ve eşinin yalnızca onun rüyasına yorum yapma rolünü üstlenip herhangi bir rüya görmüyor olması, kadın kahramanların erkeklerden farklı olarak herhangi bir iktidar arzularının bulunmadığına dair bir işaret sayılabilir.

Destanın giriş kısmından hemen sonra, Ak Kağan yurdunu dolaşmak ve avlanmak üzere yola çıkmaya karar verir. Sarayından ayrılmadan önce eşi kendisine bir sofraya kurar; bu sırada Ak Kağan gördüğü rüyayı eşine anlatır. Ak Kağan'ın bu ilk rüyası, eski bir düşmanı ile ilgilidir ve rüyanın anlamına kafa yoran, bu konuda kaygılanan kağan, eşiyile bu rüyayı paylaşarak hem onunla dertleşir hem de rüyayı anlamak için eşine bir anlamda akıl danışır:

“Ak Kağan Ay Sulu’ya
İleri baksa, ay şekilliye,
Söylemediğini şimdi söyledi,
Gönlünü açtı:
- Kurt gibi gök çağымda
Boğa gibi gücümle kavga eden,
Tilki gibi kızıl çağымda
Gece gündüz iz süren
Kuzgun gibi kara ata binen
Kara Bökö adlı bahadır vardı,
Erlık Biy’in elçisi
Üstteki Ülgen’in hizmetkârı
İki nesil boyunca,
Eskiden beri tehdit eden,
Şimdiye dek
Her zaman tehdit savuran,
Bugün düşüme o girdi..
Bu Altay’a mı geldi acaba?
Buraya niçin geldi acaba?..”

(Dilek, 2007a,123)

Bu bölümde Ak Kağan'ın gördüğü üç rüyadan ilki anlatılmaktadır. Kağan rüyasında Kara Bökö adlı bahadırı görmüş ve onun ülkesine geldiğinden şüphelenmektedir. Bu kısımda, Kara Bökö'nün gençlik yıllarında Ak Kağan'a düşmanlık ettiğı ve aralarında bir husumet olduğundan bahsedilmekte ancak bir süredir bu iki bahadırın birbirini görmediğı anlaşılmaktadır. Ak Kağan, eski düşmanını rüyasında görmesinin olumsuz bir duruma veya olaya işaret edebileceğini düşünerek kaygıya kapılmaktadır. Rüyasını anlamlandırmak için konuyu eşine açarak onun fikrini de almak istemektedir.

Burada Ak Kağan'ın hâlihazırda var olan düşmanının fiziksel olarak yakınında olmasa dahi bilinçdışında bir yer edindiğini ve kağan için her zaman bir tedirginlik kaynağı olduğunu söyleyebilirim. Zaten kağanın bu bölümde eşine rüyasını anlatmasından ziyade onunla dertleşmesinin söz konusu olduğu da anlaşılmaktadır; uykuda değilken bilinçdışını meşgul eden korku ve düşünceler uykusunda bir rüya olarak su yüzüne çıkmıştır. Buradan hareketle, kağanın rüyasını olumlu bir şekilde yorumlamadığını, hatta rüyasının gerçekleşen kötü bir olaya işaret etmekte olduğunu düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, destanlarda rüya motifinin işlevlerinden birinin, gelecekte gerçekleşecek olayları bildirmek olduğunu söyleyebilirim. Gelecekte haber veren rüyaların temel özelliklerinden biri, destan kahramanının ileride karşılaşacağı bir durumu bildirmesidir. Böyle bir rüyayı gören kahraman, karşılaşacağı durumları önceden bilerek buna göre hareket eder. Haberci rüyaların öne çıkan özelliklerinden biri ise söz konusu rüyanın gelecekte ortaya

çıkacak bir tehlikeyi destan kahramanına önceden bildirmesidir (Çelepi 2017, s. 86, 106). Bu destanda da düşmanı rüyasına giren kağan onun bir nedenle ülkesine gelmiş olduğu fikrine kapılmış ve rüyasının bu durumu kendisine haber vermekte olduğunu düşünmüştür. Destanın ilerleyen bölümlerinde kağanın bu rüyayı göz önünde bulundurarak bir yolculuğa çıkması da rüyanın bu işlevini yerine getirdiğini göstermektedir.

Ak Kağan'ın bu haberci rüya karşısında bu denli tedirgin olmasının başlıca sebebinin, düşmanı karşısında uğrayacağı olası bir yenilgi sonucunda iktidarını kaybetmesi olduğu görüşümdedir. Alıntı yapılan parçadan bir çıkarım yaparak, Ak Kağan'ın gençlik yıllarından bahsettiğini yani rüyayı gördüğü sırada yaşlanmış olduğunu tahmin ederek, yenilme ve iktidarı kaybetme korkusunun yaşlanmaktan ileri gelen ölüm korkusuyla da perçinlendiğini varsaydım. Yani burada, yaşlılığın getireceği doğal bir sonuç olan ölümle bağdaştırılan iktidarı kaybetme korkusu aynı zamanda düşman karşısında yenilgiye uğrama sonucunda kağanın gücünü ve halkı üzerindeki hâkimiyetini kaybetme kaygısı ile iç içe geçmektedir diyebilirim.

Bu alıntı ile ilgili olarak eklemek istediğim son nokta, rüyanın Ak Kağan tarafından görülmesi ve eşi tarafından yorumlanmasıdır. Destan boyunca rüya gören kişi daima Ak Kağan'ın kendisiyken eşinin veya destandaki diğer kadın kahramanların hiç rüya görmemesini dikkate değer bir nokta olarak gördüm. Rüya görmeyi iktidar arzusuna sahip olma ile doğrudan ilişkilendirdiğim için Ay Sulu özelinde kadınların rüya görmemesi durumunu, kadınların iktidar talebinin veya arzusunun bulunmamasına bağladım. Zaten destan boyunca da Ay Sulu'nun diğer kadın karakterlerle birlikte, erkek karakterler üzerine kurulu bu anlatının daima ikinci planında yer aldığı açıkça görülmektedir. Ay Sulu bu bölümde eşinin rüyasını yorumlayıp onu teselli ederek aslında onun iktidarını destekleyen ve pekiştiren bir rol üstlenmektedir. Anlatı boyunca diğer kadın karakterler de erkeklerin arzularının ve eylemlerinin tamamlayıcısı veya nesnesi olarak konumlandırılmakta; dolayısıyla bu durum, varsayımıyı desteklemektedir..

İlk rüyanın anlatıldığı bölümden sonra, destanın ilerleyen kısımlarında, Ak Kağan'ın ikinci rüyası ile karşılaşmaktadır. Düşmanının yurduna gelmesi konusundaki kaygısını eşiyile konuşarak ve kutsal kitaba bakarak dindiremeyen Ak Kağan, hazırlanıp yola çıkar. Atı ile bir süre yol aldıktan sonra yüz dallı kutsal kavağın dibinde dinlenmeye karar verir. Burada uzanırken bir gündüz düşü olarak birtakım doğaüstü olayları görür; yani kendi bilinçdışının farkına varır ve onunla yüzleşir. Bunun ardından, uzanmakta olduğu ağacın altında uykuya dalar ve ikinci rüyasını görür. Kağan'ın bu rüyası, eski düşmanı ile karşılaşmasını ve kağanın o anki duygu ve düşüncelerini anlatmaktadır:

“Sonra uykuya daldı...
O yatarken düşünde,
Kuzgun gibi kara ata binen
Bahadır Kara Bökö
Demir kara kılıçlı,
Dökme demirden kara güzrlü,
Erlık Biy'in elçisi,
Ülgen Biy'in uşağı
yeraltından çıktı.
Kutsal kavağın dibinde durup,
Başını sallayıp selamlaştı
Pirinç pipoya tütün doldurup,
Konuşmadan içti.
Yer göbeği kara taşa
Tütün ateşini vurdu.

Yerde yatan Ak Kağan'a
Doğruca bakmadan şöyle dedi:
- Sen kurt gibi gök vaktinde
Akrapalı gezer, yaşardın?
Kızıl tilki gibi vaktinde
Küfürlü sözler ederdin?
Ölenin nefesini bilir
Erlük Biy'in yerinden geldim.
Yaşayanın yaşını bilir
Ülgen Biy'in yerinden geldim.
Senin atın Ak Sarı
Yeterince soğuyup dinlendi mi?
Sen Ak Kağan
Yeterince dinlendin mi?
Dalgalanıp akan nehrin
Ne söylüyor duyuyor musun?
Etraftaki dağların
Ne diyor biliyor musun?
Ak Kağan düşünde
Ses çıkarıp konuşmadı.
Bununla tartışmaya dil yetmez,
Bununla baş etmeye gücün yetmez.
Gözünün ucuyla baksa da,
Kim olduğunu belli etmez.
Kenarda durup dinlese de,
Ne yapacağı anlaşılmaz...
Düş gören kağan uyandı.”

(Dilek, 2007a,127-128)

Destanın başlangıcından beri asıl mesele olan Kara Bökö ile karşılaşma korkusu ve onun varlığının verdiği huzursuzluk, onun ikinci kez rüyada görülmesi ile tekrar su yüzüne çıkmaktadır. Burada Kara Bökö, Ak Kağan'a gençlik zamanlarını ve güçlü olduğu günleri hatırlatmakta; yani, aslında, Ak Kağan'ın yaşlandığını ve güçten düştüğünü ona hatırlatmaktadır. Yaşlanmak, nihai son olan ölüme giden yolu ifade ettiğinden, burada ölüm korkusunun varlığı görülmektedir. Bunların kağanı özellikle düşmanı tarafından hatırlatılması ve düşüne giren düşmanın “kuzgun kara atlı, demir kara kılıçlı, dökme demirden kara güzrlü” gibi güç sembolleri ile birlikte anılması; adeta iki erkek arasındaki üstünlük mücadelesinde Ak Kağan'ın yenilgiye uğrayacak duruma geldiğini ancak düşmanın hâlâ güçten düşmediğini göstermektedir. Ak Kağan'ın bu rüyayı görmesini, kendisinin yaşlanması ile ilgili durumdan duyduğu rahatsızlık ve kendisinin eski gücünü kaybettiği düşüncesinin, dolayısıyla da Kara Bökö'ye yenilebileceği endişesinin bilinçdışından rüya aracılığıyla bilinç düzeyine çıkması olarak yorumladım.

Rüyada, Kara Bökö'nün Ak Kağan'a kendisinin ve atının yeterince dinlenip dinlenmediğini ve nehirler ile dağların sözlerini duyup duymadığını sormasını ise Ak Kağan'ın bir yönetici olarak pasif bir durumda bulunduğunu, artık harekete geçmesi gerektiğini ve etrafında, yurdunda olup bitenlere kulak vermesi gerektiğini ima eden öğeler olarak gördüm. Ak Kağan'ın düşünde Kara Bökö'ye cevap vermiyor oluşunu ise hem kağanın yine bilinçdışında var olan düşünce ve kaygılarıyla yüzleşmesi hem de düşmanı ile mücadele etmeye gücünün yetmeyeceğini düşünmesi olarak değerlendirdim.

Destanın bu rüyayı takip eden kısmında, rüyadan uyanma eyleminin ardından gerçekleşen olaylar konu alınmaktadır. Burada Ak Kağan, uyandıktan bir süre sonra, ne

yapması gerektiğine karar verebilmek için tekrar aynı kavak ağacının altına gelir. Kendisine içinde bulunduğu durumda ne yapması gerektiğini gösterir bir işaret gelmesi için kavağın dibinde yatıp uyumaya karar verir; düşünde kendisine bir yol gösterileceğine inanmaktadır. Bu, destanda Ak Kağan'ın gördüğü son rüyadır:

“Kağan fazla düşünceye dalmadı,
Göğsü şişip sızlamadı,
Tekrar kamp kurduğu kavağa gelip,
Uyuyup dinlendi.
Düşünde nasıl işaret geleceğini
İçten içe bekledi.
Onun gece incelediği
Göğün yıldızıydı.
Onun gündüz dinlediği
yeraltının sesiydi...
Çok fazla yol alınca
Azığı tükendi.
Sarı at semirdiğinde,
Düşünceli kağan rahatladığında
Kutsal kavağın dibinde
Bahadır atını eyerledi.”

(Dilek, 2007a,129)

Kağanın son rüyasının anlatıldığı bu kısımda yine, kavağın altına ilk geldiği kısımda olduğu gibi, hem kendi iç dünyasına dönerek kaygı ve korkularına bir cevap araması ve bilinçdışı ile yüzleşmesi hem de kutsal ağacın kudreti aracılığıyla kendisine ilahi güç tarafından gönderilecek bir işaret ya da haberi beklemesi söz konusudur. Bölümün sonunda ise kağanın düşüncelerden kurtulup rahatlayınca atını eyerleyerek ağacın altından ayrıldığı görülmektedir. Yani kağan, günler geceler süren düşler ve düşünceler sonucunda beklediği işarete kavuşmuş ve artık orada bulunmasına gerek kalmadığına hükmederek yurduna geri dönmek üzere kavağın dibinden ayrılmak için hazırlığa koyulmuştur.

Burada, rüyasında kağana neyin bildirildiğinden açıkça bahsedilmemekle birlikte kağanın bulunduğu yerden kalkıp yurduna giderek oradaki durumu kendisi görüp değerlendirmeyi amaçladığı destanın ilerleyen bölümlerinde ifade edilmektedir. Ak Kağan'ın rüyasındaki işaret veya mesaj, aslında kağanın bilinç durumundan uzaklaşıp daldığı rüya sırasında kendi bilinçdışına dönerek aradığı cevabı orada bulmasıdır. Ayrıca burada kağanın, bir kaygı nedeniyle yurdundan ayrılarak aklındaki soruya yanıt aramak üzere çıktığı yolculuğun ardından kendisine düşünde gönderilen işaret sonucunda kaygılarının giderilmesiyle yurduna geri dönmeye karar vermesi, kağanın içsel yolculuğundaki sonun başlangıcına işaret etmektedir.

Destan içinde yer verilen üç rüya birlikte ele alındığında, rüyaların tümünün kağanın bilinçdışı ile ilgili olduğu görülmektedir. Haber verici rüya niteliği taşıyan ilk rüya, kağanın düşmanı ile karşılaşma korkusu bağlamında güçten düşme, yaşlanma ve bunların sonucunda ölüm korkusuna işaret etmektedir. İkinci rüya, düşmanla karşılaşmanın yaşandığı ve rüyada korkularla fiilen yüzleşmenin gerçekleşmesini ifade etmektedir. Üçüncü rüya ise yine haber verici bir rüya olmakla birlikte diğer rüyalardan farklı olarak kağana gerçekleşecek bir olayla ilgili değil yapması gereken eylemle ilgili bir mesaj vermektedir. Bunların yanı sıra, rüyalar hep erkek kahramanlar tarafından görülmekte, kadınların rüya görmesi söz konusu olmamaktadır. Sonuç olarak, içerikleri ve mesajları açısından küçük farklılıklar gösterebilirler

dahi bu rüyaların tümü, kişinin bilinçdışı ile günlük yaşamı arasındaki güçlü bağı ve rüyaların bu bağın taşıyıcısı olma rolünü ifade etmektedir. Destan boyunca hâkimiyet sahibi erkek karakter tarafından görülen rüyalar, erkeklerin iktidar arzularına işaret ederken; kadınların rüya görmemesi ise onların iktidarla ilgili bir arzu ya da talepleri bulunmadığını ima etmektedir. Yani Ak Kağan'ın rüyaları aracılığıyla ifade edilen iktidar arzusu erkeklere özgüdür ve rüyalar, bu arzuyu yansıtan birer araç durumundadır.

2.1.2. Rüyaların İşlevinin Tamamlayıcısı Olarak Gündüz Düşü (Fantezi)

Destan boyunca karşılaşılan uyku ve rüya sembollerinin yanında, kağanın yolculuğu sırasında gördüğü ve bu sembollerle yakından ilişkili olan bir gündüz düşü de mevcuttur. Bu gündüz düşü, Ak Kağan'ın ölüm ve iktidarı kaybetme korkusuyla yüzleşmesini ifade etmenin yanı sıra kağanın oğulları ile ilişkilerini ve onlarla ilgili duygularını da dile getiren bir bölüm teşkil etmektedir. Kahramanın gördüğü gündüz düşü hem en son kısmında verilen baba-oğul yüzleşmesi bölümüne zemin hazırlayarak her iki bölümün birlikte anlaşılmasına hem de Ak Kağan'ın içinde bulunduğu duruma ve bilinçdışına ilişkin daha fazla bilgi edinilmesine olanak sağlamaktadır.

Gündüz düşünün görüldüğü bu kısım, kağanın birinci ve ikinci rüyaları arasında yer almaktadır. Gördüğü düşün etkisi ile içinde bulunduğu huzursuz duruma bir çare bulmak üzere yola çıkan Ak Kağan, bir süre yol aldıktan sonra dinlenmek üzere bir kavak ağacının dibinde kamp kurar. Gece vakti ağacın altında dinlendiği sırada birtakım olağanüstü olaylara şahit olur:

“Kara paltosunu örtünüp
Dikkatle göğe baktı.
Bir süre geçtikten sonra,
Ak Kağan duydu ki,
yeraltından türkü sesi geliyor.
Göğün dibinden
Anlamlı bir kaval sesi indi.
Bu türkü neyin nesi?
Bu kopuz neyin nesi?
Ak Kağan düşündü,
Ak göğü dinledi.
O baktı ki,
Gökte dolunay
Şimdi sol yanından çıkıp,
Sağa doğru yöneldi.
Üç kez döndü,
Senin payın! diye bağırdı.
Gece ortası geçerken,
Ayın kapısı açılıp,
Yıldız gibi güzel giyimli,
Parıltılı gözlü
Bir genç kız çıkıp,
Yere doğru indi...
Birbirine benzer dört dağın
Birisinin koltuğu açılıp,
yeraltı gürüldedi...
Acı bağırtılar duyuldu.
Türlü türlü ıslık yayıldı...
Ak Kağan düşünüp kaldı.

Etrafı dikkatle inceledi.
Kara başım ağarana dek,
Ak dişim sararana dek,
Aydan insan uçtuğunu
Hiçbir zaman görmedim!...
Görmediğimi gördüm, dedi.
Duymadığımı duydum, dedi.
Bir süre geçtikten sonra,
Akşam Yıldızı kaya kaya,
Tan önüne geldi.
Sabah Yıldızı çıkar çıkmaz,
İki yıldız kavgaya tutuştu!..
Gökyüzünün dibinden
Kızıl gökkuşağı uzayıp indi.
Onun bir ucu,
Ak nehre varıp durdu,
Bir diğer ucuysa,
Üçüncü göğün dibindeydi.
O gökkuşağının yoluyla,
Kızıl kızıl atlı,
Pirinç pirinç üzengili
Bronz giyimli pehlivanlar
Heybetli heybetli bahadırlar,
Altın giyimli alplar,
Güzel güzel yiğitler,
Gökten süzülerek gelip,
Nehre doğru sıçrayarak inip,
Oynayıp
Döndüler...
Tan atana dek Ak Kağan
Gözünü yumup dinlenmedi.
Herşeyi gören Ak Kağan
Bir şey anlamayıp yattı.
Korkmazdı korkup geceledi,
Görmediğini görüp geceledi.”

(Dilek, 2007a, s. 125-127)

Destanın ilerleyen kısımlarında verilen bilgileri göz önünde bulundurduğumda, bu olağanüstü olayların, kağanın henüz uykuya dalmadığı, yani uyanık olduğu bir sırada görüldüğünü anlamaktayım. Bu durumda, kağanın ağacın altına uzandıktan sonra gördüğü ve gözlerine inanmadığı olaylar silsilesinin gerçekleşmiş olup olmadığı sorusuyla karşı karşıya kalmanın kaçınılmaz olduğu kanısındayım. Bunlar kağanın uyanırken gerçekten görüp seyrettiği şeyler olabileceği gibi, uykuya daldıktan sonra gördüğü bir rüya da olabilir. Ben bunları, kağanın uyanık olduğu yönündeki çıkarımdan da güç alarak, uyku hâline geçilmemişken bir tür hayal şeklinde ortaya çıkabilen ve kişiye bunları gördüğünü düşündüren ancak genellikle uyku ile uyanıklık arasında bir ayırım yapılmasına olanak tanımayan ve “gündüz düşü” veya “fantezi” olarak tabir edilebilecek bir durum olarak yorumladım.

Gündüz düşü veya fantezi, gece görülen rüyalar ile aynı şeydir ve gündüz düşleri de gece düşleri de bir arzu veya isteğin tatmin edilmesi esasına dayanırlar. Aslında gündüz düşü, insanın çocuklukta oyun oynamaktan aldığı hazzın, yetişkinlikte de vazgeçilmez olması nedeniyle, şekil değiştirmiş hâli olarak nitelendirilebilir. Gündüz düşü, içinde bulunulan

durumlara göre değişiklik gösterebilen, esnek bir nesnedir. Zamanın üç boyutu arasındaki geçişler ve süreklilik ile var olur. Bunlar geçmiş, hâl ve gelecek olarak sıralanabilir. Çoğunlukla çocukluktan kalan ve şu anda var olan isteğin gerçekleştirilmiş olduğu bir anı geçmişini teşkil ederken mevcut zamanda var olan büyük bir istek ve arzuya hâl denebilmektedir. Söz konusu bu anıya dayanan mevcut hâl, duyulan isteğin gerçekleştiği gelecekteki bir durum olarak tanımlanabilecek olan gündüz düşünü meydana getirir. Bu bağlamda, gece görülen düşler, gündüz düşü veya fantezi ile aynı şeydir; dolayısıyla, gece gördüğümüz düşleri yorumlamak için kullandığımız yöntemler gündüz düşlerinin yorumlanması için de geçerlidir (Freud, 1979, s. 195, 197-199).

Buradan hareketle, rüyalar ile gündüz düşlerinin birbirleriyle bağlantılı bir biçimde değerlendirilmesinin destanın genel anlamda daha iyi kavranmasını sağlayacağını söyleyebilirim. Bu nedenle de yorumlama sırasında gündüz düşlerinin çoğu özelliğinin, gece gördüğümüz rüyaların özellikleriyle hemen hemen aynı olduğunu ve rüyaları anlamının en kolay yönteminin gündüz düşlerini/fantezileri incelemek olduğunu (Freud, 2016, s. 509) göz önünde bulundurmak fayda sağlamaktadır. Burada kağanın uyku durumuna geçmediği bir süre zarfında gördüğü ve büyük bir şaşkınlıkla izlediği şeyleri bir gündüz düşü olarak ele aldığımında, bunları gece gördüğümüz rüyalarla aynı şekilde yorumlamaya çalıştım. Dolayısıyla, kağanın gördüğü her şeyin bilinç durumundan kısmen de olsa uzaklaştığı bir anda ortaya çıkmakta olduğunu ve görülenlerin ardındaki anlamın da kağanın bilinçdışı ile doğrudan ilişkili olduğunu düşündüm.

Gündüz düşlerinin her zaman bilinçli bir duruma ait olması şart değildir. Bilinçli gündüz fantezilerinin yanı sıra bilinçdışı olanlarına da sıklıkla rastlanır. Fantezilerden bazılarının bilinçdışında kalmış olmasının nedeni, bunların içerikleri ve kaynakları nedeniyle bastırılmış olmalarıdır (Freud, 2016, s. 509). Ak Kağan tarafından görülen bu gündüz düşleri de, kağanın bilinç düzeyinde farkında olmadığı ve yüzleşmesi durumunda kendisinde bir takım olumsuz duygular yaratması muhtemel olan, bilinçdışına itilmiş düşünce ve kaygılardan oluşmaktadır. Bu nedenle, bu kısımda görülen her şeyi Ak Kağan ve onun iç dünyası açısından yorumladım; olayların açıklığa kavuştuğu bölüm incelerken ise olayları Ak Kağan'ın oğulları ve onların ortaya koyduğu semboller açısından irdeledim.

Olağanüstü olayların gerçekleştiği bu bölümde, Ak Kağan'ın paltosunu üzerine alarak ağacın altında dinlenmeye koyulmakta ve gökyüzüne doğru bakmaktadır. Burada örtündüğü paltosunun kara olması, kağanın içinde bulunduğu sıkıntılı duruma işaret eder görünmektedir. Ardından kağan, yeraltından gelen gürültüler, türkü ve kopuz sesleri duymaya başlar. Bu sesleri takiben ay gökte normalin dışında hareket eder, kağan ile konuşur ve ayın içinden güzel bir genç kız çıkar. Daha sonra yine çeşitli sesler duyan kağan, tüm bu gördükleri ve duydukları karşısında hayrete düşer.

Kağanın şaşkınlıkla karşıladığı bu olaylardan bir süre sonra tekrar olağanüstü durumlar ortaya çıkmaya başlar. Gökte beliren Sabah Yıldızı ile Akşam Yıldızı birbirleriyle kavgaya tutuşurlar. Buradaki iki yıldızın, Kağanın iki oğlu olabileceği ihtimali akla ilk gelen düşüncelerden biridir. Destanın başında anlatıldığı üzere, Kağanın iki oğlu birbirlerinden oldukça farklı, hatta birbirlerine neredeyse zıt karakterlere sahiptirler. Bu durumda, kağanın vârisi olarak, her iki oğulun da gökteki yıldızlar gibi eşsiz ve kıymetli olduğuna ve bu eşsiz yıldızların kavga etmesinin, Kağanın kendisinin yerine geçecek olan oğullarının geleceği ve aralarındaki ilişki konusunda duyduğu kaygılara işaret ettiğinin söylenebileceğini düşündüm. Yıldızların bu kavgalarının ardından farklı özelliklere sahip türlü türlü yiğitlerin gökten süzülüp nehre inmesini, dönüp oynamasını ise bu anlaşmazlığın ya da rekabetin ardından her şeyin yoluna girerek bu yiğitlerle temsil edilen toplum (Ak Kağan'ın halkı) içinde dirlik ve düzenlik olacağına delalet olarak yorumladım.

Tüm bu olaylara şahit olan Ak Kağan, geceyi daha önce tecrübe etmediği bir şaşkınlık ve korku ile geçirir. Önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere, burada yine kağanın kendi bilinçdışı ve korkuları ile yüzleşmesi ve bu yüzleşmenin ardından her şeyin yoluna gireceği konusundaki inancı ya da bu fikre inanma isteği ile karşılaşmaktadır. Ak Kağan'ın, yaşlanmasının bir sonucu olarak hissettiği güçten düşme, düşmanları tarafından yenilgiye uğratılma ve iktidarını kaybetme korkusunun bir uzantısı olarak kendisinden sonra halkı yönetme gücünün ve otoritesinin oğullarından hangisine kalacağı konusunda da bir kaygı yaşamasının olası olduğu görüşümdedir. Birbirine neredeyse tamamen zıt mizaç ve özelliklere sahip iki oğlundan hangisinin kağan olacağı konusunda kesin bir fikri olmayan Ak Kağan, iktidar mücadelesi yüzünden iki oğlunun karşı karşıya gelebileceğinden endişelenmekte ve bu sırada halkın zarar görmesinden de çekinmektedir. Ne var ki, burada yer alan gündüz düşünde gördükleri, bu kaygı ve korkularını haksız çıkararak, bilinçdışındaki bu korkulara karşılık olarak rahatlamak için bir neden sunmaktır. Tüm bunlara rağmen Ak Kağan, belki de daha önce bu kaygıları ile yüzleşme fırsatı bulamadığından, bu yüzleşmeyi ya da farkındalığı çok korkutucu ve rahatsız edici bulmaktadır.

Ak Kağanın gördüğü bu uzun gündüz düşünün ardından gece sona erer ve gün doğar. Yine kağanın uyuduğuna dair herhangi bir göstergeye yer verilmeyen bu kısımda, içeriği bir öncekinden farklı olan bir gündüz düşü görülmesi söz konusudur:

“Sabah gün doğdu,
Güneşin kapısı açılıverdi.
Altın başlı kahverengi kuş
Gökten uçup indi.
Ak Kağan'ın yanına gelip,
İnsan sesiyle yalvardı...
Ölenin kaderini bilir,
Yaşayanın ömrünü bilir,
yeraltından felaket geliyor,
Gökten düşman geliyor.
Başka kağan savaş başlatıyor.
Ölmeyen yaşayacak,
Öldüren onmayacak.
Bunu işiten Ak Kağan
Yatamayıp kalktı.
Nehre gidip yıkandı,
Rahatça oturup yemek yedi.”

(Dilek, 2007a, s. 127)

Kağanın yanına bir kuş gelerek adeta bir insan gibi kendisiyle konuşur, kağana ileride gerçekleşecek olumsuz bir olayı haber vererek onu yaklaşan tehlikeye karşı uyarır. Kağan duydukları karşısında tedirginliğe kapılır, dinlendiği yerden kalkarak önce yıkanır, sonra yemek yer ve tekrar yatarak bir sonraki düşünü göreceği uykuya dalar.

Burada, yalnızca gündüz düşünden ve rüyaya ait özelliklerden değil aynı zamanda kuşun Türk mitolojisi içinde sahip olduğu anlamlardan da faydalanılmıştır. Bu bağlamda kuşun işlevlerinden biri de insanlara haber getirmesi, özellikle de tanrının buyruklarını ileten bir elçi görevi görmesidir (Ögel, 2014, s. 694). Kuşun Ak Kağan'a söyledikleri, onun bir önceki gündüz düşünde gördükleriyle kaygılarını gidermesinin ardından, destanın başından beri kurtulamadığı düşmanı ile karşılaşma korkusunu teyit eder niteliktedir. Kuşun yeraltından gelecek düşman konusunda kağanı uarması, onu bu konuda harekete geçmeye teşvik etmektedir. Ak Kağan gördüğü gündüz düşünde yine bilinçdışındaki kaygı ile yüzleşiyor olsa

da onu bu kaygının gerçekliğine ikna eden şeyin, kuşun sahip olduğu bu işlevler olduğu kanısındayım.

Destanda yer alan gündüz düşlerini yorumladığımda, bunların taşıdığı mesajlar açısından kağanın gece gördüğü rüyalarla örtüştüğünü anladım. Gündüz düşleri ile gece görülen rüyaların benzer özellikleri nedeniyle aynı şekilde yorumlanabileceklerini de göz önünde bulundurduğumda, Ak Kağan'ın gördüğü gündüz düşlerinin, destan boyunca gördüğü diğer rüyaların tamamlayıcısı niteliğinde olduğu sonucuna vardım. Kağanın bilinçdışında var olan ölüm ve iktidarı kaybetme korkusuna ek olarak oğulları ile ilgili düşünceleri de bu gündüz düşlerini görmesine ve bu kaygıları ile yüzleşmesine neden olmuştur. Ayrıca, ikinci gündüz düşünde kağanla konuşanın bir kuş olması, onun getirdiği haberin kağan tarafından doğru kabul edilmesine ve düşmanıya karşılaşacağına ilişkin korkusunun teyit edilmesiyle birlikte bu konuda harekete geçmesine neden olmaktadır. Böylece gündüz düşleri, rüyalarla aynı görevi görerek hem bilinçdışındaki korku ve kaygıları su yüzüne çıkarmakta hem de var olan arzuları ifade etmektedir.

2.1.3. Bir İktidar Nesnesi Olarak Yüce Kitap

Yüce kitap sembolü, destanın başında Ak Kağan'ın gördüğü düşmanla karşılaşma rüyasından sonra, rüyanın kağanın eşine anlatıldığı bölümde ortaya çıkmaktadır. Yüce kitap, varlığından fiziksel olarak bahsedilen ve içinde bulunan duruma ilişkin olarak kendisine danışılan bir varlık olarak betimlenmektedir. Bu destan içinde yüce kitap sembolünün önemi, yalnızca çalışmada odak noktasına almış olduğum rüyaları tamamlama, onların işlevini pekiştirme değil aynı zamanda tek başına sahip olduğu birden fazla anlam ve işlevden ileri gelmektedir. Burada yüce kitabın üç temel işlevinden ve bu işlevlerden ileri gelen daha kapsayıcı bir dördüncü işlevden söz edebilirim. Bu üç işlevden ilki, yüce kitabın gerçek anlamıyla yöneticilere ve halka yol gösteren ve öğüt veren bir kitap olması; ikincisi sembolik anlamıyla destandaki kağanın bilinçdışını temsil etmesi; üçüncü işlevi ise kağanın sahip olduğu siyasal iktidarı gösteren ve güçlendiren bir nesne olma özelliği taşımasıdır. Yüce kitabın dördüncü ve son işlevine ilişkin olarak ise sıraladığım bu üç işlevin hepsini kendi varlığı içinde barındıran yüce kitabın, bir bütün olarak bakıldığında, bugünkü “kutsal kitap” kavramının bir öncülü olarak da yorumlanabileceği görüşündeyim. Bunlara ek olarak, yüce kitap, destan boyunca gerçekleştirilen ve destanın temellerinden birini teşkil eden yolculuğa çıkma eyleminin başlatıcısı olma özelliği de göstermektedir.

Ak Kağan destanın başlangıç bölümünde, rüyasında geçmişten beri düşmanı olan Kara Bökö'yü görür. Ak Kağan, destandaki bu ilk rüyasını eşine anlatır; eşi de hem onu teselli eder hem de rüyanın anlamını doğru biçimde kavrayabilmesi için yüce kitaba bakması tavsiyesinde bulunur:

“Eşi şöyle dedi:
- Anasından kalmış alacağı eskisi yok,
Babasından kalan bir şeyi yok,
Boş yere niçin gelsin o.
Eceli geleni üzen
Kötü yaşayarı öldüren,
Korkunç büyük elçi olsa,
Bir şeyi mi bildi ne,
Bir şeyi mi sezdi ne.
Çıkıp yüce kitabı alsan,
Bakıp önünü sonunu araştırırsan...

Ak Kağan yüce kitabı alıp baktı,
Şaşırıp oturdu.
Tay kadar hayvan ölmemiş,
Hayvanı rahatmış.
Çocuk bile ölmemiş,
Halkı huzurluymuş.
Yaşayan elin, halkın
Oynadıkları iskambilmiş.
Onların içip yedikleriyse
Lezzetli, baharatlı aşmış.
Hür olmak bu mu?
Kötünün kaderi bu mu?
Ak Kağan böyle düşündü,
Söyleyecek söz bulamadı.”

(Dilek, 2007a, s. 123)

Yüce kitap sembolü, destanın başında Ak Kağan'ın gördüğü düşmanla karşılaşma rüyasından sonra, rüyasını eşine anlattığı bölümde ortaya çıkmaktadır. Destanda Ak Kağan'ın eski düşmanı ile ilgili rüyasını eşine anlatarak onunla dertleştiği kısımda söz konusu rüyanın, eşi Ay Sulu tarafından yorumlandığı görülmektedir. Ak Kağan, Kara-Bökö'nün rüyasına girmesini kötü bir olayın gerçekleşeceğinin habercisi olarak algılasa da eşi Ay Sulu, kağanın rüyasını olumsuz herhangi bir olaya işaret etmediğini söyleyerek yorumlar ancak yine de bu düşüncesinden emin olmak için Ak Kağan'a yüce kitaba bakmasını salık verir. Ak Kağan kitaba bakınca da hakikaten yurtlarında her şeyin yolunda olduğunu, kaygılanmalarını gerektiren herhangi bir şey olmadığını görürler.

Yüce kitap, metin içinde varlığından fiziksel olarak bahsedilen ve içinde bulunulan durum konusunda kendisine danışılan bir varlık olarak betimlenmektedir. Yüce kitap sembolü, destanın başında Ak Kağan'ın gördüğü düşmanla karşılaşma rüyasından sonra, rüyanın kağanın eşine anlatıldığı bölümde ortaya çıkar. Destanda Ak Kağan, gördüğü eski düşmanı ile ilgili rüyasını eşine anlatarak onunla dertleşir ve rüyası eşi Ay Sulu tarafından yorumlanır. Eşinin rüyasını yorumlayarak endişelerinin yersiz olduğunu söyleyen ve onu rahatlatmaya çalışan Ay Sulu, bu sözlerinin hemen ardından Ak Kağana yüce kitaba bakmasını öğütleyerek düşmanın yurtlarına gelip gelmediğini, geldi ise neden geldiğini buradan anlayabileceğini söyler. Burada yüce kitap, fiziksel anlamda açılıp içine bakılan bir kitap olarak tasvir edilse de, içinde görülen ve “okunan” şeyler bunun bir sembol olduğunu açıkça göstermektedir. Yani yüce kitap, yurdun ve halkın bugünkü durumu hakkında bilgi veren ve gerektiğinde kağan tarafından kullanılan bir tür kaynaktır ancak bu kaynağın sembolik niteliğinin anlaşılması için sembole biraz daha yakından bakmak gerektiği kanaatindeyim.

Bugün bildiğimiz anlamıyla kutsal kitaplar, içinde kendilerine yer buldukları inançlar ile neredeyse yaşattırlar. Bu kitapların içerdiği bilgilerin, inanç sisteminde yer alan tanrı veya mutlak yaratıcı güç tarafından bu dine inanan insanlara gönderildiğine inanılmaktadır (Çığ, 2009, s. 101-106). Kitapların içerikleri ise var oldukları zaman ve toplumun içinde buldukları durumlara, sahip olduğu ihtiyaçlara ve bakış açılarına göre çeşitlenmiş ve bir kendine özgü olma durumu kazanmış olsa da bu metinlerin kendilerine kutsiyet atfedilme ve insanlığa yol gösterici olma özellikleri açısından aynı çatı altında toplanabileceğini söylemek mümkündür. Bunlarla birlikte, insanlık tarihi boyunca hem dinin kendisinin hem de dine bağlı değerlerin siyasetle yakın bir ilişkisi olmuş; siyasetle ilgili amaçlara ulaşmada bu değerlerden bir araç olarak yararlanılmıştır (Güneş, 2012, s. 76). Bunların yanı sıra, tarih boyunca inançların toplum idaresine etki ettiği dönem veya topluluklarda din, siyasal iktidarın ele

geçirilmesini ve bu iktidarın toplum üzerinde kolaylıkla kullanılabilen bir araç hâline gelmesini sağlamıştır (Ceylan, 2007, s. 10). Bunlara bağlı olarak, Tanrı'nın buyruğu sayılan kutsal kitaplar da dinin kendisi ile birlikte hem iktidarı temsil eden hem de iktidar tarafından kullanılan birer araç olma özelliği göstermiştir. Tüm bu bilgiler ışığında, *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanındaki yüce kitabın, okuyucunun karşısına ilk çıkan somut anlamıyla, dini inanç sistemlerindeki gibi içinde kutsal bilgiler taşıyan bir kitap olduğunu ve bu bağlamda bilinen anlamıyla bir kutsal kitap olma özelliği göstermekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Metin içinde kitabın bir dinle veya inanç sistemi ile var olan ilişkisine dair açıkça bir şey söylenmemektedir ancak kendisini niteleyen “yüce” sıfatı ve Ak Kağan tarafından kullanılış amacı, bunun herhangi bir kitap olmadığını ve içinde insanların bilgisinin üstünde bir bilginin yer aldığı, bir çeşit kutsallık taşıdığını ima etmektedir. Ak Kağan'ın düşmanıya karşılaşması ihtimali çerçevesinde ona ne yapması gerektiğini bildirecek olan, yani kötülük ve düşmanlık karşısında ona yol gösterecek bir araçtır. Ak Kağan yüce kitabı açıp baktığında yurdunun ve halkının o günkü durumunu görür. Halkı ve hayvanları huzur ve refah içinde yaşamaktadır; yönettiği ülkede herhangi bir üzücü ya da kötü durum söz konusu değildir, yani her şey olması gerektiği gibidir. Yüce kitap mevcut durumu kağana gösterirken var olan bilgi kaynağı olma işlevinin yanı sıra bir çeşit haberci görevini de üstlenmektedir.

Yüce kitabın ikinci işlevi de, Ak Kağan özelinde kişinin bilinçdışını temsil eden bir sembol olmasıdır. Kağanın içinde bulunduğu kaygı durumunu gidermek için başvurduğu yüce kitap, yani kendi bilinçdışı, kağanın bilinçli durumdayken farkında olmadığı gerçekleri ona bildirerek içinden geçtiği kaygılı süreçte ona yol göstermektedir. Kağanın halkını iyi bir biçimde, her zaman merhametli ve yumuşak bir yaklaşımla yönetmekte olduğu destanın başında açıkça ifade edilmektedir. Onların varlık, sağlık ve refah içinde olduğu, kağan tarafından da bilinmektedir. Kağan, bilinç düzeyinde durumun böyle olduğunu bilmekte ancak bilinçdışındaki korku ve tedirginlik onu bu durumu teyit etmeye, kendi kendisini rüyasının kötü bir olaya işaret etmediğine ikna etmeye itmektedir. Eşinin ögüdünü tutarak yüce kitaba bakmasının asıl nedeni de budur. Kağanın bilinçli hâldeyken sahip olduğu bilgiler içini rahatlatmaya yetmediğinden başvurduğu yüce kitap, düşündüğünün tam tersine bilgi vererek tedirginliğini teyit etmediğinden, kağan aklındaki soruların cevabını bir yolculukta aramaya karar verir. Bu bağlamda yüce kitap, rüya sembolü ile birlikte, destanın temelini teşkil eden yolculuk olayının da tetikleyicisi durumundadır.

Yüce kitabın *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı bağlamında üstlendiği üçüncü işlev ise kitabın Ak Kağan'ın iktidarını temsil eden bir nesne olmasıdır. Metinde görülen ve kağanı tedirgin eden düşmanla karşılaşma rüyası, aslında kağanın güç ve otoritesini tehdit edilmekte olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle de Ak Kağan, yalnızca kendisi tarafından açılıp bakılabilen yüce kitabı kullanarak iktidarının tehlikede olup olmadığını anlamaya çalışmaktadır. Burada yüce kitabın hem bir iktidar nesnesi hem de iktidarın pekiştiricisi görevini üstlendiğini söylemek mümkündür. Yüce kitap, metin boyunca yalnızca siyasal iktidarın sahibi olan Ak Kağan tarafından kullanılmakta, kendisine en yakın kişilerden biri olan eşi bile kitaba kendisi bakmayıp yalnızca kağana kitaba danışması konusunda fikir vermekle yetinmektedir. Aynı şekilde kağanın oğulları Ay Sologoy ve Kün Sologoy da destan boyunca yüce kitabı hiç kullanmamaktadırlar. Bu durum, Ak Kağan'ın eşinin bir kadın olarak iktidarda söz sahibi olmadığını, davranışları ile yalnızca kocasının iktidarının varlığını güçlendirdiğini; oğulların ise iktidarı henüz babalarından devralmadıklarını ve iktidarı paylaşmalarının söz konusu olmadığını gösteren bir atıf olarak değerlendirilebilir. Yüce kitabın, gücün sahibi olan Ak Kağan tarafından yine kendi otoritesine karşı gerçekleşecek olası bir tehdide karşı önlem ve yol gösterici olarak kullanılması da kitabın sadece var olan

iktidarı temsil etmediğini, aynı zamanda dolaylı olarak bunun varlığını koruyan ve güçlendiren bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Tüm bu işlev ve özellikleriyle yüce kitabın, kutsal kitapların günümüzde bile sahip olduğu pek çok özellik ile özdeş olduğu söylenebilir. Böylece, yüce kitap sembolünün, insanlığın çok erken dönemlerinde ortaya koydukları bu destanda ortaya çıkararak kutsal kitap kavramı için bir ilk örnek teşkil ediyor olmasının mümkün olduğu görüşündeyim. Yüce kitabın burada sıralanan tüm özellikleri, kutsal kitapların özünde bulunan yol göstericilik, bilgelik kaynağı olma ve dinin iktidar aracı olarak kullanıldığı durumlarda bu iktidarın nesnesi halini alma özellikleri ile örtüşmektedir. Kutsal kitap kavramı; değişen zaman, mekân ve toplumlara göre tarih içinde biçimden biçime evrilmiş olsa dahi, tüm bu özelliklerin onu insanlığın değişmez korkuları, arzuları ve bilme isteği ile yaratılmış bir sembol olmanın ötesine taşımakta ve aynı temeller üzerine kurulmuş olan kutsal kitapların öncülü hâline getirmektedir. Sıraladığım tüm bu özelliklere ek olarak ifade etmek istediğim son konu, Ak Kağan'ın gerçekleştirdiği yolculuğun genel yapısı ve anlatı içindeki rolüne ilişkindir. Destanda Ak Kağan görünürde somut olmayan bir sorun sonucunda, yine somut olarak var olmayan bir nedenle yola koyulur. Bu yolculuğu gerçekten atıyla diyar diyar dolaşarak mı yoksa kendi iç dünyasında mı gerçekleştirdiği konusu tartışmaya açıktır. Ne var ki ele alınan metnin mitolojik bir metin olduğu göz önünde bulundurulduğunda, mitolojinin genel bir özelliği olarak anlatılanların hem gerçek anlamı hem de sembolik anlamlarıyla değerlendirilebileceğini söyleyebilirim. Dolayısıyla, hem yolculuğun kendisinin hem de yolculuk öncesinde, sonrasında ve süresince ortaya çıkan yüce kitap, rüyalar, gündüz düşleri, ağaçlar, dağlar, babalar ve oğullar gibi birçok öğenin sembolik bir anlam taşıdığı sonucuna vardım. Bunların tümünün Ak Kağan'ın hayatında, zihninde ve bilinçdışında var olan duygu ve düşüncelere işaret ettiğini göz önünde bulundurunca, yaptığım değerlendirmenin daha tutarlı, açık ve anlaşılır bir hâl aldığını gördüm.

Bu noktada, yolculuğa çıkma eyleminin, Joseph Campbell tarafından ortaya atılmış olan “monomit kuramı”nı ve “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu”nu anımsatması kaçınılmazdır. Burada kahramanın, monomitin en temel birimleri olan “ayrılma-erginlenme-dönüş” aşamalarından oluşan mitolojik macerası başlar. Bu macera, kahramanın olağan dünyadan yola koyulup olağanüstü durum ve olaylarla karşılaştığı tuhafliklar bölgesine geçmesi, burada doğaüstü güçlerle karşılaşması ve bir zafer kazanması ve en sonunda da kendisine emsalleri arasında üstünlük sağlayan bir güç sağlayarak geri dönmesi ile son bulur (Campbell, 2017, s. 35). *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanında Ak Kağan'ın gerçekleştirdiği yolculuğun, Campbell'ın ifade ettiği tüm aşamalara sahip olmasa da, monomit kuramına uygun bir macera olduğu söylenebilir. Ak Kağan kendisine rüyası tarafından yapılan çağrıyı kabul ederek yola koyulmuş, rüyalar ve gündüz düşleri gördüğü bir tuhaflik bölgesine girmiş ve yolculuğundan kendisi ve halkı için ne yapması gerektiğini öğrenmiş bir kahraman olarak geri dönmüştür.

Destanda yüce kitap tarafından temsil edilen bilinçdışı, kağanın karşılaştığı durumdaki kaygılarını gidermek ve aklındaki sorulara cevap bulmak için başvurduğu bir kaynaktır. Bilinç düzeyinde kağanın benliğine hâkim olan kaygılar yüce kitap sembolü ile ifade edilen bilinçdışı tarafından yalanlanır; bu durum karşısında şaşkınlığa kapılan kağan, kaygılarını gidermek için bir yolculuğa çıkmaya karar verir. Bu bağlamda, yüce kitap sadece kağanın bilinçdışını temsil etmekle kalmamakta, aynı zamanda kağanın reddetmediği bir çağrı sonucunda kendisini olgunlaştıracak bir yolculuğa çıkması konusunda önemli bir araç haline gelmektedir.

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanında yer alan yüce kitap sembolü, öncelikle günümüzde bilinen inanç sistemlerinde var olan kutsal kitabın somut anlamda bir benzeri olma özelliği taşır. Kitap, insanlara başka bir yerden erişemeyecekleri bilgi ve öngörü

sunar, bir çeşit bilgelik kaynağı olarak görev yapar. Bununla beraber toplumun ve ülkenin mevcut durumunun gözden geçirilmesi ve öğrenilmesini sağlayan bir çeşit habercilik işlevine de sahiptir. İkinci olarak, Ak Kağan üzerinden kişinin bilinçdışını temsil etme özelliğini ifade eder. Bu anlamıyla, kişinin bilinç düzeyinde sahip olmadığı bilgileri, arzuları ve kaygıları içinde barındıran bir bilgi kaynağı, yani bilinçdışıdır. Üçüncü olarak ise yüce kitap, yine Ak Kağan özelinde siyasal iktidar sahiplerinin ellerinde bulundurdukları bir çeşit iktidar nesnesi görevini yerine getirir. Bu anlamıyla hem kağanın sahip olduğu güç ve otoriteyi temsil eder hem de onun yüzleştiği sorun karşısında iktidarını koruması için yol göstererek var olan gücünü pekiştirir. Yüce kitap, sahip olduğu bu üç işlevin bir arada ele alınmasıyla, günümüzde mevcut olan “kutsal kitap” kavramını önelemekte; yani, bir anlamda kutsal kitapların ilk şekillerinden birini ifade etmektedir. Tüm bunların yanı sıra bu sembol, Ak Kağan’ın reddetmediği bir çağrı sonucunda kendisini olgunlaştıracak bir yolculuğa çıkması konusunda önemli bir araç görevi de görmekte ve anlatının sembolik yapısına güç katmaktadır. Böylelikle yüce kitap bir bilgelik kaynağı ve bilinçdışının aynası görevini üstlenirken aynı zamanda iktidarın bir nesnesi olma özelliğiyle de ön plana çıkmaktadır.

2.1.4. Yaşam Döngüsünün Temsili Olarak Kavak Ağacı

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanı boyunca ağaç sembolüne, kavak ağacı özelinde sıklıkla rastlanmaktadır. Burada ağaç, özellikle altında dinlenen, gecelenen ve uykuya dalınan bir nesne, bir mekân olarak kullanılmaktadır. Bu mekânın anlamsal açıdan önemi, rüya görme olayının kavak ağacının altında gerçekleşmesi ve kavak ağacının ilahi güçten haber alınması konusunda bir mekân yaratmaktan öte bir araç hâline gelmesidir. Bunların yanı sıra kavak ağacı anlatı içinde “göğün direği” veya “axis mundi” kavramını da ifade etmektedir. Bu sembolün anlamı irdelenirken, destan bağlamındaki anlamına ek olarak, Türk mitolojisi içinde kendisine atfedilen anlamların da ele alınmasının, ağaç sembolünün daha derin bir anlamına ulaşılmasını sağlayacağı kanaatindeyim.

Destanda birden fazla bölümde, ağaç altına gelip kamp kurma, dinlenme, geceleme ve uyuma eylemlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Ak Kağan’ın evinde gördüğü ilk rüyası dışında yolculuk süresince varlığından bahsedilen rüyalar ve gündüz düşleri daima kavak ağacının altında görülmektedir.

Kavak ağacının bu bağlamda ilk kez ortaya çıktığı kısım, Ak Kağan’ın sarayından ayrılıp yola çıktığı ve bir süre yol aldıktan sonra kutsal kavağın altında dinlendiği bölümdür. Burada Ak Kağan, yolculuğuna dinlenmek üzere bir ara vermektedir:

“Beş parçalı gök dağın
Kavşağına Ak Kağan
Yetip kamp kurdu.
Yüz dallı kutsal kavağın
Dibine inip dinlendi.”

(Dilek, 2007a, s. 123)

Ak Kağan’ın yolculuğundan geri dönmeden önce gördüğü ve ne yapması gerektiği konusunda bir işaret gelmesini bekleyerek daldığı uykuda gördüğü rüya da yine aynı kavak ağacının altında ortaya çıkmaktadır:

“Kağan fazla düşünceye dalmadı,
Göğsü şişip sızlamadı
Tekrar kamp kurduğu kavağa gelip,
Uyuyup dinlendi.”

(Dilek, 2007a, s. 129)

Ak Kağanın yolculuğa çıkması ile karşılaştığı olayların en başında, yolculuğun bir noktasında kağanın bir ağacın altında dinlenmek üzere durduğu görülmektedir. Kağan burada durup dinlenir; daha sonra kendisine oğulları tarafından gördürülen bir takım olağanüstü olaylardan oluşan ve bunların hemen ardından da haberci kuşun kendisiyle konuşmasıyla gerçekleşen gündüz düşlerini de yine bu ağacın altında görür. Gördüklerinin etkisiyle bir süre uyuyamayan kağan, önce nehre gidip yıkanır; sonra ise yemek yiyip karnını doyurur ve ardından uykuya dalar. Yine aynı kavak ağacının altında daldığı bu uyku sırasında düşmanı Kara Bökö ile karşılaştığı rüyayı görür. Bu rüyadan sonra ne yapacağını bilemez, bu düşman tehdidi karşısında kimden yardım isteyebileceğini düşünür. En sonunda, bu sorunun çözümünü yine kendisinin bulması gerektiğine karar vererek tekrar nehirde yıkanır ve uykusunda kendisine gelecek işareti beklemek üzere kavak ağacının altına gidip uykuya dalarak rüya görür. Bu rüya sırasında kendisine gönderilen işareten açıkça bahsedilmemekle birlikte, destanın sonraki kısımlarından, Ak Kağan'a yurduna gitmesi ve yönetimi tekrar ele alarak düşman saldırısından önce halkını bu tehlikeye hazırlaması gerektiğinin bildirildiği anlaşılmaktadır.

Tüm bu olaylar bağlamında ağaç kavramının ne ifade ettiğini anlamak için kavak ağacının kendisini, taşıdığı sembolik anlamlar ve Türk mitolojisi içindeki yeri çerçevesinde incelemenin yerinde olacağını düşündüm.

Türklerde başka ağaç türleri ile birlikte kavak ağacı da kutsal sayılmaktaydı. Kuzey Türkleri arasında “direk” sözcüğünün karşılığı olan “tirik” ve “terek” sözcükleri, kavak ağacı için de kullanılmaktaydı. Kavak ağacı, göğe en fazla uzanan ve göğe en yakın ağaç olarak da anılmaktaydı. Göğün direği sayılan Gök Ağacına bazen “Bay-Terek” veya “Bay-Kavak” da denilmekteydi (Ögel, 2014, s. 220, 604). Bu nedenlerle, destanda birden çok kez anılan bu ağacın, kavak ağacı olarak seçilmesinin tesadüfi olmadığını; kavak ağacının, destan içinde de nitelendiği şekliyle, taşıdığı kutsallık nedeniyle özellikle seçildiğini düşündüm.

Ayrıca kavak ağacı, Altaylarda yaratılış destanı başta olmak üzere, pek çok destanda önemli yere sahip ve sıkça görülen bir semboldür. Altaylarda ağaç; yaratılışın sembolü, Tanrı'nın kutunun yeryüzüne gönderilme vasıtası, bir evin ya da devletin temeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi zamansa Tanrı ile bir iletişim aracı olur; yeryüzündekilerin dilek ve isteklerinin Tanrı'ya, Tanrı'nın gönderdiği iyilik ya da kötülüklerin insanlara iletilmesini sağlar (Ergun, 2017, s. 121). Burada ağaç, öncelikle kağanın altında kamp kurup dinlenebileceği güvenli bir alandır. İkinci olarak ise kavak ağacı, Tanrı'yı ve onun kağana bahsettiği kutu temsil etmektedir. Yani kağanın, dinlenmek için bu ağacın altına seçmiş olması, hem içinde bulunduğu durum için Tanrı'dan yardım beklemesi hem de ağacın haberci niteliği sayesinde olacaklar konusunda bir haber ya da işaret almayı beklemesi durumu ile ilişkilidir.

Bunlara ek olarak, Ural-Altay halkları için hayatın değişen niteliği, çoğunlukla ağacın dikey pozisyonu ve onun boşluktaki yer değiştirme hareketiyle ilgilidir. Ağaç, göğe doğru dikey biçimde yükselmesi ile belirsizliğe giden bir çizgiyi de temsil etmektedir. Ural-Altay halklarının bazıları için ise kutsal ağaç, dünyanın eksenini ifade eder (Sagalayev, 2017, s. 120). Türk mitolojisinde ölümsüz kavak ağacı, insanların yaşadığı yerden, dünyanın ortasından geçerek onu yerin üstü ve yerin altı olarak ikiye ayırır. Dünya ağacının, hem yaşamın kaynağı hem de devam ettiricisi olmasının yanı sıra insanın kaderini de kontrol ettiğine inanılır. Altay destanlarında, ölümsüz kavak ağacı dünyanın merkezini ifade etmektedir (Harvilahti, 2000, s. 218). Bu bağlamda, destanda yer alan kutsal kavak ağacının *axis mundi*yi ifade ettiğini söyleyebilirim. Sagaleyev (2017, s. 127) de Ural-Altay

mitolojisinde ağaçların hayatın kaynağını ve dünyanın statik eksenini teşkil ettiklerini ve Ural-Altay halkları için ağacın köklerinin yeraltı dünyası ve bu dünyanın hâkimiyle (Erlik), ağacın tepesinin ise Tanrı ve elindeki asa ile ilişkilendirilebileceğini söyler. Bu nedenle burada kutsal kavağın, Ak Kağan için yer ile gök arasındaki bağlantıyı kuran ve tanrıya uzanan bir yolu ifade ettiğini söylemenin mümkün olduğu görüşümdedir. Ayrıca, destan boyunca genel anlamda konuya ve olay akışına bu ağacın altında görülen rüyaların yön vermesi, ağacın merkezî konumu ile de uyum göstermektedir. Ağaç ve onunla bağlantılı rüyalar, Ak Kağan'ın hareketlerine yön vermekte ve destandaki olayların bir sonraki adımı için mantıklı bir zemin hazırlamaktadır.

Bunların yanı sıra, Ural-Altay dünyasında ağacın hayat döngüsü içinde merkezi bir yeri vardır. Ağaç, yalnızca kendisi ile dünyanın tamamı arasında bir bağ kurma işlevini değil, aynı zamanda hayat döngüsü içinde gerçekleşen hareketlerin netlik kazanarak evren tasarımı içinde belirli bir yere yerleştirilmesi işlevini de yerine getirir. Mitolojik bir sembol olarak, insanın yeryüzündeki varlığının aşamaları olan doğum, hayat ve ölüm ile doğrudan ilişkilidir (Sagalayev, 2017, s. 119-123). Ak Kağan, artık ihtiyarlanmış bir kağandır ve yaşadığı ölüm korkusu ile birlikte ömrünün sonuna yaklaşmakta olduğu, destanın en belirgin mesajlarından birini oluşturmaktadır. Ağacın kut ve yaşam kaynağı olduğunu göz önünde bulundurduğumda, bunun zıttı olarak ölüme yaklaşmak, yaşam döngüsünün sonuna geldiğini, yani kağanın yaşam döngüsünü tamamlamadan son bir(kaç) kez ağacın altında bulunabileceğini gösterir. Zaten ağacın altında gördüğü son düşten sonra ülkesine dönen kağan, destanın sonunda ölmektedir. Burada ağaç, yaşam döngüsünün kendisine ve aşamalarına da atıfta bulunmaktadır.

Son olarak, destanda, Ak Kağan'ın ağacın altında bulunduğu kısımlara yakından baktığımda, bunların yolculuğun başlangıcı, ortası ve sonuna denk geldiğini gördüm. Bu durumda ağaç, yalnızca yaşam döngüsünü aşamalarını değil, aynı zamanda kağanın gerçekleştirdiği yolculuğun aşamaları için de birer kilometre taşı görevi görmektedir diyebilirim. Ayrıca, yaratılışın ve kutun kaynağı olan ağacın, kağanın kendi özüne dönmesi ve sorularının cevaplarını kendi benliğinde araması anlamına geldiğini de söyleyebilirim. Çünkü kağan, ağacın altında geçirdiği zaman ve gördüğü düşler sırasında kendi bilinçdışı ile yüzleşmekte ve adeta geçirdiği yaşamı hesaba çekerek gelecekte ne yapması gerektiği sorusuna cevap aramaktadır.

Destan boyunca karşılaşılan kavak ağacı, somut anlamıyla sığınılacak ve konaklanacak bir mekân teşkil etmektedir. Sembolik anlamıyla kavak ağacı, Türk mitolojisinde kendisine atfedilen anlamlardan dolayı kutsal bir ağaçtır ve yeryüzünün var olması ile yerin ve göğün birleştiricisi durumundadır. İkinci olarak ise yaratılışın sembolünü ve Tanrı ile insan arasındaki iletişim yolunu sembolize etmektedir. Bunlara ek olarak, ağacın dikey pozisyonu onun *axis mundi*yi teşkil etmesi; yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü olmak üzere üç âlemi birbirine bağlaması söz konusudur. Son olarak ağaç, hayat döngüsünü ve hayatın aşamalarını temsil etme özelliği de taşımaktadır. Kavak ağacı özelinde ağaca yüklenen tüm bu anlamlardan yola çıkarak, Ak Kağan'ın yaşadığı olaylar ve dolayısıyla destanın tamamı açısından, ağacın destan içinde vazgeçilmez bir rolü olduğunu açıkça görmekteyim. Ak Kağan ağacın altında dinlenir, rüyalarını ve gündüz düşlerini görür ve zamanı gelince ne yapması gerektiğine karar vererek yola çıkar. Kavak ağacı, kağanın hem içsel veya fiziksel yolculuğunun hem de yeryüzündeki yaşam yolculuğunun aşamalarına atıfta bulunur. Kağan, ağacın altında gördüğü düşler aracılığıyla kendi bilinçdışıyla ve korkularıyla yüzleşir; kendisine ağaç altında gönderilen işaret sayesinde de ne yapacağına karar verir. Dolayısıyla da rüyaların ağacın altında görülmesinin rastgele bir olay kurgusu olmadığı ve ağacın altının rüyaların görüldüğü yer olarak seçilmesinin de belirli nedenlere bağlı olduğunu fark ettim. Bu

nedenle de ağacın buradaki temel işlevinin, fiziksel ve manevi yaşam döngüsünü temsil ederek rüyaların içerdiği mesajları güçlendirmek olduğu sonucuna vardım.

2.1.5. Bir Arınma Aracı Olarak Su

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanında su, anlatı içinde önemli yere sahip sembollerden bir diğeridir. Su ve su ile ilgili çeşitli kullanımlar destan boyunca görülmekle birlikte, bu çalışma bağlamında su sembolünden bahsetmek istediğim başlıca üç bölüm bulunmaktadır. Bu bölümlerin tümünde suyun işlevleri Ak Kağan üzerinden anlatılmakta; ilkinde kağanın su içmesi, diğer iki bölümde ise suya girip yıkanması söz konusu olmaktadır. Kağanın su içtiği ilk bölümde su, kişinin kaygı ve korkularını yatıştırıp onu rahatlatma işlevine sahiptir. Kağanın suya girip yıkanmasının anlatıldığı diğer iki bölümde ise kağanın içinde bulunduğu duruma anlam verme arayışı ve kötü bir durum karşısında ne yapacağına karar verme çabası söz konusudur. Burada, su ile kurulan fiziksel bağ üzerinden onun içsel anlamlarına vurgu yapılmakta ve hem fiziksel hem de zihinsel olarak arınma ve aydınlanma durumuna işaret edilmektedir.

Ak Kağan, eski düşmanı ile ilgili rüyasının anlamını kavramak için yola çıktıktan sonra atı ile bir süre yol alır ve bir nehrin yanından geçerken durup su içer:

“Altmış kollu ak nehri
Yavaşça aktı.
Akan bu nehri
Alkış sözler söylüyordu.
yeraltından çıkan nehirden içince,
Ak Kağan’ın vücudu rahatladı.”

(Dilek, 2007a, s. 125)

Burada öncelikle kağanın yola çıkışından itibaren kaygılı bir ruh hâli içinde olduğu da göz önünde bulundurularak su içme eylemi ile bir rahatlama yaşadığının açıkça ifade edildiği görülmektedir. Burada anlatılan rahatlamanın sembolik anlamının ise nehirden bahsedilen kısmın yorumlanması ile ortaya çıkacağını düşündüm.

Ak Kağan’ın suyundan içerek rahatladığı bu nehir, ona “alkış sözler” söylemektedir. “Alkış söz” deyişi Altaycada “öğüt” anlamına gelmektedir (Gürsoy-Naskali ve Duranlı, 1999, s. 24, *alkış* maddesi); yani akmakta olan nehir, yanından geçen ve rüyası ile kendisine bildirilen bir tehlike karşısında ne yapması gerektiğini bulmaya çalışan kağana öğüt vermektedir. Bu nedenle, bu parçada Ak Kağan’ın “nehirin suyunu içmesi” eylemini, nehir tarafından kendisine verilen öğütü alması ve bunun sayesinde psikolojik olarak rahatlama şeklinde yorumladım.

Su ile ilgili sembolik anlatıma yer verilen diğer bölüm, Ak Kağan’ın oğulları tarafından kendisine gördürülen uzunca iki gündüz düşünün hemen ardından gördüğü, altın başlı bir kuşun kendisine gelecekle ilgili kötü bir olayı haber verdiği bölümün sonunda görülmektedir:

“Sabah gün doğdu,
Güneşin kapısı açılıverdi.
Altın başlı kahverengi kuş
Gökten uçup indi.
Ak Kağan’ın yanına gelip,

İnsan sesiyle yalvardı...
Ölenin kaderini bilir,
Yaşayanın ömrünü bilir,
yeraltından felaket geliyor,
Gökten düşman geliyor.
Başka kağan savaş başlatıyor.
Ölmeyen yaşayacak,
Öldüren onmayacak.
Bunu işiten Ak Kağan
Yatamayıp kalktı.
Nehre gidip yıkandı,
Rahatça oturup yemek yedi.”

(Dilek, 2007a, s. 127)

Burada Ak Kağan, kendisine verilen bu felaket haberini duyunca uyuyamayarak yattığı ağacın dibinden kalkar ve nehre girip yıkanır. Bu eylemi takiben de tekrar yatıp uyuyarak rüyasında düşmanı Kara-Bökö ile karşılaşmasını görür.

Ak Kağan'ın kuştan aldığı kötü haber sorasında nehre girip yıkanmasının, suya Türk mitolojisinde yüklenen anlamlarla doğrudan bağlantılı olduğu görüşümdedir. Türk topluluklarının çoğunda, sulara bir kutsallık atfedilmektedir. Bu kutsallık düşüncesi, hem günlük yaşam içinde suya verilen önemden hem de bu sulara veya su kaynaklarında yaşadığına inanılan bazı ruhların varlığına olan inançtan ileri gelmektedir. Toplumdaki insanların kutsal sayılan çeşitli su kaynaklarını, maddi veya manevi sorunlarının çözümü için ziyaret etmeleri de alışlageldik bir uygulamadır (Oymak, 2017, s. 97). Bu bilgilerden hareketle, kağanın kuş tarafından kendisine verilen ve var olan korkularını pekiştiren bu haberdan sonra suya girip yıkanmasını, hem su ruhları aracılığıyla kendisine verilecek şifaya ihtiyaç duyması hem de içindeki bu derdin çözümünü suda araması olarak yorumladım.

Ak Kağan ile su arasındaki ilişkinin görüldüğü son yer ise kağanın düşmanla karşılaşma rüyasını görmesinin ve uykusundan uyanmasının hemen ardından gelen kısımdadır. Rüyasında düşmanın açıkça kendisini tehdit ettiğini gören ve ima yoluyla da olsa düşmanın kendisinden üstün olduğunu hisseden kağan, uykusundan uyanır ve hemen gidip yüzünü yıkar. Bir süre düşündükten sonra tekrar nehre girip yıkanır. Bunu takip eden bölümde tekrar uykuya dalan kağana, bu kez rüyasında bir işaret verilir ve kağan artık ne yapması gerektiğini öğrenmiş şekilde yurduna geri dönmek üzere yola çıkar:

“Düş gören kağan uyandı.
Doğruca gidip yüzünü yıkadı.
Altmış kollu ak nehri
Şikâyetlenerek aktı.
Birbirine benzer altı gök dağı
Atışır gibi gürüldedi.
Ak Kağan kendi kendine düşündü,
Şimdi şöyle söylendi:
- Durumu anlamak gerek.
Akıllı başı kimse kesmez.
Önümde duracak kardeşlerim yok,
Arkamı örtecek ağabeylerim yok.
İki oğlum var olsa da,
Ben bakmasam kim bakar,
Ben yol göstermesem, kim gösterir?
İyi zaman geleceğinin işareti mi,
Kötü zaman geleceğinin sebebi mi?

Kimden akıl sormalı diye,
Akıllıca düşündü,
Giysisini çıkarıp, yıkanmaya başladı.”

(Dilek, 2007a, s. 128-129)

Bu kısımda kağanın uyanır uyanmaz yüzünü yıkamasının, düşü nedeniyle duyduğu korku ve kaygıdan arınma isteğinin bir yansıması olduğunu düşündüm. Daha sonra yanında ne bir ağabeyi ne bir kardeşi olmadığını, yani kendisine bu sorunu karşısında yardımcı olabilecek kimsesi bulunmadığını düşünmektedir. Yanında olabilecek kişiler sadece oğullarıdır ancak kağan, oğullarını kendisine destek olabilecek kişiler olarak değil, kendisine muhtaç olan ve kendisinin yol göstermesi ile hareket edebilecek bireyler olarak gördüğünden bu sorunun çözümü için onlara da başvuramayacağına inanmaktadır. Bu noktada, kendisine düşünde haber gelen bir sonraki bölümle de bağlantılı olarak, düşmanı ile karşılaştığında ne yapacağını bulmak için önce korkularından arınmak ve sonra da yeni bir başlangıç yapmak amacıyla suya girip yıkanır.

Çeşitli kültürlere ait inanışlarda suyun her şeyden önce arınmayı temsil etmekte olduğu görülmektedir. Su, kendisi ile gerçekleşen her bir araya gelişte yeniden canlanmayı simgelemektedir (Ayaz, 2017, s.265). Mitolojide su, genellikle yaşamın sembolü olarak ortaya çıkar ve yaratıcı güç ile bununla doğrudan bağlantılı olarak anne rahmini de temsil eder. Bu nitelikleri nedeniyle de suyun içine girme veya herhangi bir şekilde onunla temas etme eylemi, kişilerin üretkenliğini ortaya koyar ve yaşam gücünü artırır (aktaran Öncül, 2017, s. 255). Destanın bu kısmını tüm bu bilgiler ışığında ele aldığımda, Ak Kağan'ın tam da bu doğrultuda hareket ettiğini gördüm. Sahip olduğu düşmanla karşılaşma, ölme ve iktidarı kaybetme korkuları giderek artan kağan, çözümü rüyasında kendisine gönderilecek bir işaret aracılığıyla bulacağına inanmaktadır. Bu ilahi işareti alacağı uykuya yatmadan önce suya girip yıkanarak var olan olumsuz duygu ve düşüncelerinden kurtulmakta, bir anlamda yaşamın başlangıcı olan anne rahmine geri dönerek her şeye baştan başlama isteğini ifade etmektedir. Çünkü Ak Kağan tekrar başladığı bu yaşamda, düşmanını alt edebilecek ve kaybetmek üzere olduğu iktidarını tekrar güçlü bir biçimde ele alabilecektir.

Bu destanda yer alan ve varlığından temel olarak üç bölümde bahsedilen su sembolü, içilmesi ve içine girilip yıkanılması yoluyla sorunların çözümü için vazgeçilmez bir araç teşkil etmektedir. Ak Kağan, yolculuğa çıktığı andan beri içinde taşıdığı ve ne yaparsa yapsın kurtulamadığı kaygılarını bertaraf etmek için suyun arındırıcı ve yenileyici gücüne başvurmaktadır. Destan boyunca rüyalar ile ifade edilen iktidarı elinde bulundurma arzusunu destekleyen su sembolü, burada kazandığı işlevler aracılığıyla yaşlanmakta olan kağana adeta yeniden doğma ve iktidarını elden bırakmama konusunda yeni bir şans sunmaktadır.

2.1.6. İktidar Mücadelesinin Ana Aktörleri: Baba ve Oğullar

Destan içerisinde incelenen diğer semboller olan baba ve oğullar, destanın tamamında izlenmesi mümkün olan ve anlatının temelini teşkil eden öğelerdir. Ne var ki bunların birer sembol olarak ayrıca değerlendirilmesi gerekliliğini doğuran kısım, Ak Kağan'ın oğulları tarafından evinde ayrı ayrı ziyaret edilmesini ve ağacın altında dinlenirken gördüğü olağanüstü olaylar konusunda kendisine açıklama yapılmasını içeren, destanın sonuç kısmından hemen önceki bölümdür. Bu bölümde yapılan açıklamalar ve yer alan konuşmalar, baba-oğul ilişkisindeki güç dengelerini ve çekişmeyi ifade etmekle birlikte babanın ölüm

korkusunu, kaçınılmaz olarak bu sona ve dolayısıyla iktidarını kaybetmeye doğru ilerlemekte olduğunu da göstermektedir.

Baba ve oğulların karşı karşıya gelmesini anlatan kısımlar, aslında Ak Kağan'ın gördüğü gündüz düşleri bölümünde ortaya çıkmakta fakat bu bölümde okuyuculara gündüz düşünün görülme nedeni hakkında daha fazla bilgi verilmemektedir. Bu nedenle de, söz konusu durumun gerçek niteliği, ilk olarak Ay Sologoy'un babasını ziyaret ettiği ve ona olan biteni anlattığı bölümde ortaya çıkmaktadır.

Ak Kağan, çıktığı yolculuk sırasında yaşadığı çeşitli olaylardan sonra, nehirden yıkanıp ağacın altında uyur ve gördüğü son rüyadan sonra yurduna döner. Yurdunda halkı ile gerçekleştirdiği çeşitli konuşmalar ve yaşanan birtakım olaylardan sonra sarayında otururken, bundan sonra ne olacağı konusundaki düşüncelerini bir sonuca bağlayamaz ve oğullarına akıl danışmaya karar verir. Bu nedenle önce büyük oğlu Ay Sologoy'u sarayına çağırır ve ona gelecek ile ilgili bir öngörüsü olup olmadığını sorar:

“Ay Sologoy babasına
Şunları söyledi:
- Yönetici olan sizsiniz babam,
Başımdakini bilen sizsiniz.
Bu durumu nasıl bilemediniz,
Bunun sebebini niçin sezemediniz?
Ben eski ayda kılık değiştirip,
Kara görünümlü elbisemi giyip,
Kara yüzlü,
Alıs Kağan'ın Altay'ında
Kara Kağan'ın yerinde
Yıllar boyunca iş bitirdim,
Kanlı savaşı durdurdum,
Güç görevi tamamladım.
Yeni ayda ben
Temiz elbisemi giyip,
Yemeğin iyisi yiyip,
Aya, güneşe çıkıp,
Gökte gezindim,
Dünyayı seyrettim.
Kızıma, oğluma bildirmedim...
Huyumu tanıtmadım...
Ne yaptığımı nasıl bilemediniz?
Ne olduğunu nasıl görmediniz?
Doksan dokuz zirveli
Gök dağın başında,
Ak pamuktan eyer keçesine yatan,
Altın, bronz eyere yaslanan,
Kara paltoyu örtünüp,
Gören gözünüze
Ben görünmüştüm ya?
Dolunayın köşesinden
Ayın kapısı açıldığında,
Yıldız gibi giyimli,
Parıldayan gözlü,
Bir kızcağız uçarak,
Gök dağın koltuğundan
Altın kapı açıldığında,
Doğruca gürültüyle indiğimi

Görmüş müydünüz, babam? dedi.
- Onu sen niçin
Öyle yaptın? diye,
Babası oğluna sordu,
Söyleyip de şaşırıldı.
Ay Sologoy konuştu,
Babasına durumu açıkladı:
- Büyük kağan vazifelidir.
Emredip, yönetmeli,
Gençlerin yapacakları vardır,
Her zaman çalışmalıdırlar.
Barış zamanında boş bulunup,
Halkı boş bırakmamalı.
Savaşa hazırlanmalı,
İnsanları savaşa sevketmemeli.
Babası şimdi oğlu için sevindi,
Önceden söylemediğini şimdi söyledi:
- Oy, oğlum! dedi o,
Ay Sologoy bahadır ol,
Halkını, milletini yönet...
Ben ölsem, yerime geçip,
Atalarının yaptıklarını devam ettir.
Atalar sözünden git.
Savaşmaya geleni döndürmedim,
Kendim savaşa hazırlanmadım.
Savaşçılığınla övünme,
Savaşa girip, kinlenme.
Onların konuşması bittiğinde,
Bütün sohbet tükendiğinde,
Ay Sologoy saraydan çıktı.”

(Dilek, 2007a, s. 131-132)

Ağabey Ay Sologoy'un babasının sarayından ayrıldığı sırada Kün Sologoy da oraya gelir. İki kardeş yalnızca selamlaşırlar ve aralarında başka bir konuşma geçmez. Kün Sologoy da saraya girerek babasıyla, kardeşininkine benzer bir konuşma yapar:

“Oğlu Kün Sologoy ise
Güneş gibi zırhını giyse,
Güneş gibi ışıdayıp gezse de,
Gülümsedi,
Sesi gök gürültüsü gibiydi:
- Kağanın yaptığı katı olur,
Katı yaptığıysa yücedir,
Bilmezse nasıl yönetir?
Kötülük yapana acımamak gerek,
Merhametli insan, insan olamaz,
İyilik yapmanı unutmamak gerek,
Halkı yönetmekle insan olunmaz!
Benim yaptıklarımı
Siz nasıl bilemediniz,
Nasıl oldu da sezemediniz?
Esmer, kızıl yüzlü de olsam,
Paltom güneş düğmeli de olsa,
Ben boş oturmadım,
Mühim işleri tamamladım,

Yiğitlere yardım ettim:
Doksan dokuz zirveli,
Gök dağın başında,
Yatıp dinlenirken,
Gökyüzüne baktığımızda,
Bu oyunu ben oynadım:
Sabah yıldızıyla iki yıldız
Tan vaktinden önce savaştı mı?
Ak nehrin üstüne
Kızıl gökkuşağı yayılmadı mı?
Bronz bronz eyerli,
Pirinç pirinç üzengili
Altın giyimli alplar
Bronz giyimli yiğitler,
Ay gibi sadaklarını tutunup,
Savaş silahlarını yüklenip,
Nehre inip oynamadı mı?
Artık hiçbir zaman savaş olmaz,
Artık hiçbir zaman felaket olmaz!
Ak Kağan bunları işitince,
Bahadır Kün Sologoy'a şöyle dedi:
- Kıymetli halkını yönet,
Heybetli atına bin.
Bronz sarayında yaşa,
Güneş altında ışık.
Atalarının yolundan git,
Geçitlerin üstüne bas.
Ak bulutun üstünde yaşa,
Gök buluta bakıp yaşa..."

(Dilek, 2007a, s. 133-134)

Ak Kağan'ın yolculuktan dönüp yurduna ve evine varmasından sonra gerçekleşen olayları anlatan bu kısımda, önce Ay Sologoy'un daha sonra ise Kün Sologoy'un okuyucunun karşısına çıktığı görülmektedir. Her iki oğlu da sırasıyla babalarını evinde ziyaret eder ve babalarına yolculuğu esnasında kavağın altında durup dinlendiği, bir takım olağanüstü olaylarla karşılaşarak korku ve şaşkınlık içerisinde geçirdiği gece meydana gelen olaylardan kendilerinin sorumlu olduğundan bahsederler.

Eve ilk gelen Ay Sologoy, Ak Kağan'ın kara paltosunu örtünüp ağacın altında uzanırken gördüğü hareket eden ayın içinden çıkan güzel giyimli genç kızın kendisi olduğunu; o gece kılık değiştirerek babasına görüldüğünü söyler. Bu duruma çok şaşırarak babası bunun nedenini sorduğunda ise ona yönetici olmak ve bunun getirdiği sorumluluklar hakkında ders verir nitelikte bir konuşma yapar. Ak Kağan'ın, oğlu Ay Sologoy'un halkı için nasıl çalıştığını, bir alp olarak neler yaptığını bilmediğini ve takip etmediğini söyleyerek eleştirilerine başlayan oğul daha sonra babasına kendi vazifelerini hatırlatır. Onu, halkı barış ve refah içinde yaşadığı için başka hiçbir hizmet yapmamakla, barış günlerinde savaş günleri için hazırlanmamakla ve halkı boş bırakmakla suçlar. Ayrıca, bir genç olarak neler yaptığını anlattıktan sonra gençlerin her zaman halka hizmet etmekle ve çalışmakla mükellef olduğunu hatırlatır.

Ay Sologoy'un saraydan ayrıldığı sırada Ak Kağan'ı görmeye gelen Kün Sologoy da, babasının kavağın altında sabahladığı gece gökyüzünde savaştan iki yıldızın, ardından silahları ile yeryüzüne inip oynayan çeşitli alpların kendi oyunu olduğunu söyleyerek tüm bunların

artık savaş ve felaket olmayacağına delalet ettiğini anlatır. Ardından ağabeyi gibi o da babasını eleştirerek, halkı yönetmenin kağan olmaya yetmediğini, kağanın olan bitenden her zaman haberdar olması gerektiğini, olayların arkasında yatan gerçekleri tahmin edebilmesi gerektiğini de söyler. Ardından da yöneticinin kötüye merhamet etmemesi ancak iyilik yaparı da unutmaması gerektiğini sözlerine ekler.

Burada, gücün asıl sahibi olan babanın nasıl eleştirildiğini ve suçlandığını görmekte birlikte; onun vârisi olan oğulların kendi gücünü ispat etme arayışına da tanık olmak söz konusudur. Ay Sologoy ve Kün Sologoy, sıraladıkları eleştiriler nedeniyle babalarına farklı görünerek onu sınamak istemekte ve en nihayetinde onunla yüzleşerek tüm düşüncelerini açıkça söylemektedirler. Buna karşılık olarak Ak Kağan, oğulları ile mücadeleye girmek yerine onların eleştirilerini itiraz etmeden karşılamakta, hatta oğulları ile gurur duyarak onları takdir etmekte ve onlara bundan sonraki yaşamları için nasihatler vermektedir. Bu parçada dikkat çeken bir başka nokta ise Ak Kağan'ın büyük oğlu Ay Sologoy'a kendisinin vârisi olduğunu söyleyerek elindeki güç ve yetkiyi ölümüyle birlikte ona devredeceğini ifade etmesidir. Ne var ki, Ak Kağan burada ölümünden sonra oğlunun kendi yerine geçeceğini varsaymakta, kendisine yöneltilen eleştirileri olgunlukla karşılamakta ve oğulları için sevinmekte gibi görünse de bir yandan da hayatta olduğu sürece, babanın ölümü ile onun yerinin alındığı doğal ve geleneksel düzeni bozmaya niyeti olmadığını da ifade etmektedir.

Bu kısmı yorumlarken burada tipik bir baba-oğul mücadelesi veya rekabetinin var olduğunu düşündüm. Ayrıca baba, oğul(lar) tarafından fiilen öldürülmemiş olsa dahi, kendisinin kağanlıkla ilgili vasıflarına getirilen eleştiriler ve bahsi geçen gece meydana gelen olaylar karşısındaki çaresizliği ile aslında bir tür hezimete uğratılmış ve güçten düşürülmüştür. Çünkü oğulları tarafından da ifade edildiği üzere, kağanlığın gereklerini yerine getirememiş, gerçek bir yönetici gibi davranmamıştır.

Burada, baba ve oğullar arasındaki rekabetten bahsederken aklıma hemen Freudyen psikanalizin temel taşlarından biri olan Oedipus kompleksi geldi. Freud'un ileri sürdüğü Oedipus kompleksi, adını Freud'un bu çalışmasında kullanmış olduğu, Sophokles'in *Kral Oedipus* adlı eserinden almaktadır. Freud'a göre, bu eserde babasını öldürüp onun yerine geçen ve annesiyle evlenen Oedipus, aslında erkeklerin ilk cinsel duygularının anneye, ilk nefret ve dolayısıyla şiddet duygularının da babaya yönelme durumunu simgeler ancak ruhsal açıdan sağlıklı insanlar bu ilk duygularını unuttur, kendi içlerinde bastırır ve hatta bu duygulardan korkar ve kaçır. Ne var ki bu duygular, *Kral Oedipus* eserinde ifade edildiği gibi, efsanelerde ve kişinin kendi rüyalarında açığa çıkmaktadır (Freud, 2016, s. 285-298).

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanına bakıldığında, baba ve oğullar arasındaki rekabet, oğulların babaya karşı son derece eleştirel olan tutumları ve ölen babanın yerini alma istekleri, Freud'un Oedipus kompleksi ile örtüşmektedir. Buna rağmen, destan boyunca kendisinden çok sınırlı bir biçimde bahsedilen anne ile oğullar arasındaki ilişki hakkında oldukça az bilgi verilmekte ve bu bilgiler içinde anne-oğul arasındaki duygusal veya cinsel yakınlığa ilişkin herhangi bir gösterge bulunmamaktadır. Burada, gerçekleştirdiğim değerlendirmeye temel teşkil etmesi açısından büyük önem taşıyan Freudyen bakış açısından bahsetmenin zorunlu olduğunu düşünsem de, ele alınan destanla daha çok örtüşen Fromm'un görüşlerinden yararlanmanın, bu kısmı daha iyi açıklamama yardımcı olacağına inanmaktayım. Fromm'a göre Oedipus miti, anne ve oğul arasında var olan bir ensest sevgiyi sembolize etmemektedir. Bu mit, ataerkil aile yapısı içerisinde babaya karşı bir isyanı; Kral Oedipus ise babasına karşı üstünlük elde eden bir erkeği sembolize etmektedir (Fromm, 2015, s. 193-194). Bu yaklaşımdan yola çıkarak, Ay Sologoy ve Kün Sologoy'un da hem babalarına gördürdükleri gündüz düşü aracılığıyla hem de yaptıkları konuşmalarla babalarına verdikleri dersler ile babaları öldükten sonra onun yerini almaları fikri, oğulların babalarının aile içindeki ve

ülkedeki gücüne üstünlük sağlamaları; yani, onun ataerkil hâkimiyetine başkaldırmaları anlamına gelmektedir.

Destanın başından sonuna dek Ak Kağan ile oğulları arasındaki ilişkiye yüzeysel bir biçimde bakıldığında, aralarında göze çarpan bir rekabet, öfke veya mücadele yokmuş gibi görünse bile baba, oğullar ve bunlarla bağlantılı olan sembolleri daha ayrıntılı ele alıp yorumladığımda bir çekişme ve iktidar mücadelesinin kesinlikle var olduğu sonucuna vardım. Ak Kağan'ın anlatının temelini oluşturan yolculuğunun temel sebebi, yaşlanmakta ve güçten düşmekte olduğunu düşünmesi ve eski düşmanı ile karşılaştığında uğrayacağı yenilgiden, kısacası iktidarını kaybetmekten korkuyor olmasıdır. Ak Kağan'ın bu duygu ve düşüncelerine karşılık oğullarının da onun bir kağan olarak yeterli olmadığını ve halkını yönetirken gerçek bir kağan gibi davranmadığını düşünerek bu eleştirilerini babalarına ders verir şekilde iletmeleri, baba ile oğullar arasında var olan iktidar mücadelesinin açık bir göstergesidir. Yaşadığı tüm olumsuzluklar ve kendisine yöneltilen eleştirilere rağmen ölümüne kadar kağan olmayı sürdürme amacından vazgeçmeyen Ak Kağan ise bir baba ve kağan olarak mevcut düzen içindeki konumunu değiştirmeyeceğini ve bu mücadelede yerini oğullarına bırakmayacağını ifade etmektedir. Kısaca söylemem gerekirse bu sembol ile ifade edilen temel mesele, baba ve oğullar arasındaki iktidar mücadelesi ve babanın iktidarı kaybetme korkusu ile oğulların iktidarı ele geçirme çabasıdır.

2.1.7. İktidar Mücadelesinin Tarafları: Erkek Kardeşler

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanında, destanın Ak Kağan'dan sonraki ana kahramanları olan erkek kardeşler, güneş ve ay sembolleri ile iç içe geçerek kendi başlarına birer sembol hâline gelmektedirler. Güneş ve ay sembollerinin, erkek kardeşlerin varlıklarında vücut bularak uyku ve rüya sembollerinin tamamlayıcısı olduğunu ancak erkek kahramanların iktidar taleplerinin ifadesi ile bağlantıları bağlamında diğer tamamlayıcı sembollere göre biraz daha dolaylı ve karmaşık bir biçimde ortaya çıkmakta olduklarını söyleyebilirim. Burada, güneş ve ay sembollerine Türk mitolojisi içinde yüklenen anlamlar, *Ay Sologoy* ve *Kün Sologoy*'un kişiliklerine yansıtılmakta, böylece hem mitoloji içindeki anlam ve işlevlerini korumakta hem de destan içerisinde birden çok anlam kazanmaktadır. Bunları kısaca, kardeşlerin tek başlarına ifade ettikleri güç ve iktidar; kardeşlerin arasındaki zıtlıklar aracılığıyla ifade edilen güç mücadelesi; babanın iktidar alanına ve arzusuna oğulların etkisi olarak sıralayabilirim.

Güneş ve ay sembollerinin mitoloji içindeki anlamları ile kardeşlerin kişilikleri arasında görülen uyum, ilk olarak kahramanların adlarında ortaya çıkmaktadır. Kardeşlerin adlarının başında yer alan “Ay” ve “Kün”, bugün bilinen anlamıyla “ay” ve “güneş” anlamına gelmektedir. Bu benzerliği daha açık bir biçimde anlayabilmek adına, destanın başında Altay'ın ve Ak Kağan'ın betimlendiği bölümlerin hemen arkasından gelen, *Ay Sologoy* ile *Kün Sologoy*'un karakterlerinin anlatıldığı bölümün incelenmesi gerekmektedir. Bu bölümde, önce *Ay Sologoy*'dan ve onun özelliklerinden bahsedilmektedir:

“[Ak Kağan'ın]
İki alp oğlu vardı.
Büyük oğlunun iyi adı
Ay Sologoy adlı yiğitmiş.
Onun bu büyük oğlu,
Buz gibi soğukmuş,
Sakin, rahat yaratılışlıymış.

İsteddiği şeye dönüşür,
İstedğini yaratabilirmiş.
Eski ayda kılık değiştirip,
Alp, bahadır olurmuş.
Yeni ay olunca birden
Çok güzel bir kız olurmuş.
Karanlık çöktüğünde,
Sayısız savaş zırhını giyip,
Kara Kağan'ın yurduna inip,
Zor işlerin üstesinden gelirmiş.
Dolunay parladığında,
Güzel elbiselerini giyip,
Halkın arasında dolaşıp,
Atın iyisini seçerek binip,
Halkı yönetirmiş.
Yer üstünün yetmiş kağanı
Ay Sologoy'u tanıyamadı.
Ne biçim insan bu diye,
İnsanlar şaşırarak baktı.
Altay üstündeki altmış kağan
Ay Sologoy'a bakınca,
Erkek mi, kız mı bu nasıl insan deyip
İnsanlar ne olduğunu anlamadı..."

(Dilek, 2007b,s. 121)

Burada öncelikle Ay Sologoy'un kardeşlerden büyüğü olduğu bilgisi verilmektedir. Kişilik özelliklerinden bahsedilen kısımda ise soğuk ve sakin bir mizaca sahip, rahat biri olduğu söylenmektedir. Buradan sonra ise Ay Sologoy'a, kendisini gören diğer insanları şaşırtan, insanüstü özellikler atfedildiği görülmektedir. Ay Sologoy, kılık değiştirerek istediği herhangi bir insana dönüşmesi ve istediği şeyi yaratabilmesinin yanı sıra hem kadın hem de erkek olabilme yeteneğine de sahiptir. Zaman zaman bir bahadır olup bu kişiye özgü olduğu düşünülen savaşçılık, kahramanlık ve cesaret özelliklerini göstermekte; zaman zaman ise bir kadına dönüşerek ona atfedilen güzel olma özelliğini taşımaktadır. Ay Sologoy'un ne zaman nasıl bir kişiye dönüşeceğini ise ayın evreleri belirlemektedir.

Ay Sologoy'un okuyucuya tanıtıldığı bu bölümün hemen arkasından ise Kün Sologoy'un tanıtıldığı bölüm gelmektedir. Bu bölüm, diğer kardeşin tanıtıldığı bölümle kıyaslandığında daha kısadır ve Kün Sologoy hakkında daha az ayrıntı içermektedir:

"Kün Sologoy adlı oğlu
Gece yürüdüğünde ay gibi görünür,
Gündüzse, güneş gibi görünürdü.
Giydiği giysisi kir tutmaz,
Kızıl alev gibi göz kamaştırırdı.
Zırhının sesinden
Gök gürlerdi.
Bu yakışıklının sözü
Düz vadinin rüzgârı gibiydi.
Kötü düşünceliye acımaz
Şimşek gibi vurup yakardı.
İyi düşünceliye kızmaz,
Onun kaderini açıklardı.."

(Dilek, 2007b,s. 121-122)

Bu bölümde, Ak Kağan'ın küçük oğlu olan Kün Sologoy, hem gece hem de gündüz etrafına ışık saçan ve göz kamaştıran bir kişi olarak betimlenmektedir. Hem yakışıklı hem de güçlü olan Kün Sologoy, kötülüğe karşı acımasız, iyiliğe karşıysa merhametli davranan bir insandır.

Her iki kardeşin fiziksel ve kişisel özelliklerinin ayrı ayrı anlatıldığı bu kısımları yorumlayabilmek için, Türk mitolojisinde güneş ve ayın ne ifade ettiğini incelemek ve bunu yaparken de bu sembollerin ayrı ayrı değil birlikte ele almak gerektiğini düşündüm. Böylelikle, karakterlerin bu semboller ile bağlantısının yanı sıra birbirleriyle olan karşıtlıklarının da daha iyi bir şekilde ifade edilebileceği kanaatindeyim.

Orta Asya'da varlık gösteren toplumlarda güneş ve ayın özel bir yeri olduğu bilinmektedir. Altaylılara göre güneş anneyi, ay babayı sembolize ederken Yakutlar bu ikisini kardeş olarak görmekte ve onlara tanrısal vasıflar atfetmektedirler (İnan, 1986, s. 29). Bu bilgilerden yola çıkarak, bu destanda yer alan kardeşlerden birinin adının Ay Sologoy, diğerinin ise Kün Sologoy olmasının bir rastlantının ötesinde bilinçli olarak kurgulanmış bir bütüne işaret ettiğini düşündüm. Burada, ay ve güneşin kardeş olmalarının yanı sıra bunlara atfedilen tanrısal özelliklerin destandaki kardeşlere de yansıtılmış olduğu görülmektedir. Bahadırların özellikleri kimi zaman herhangi bir kimsenin sahip olduğu insani özelliklerin çok daha abartılı bir biçimde ortaya çıkması şeklinde yansıtılmakta, kimi zamansa bu insani özellikleri de aşarak tanrısal bir nitelik kazanmaktadır.

Kardeşlerin adları aracılığıyla kendilerine yüklenen güç ve iktidarın yanında, kardeşler arasındaki zıtlıkların da bu anlatı açısından önemli olduğunu düşündüm. Türk kültürüne ait sözlü edebiyat ürünlerinin çoğunda güneşin dişi, ayın ise erkek olarak algılandığı görülmektedir. Bu durum, güneş ile doğrudan ilişkilendirilen, tanrıça ya da dişi ruh olarak adlandırılabilir olan Umay'ın varlığı ile ilişkilidir (Çoruhlu, 2015, s. 29). Destan içinde ise Türk mitolojisi içinde genellenen bu durumun tersine, Ay Sologoy'un kadın kılığına girebildiğinden bahsedilerek onun varlığındaki dişil yöne işaret edilmekte; Kün Soloy'un güneş ile ilişkilendirilen varlığında ise dişiye ait herhangi bir özellik sezdirilmemektedir. Bu özellikleri, kardeşler arasında oluşturulmak istenen zıtlığı pekiştirmek için kullanılan nitelikler şeklinde yorumladım.

Türk toplumlarında Ay ve Kün sözcüklerinin kağanların adının önünde birer unvan olarak kullanılması, Hunlarda ortaya çıkan ve onlardan sonraki toplumlar tarafından da sürdürülmüş olan bir gelenektir. Tarih boyunca birçok devlet kurmuş olan Türkler, bunların yöneticisi olan hakan veya kağanlara çeşitli unvanlar vermekteydi. Yöneticilere verilen bu sıfatların oluşturulması konusundaki en büyük etken; onların devleti yönetme yetkilerini Tanrı'dan aldıkları konusundaki inanç ve Tanrı ile göğü, dolaylı olarak da astrolojik öğeleri, birbiriyle yakından ilişkilendirme eğilimi olmuştur. Hatta kimi zaman, kağanların Tanrı'nın kutunun yanı sıra ay ve güneş tarafından tahta çıkarıldıklarını ifade eden bazı yazılı belgeler de mevcuttur (Güngör, 1990: 511). Bu destanda da Ay Sologoy ile Kün Sologoy hâlihazırda Tanrı'dan kut almış bir kağanın oğulları ve onun doğal vârisleridir; yani, babalarının iktidarı kaybetmesiyle halkın idaresi onlara geçecektir. Bunun, bir anlamda doğuştan onların kaderi veya kendilerine yüklenen bir rol olduğunu ve bu durumda kendilerine verilen isimlerin de göstergesel bir nitelik taşıdığını düşündüm.

Ayrıca, Türklerde kağan halkı yöneten, barış ve bereketi sağlayan kişi olduğundan, onunla aynı güce sahip olduğuna inanılan ay ve güneşle eş tutulmaktadır (aktaran Kıyak, 2010, s. 141). Yani bu iki kardeş açısından, ay ve güneşle simgelenmenin, kağan olmak ile eşdeğer bir durum olduğu sonucuna vardım. Destanın geneline bakıldığında da bu iki kardeşin, babaları henüz hayatta olmasına rağmen düşmanla mücadele etmek, halkı düzen

içinde tutmak ve savaşın yaşanacağı günlere hazırlık yapmak gibi kağanlara özgü işlerle meşgul oldukları görülmektedir. Babalarının sağlığında bir kağana ait vasıfları hâlihazırda kazanmış olan kardeşlerin, anlatının son kısmında babalarının kağanlık vazifelerini yerine getirmediği yönündeki eleştirilerine zemin hazırlayan durumun da bu olduğu görüşümdedir.

Altaylarda güneş sıcak ile özdeşleştirilirken, ay soğukluğu ifade ediyordu. Özellikle daha soğuk bölgelerde yaşayan Türkler, aya daha çok önem vermiş ve ayı güneşten daha güçlü kabul etmişler; aya, güneşten daha üstün bir takım özellikler atfetmişlerdir (Ögel, 2014, s. 250). Anlatı içinde de, bu bilgi tarafından teyit edilir biçimde, Ay Sologoy'un mizacına ait özelliklerle soğukluk niteliği vurgulanmakta; Kün Sologoy betimlenirken ise kişiliği ışık ve sıcaklıkla özdeşleştirilmektedir. Yine kardeşler arasındaki zıtlıkların gösterilmesini sağlayan bu özellik de diğerleri gibi mitolojide bu iki gök cismine yüklenen anlam ve işlevlerle de örtüşmektedir. Ay ve güneşin bir arada görülmemesi gibi destan boyunca tek bir sahne dışında asla bir araya gelmeyen kardeşlerin bu durumunun, gelecekte aralarında var olması muhtemel olan iktidar mücadelesinin ve çekişmenin bir işareti olduğu kanısındayım. Kardeşler her ne kadar babalarına yönelttikleri eleştiriler açısından hemfikirmiş gibi görünseler de kişilikleri ve hareketlerindeki farklılıklar, onların halkın yönetimi ve elde ettikleri iktidarın kullanılması konularında da farklı yaklaşımları olacağını ima etmektedir.

Son olarak, oğullar ile baba arasındaki duruma güneş ve ay simgelerinin etkisini, babanın anlatının en başında pasif konuma alınmış olması ve oğulların güçlerinin ve babalarından üstün yönlerinin vurgulanması olarak yorumladım. Ak Kağan her ne kadar destanın giriş kısmında barışçıl, sakin ve halkını iyi yöneten bir yönetici olarak anlatılıyor olsa da, destanın tümüne bakıldığında aslında zorluklar karşısında ne yapacağını bilemeyen, kararsızlık çeken ve yaşadığı olumsuzluklar karşısında korkuya kapılan biri şeklinde gösterilmektedir. Bu nedenle, oğulların babalarına gördürdüğü gündüz düşlerini ve sonrasında yönelttikleri olumsuz eleştirileri, baba ve oğullar arasındaki rekabette babanın üstünlüğe sahip olamayacağını birer göstergesi olarak düşündüm.

Destanda Ay Sologoy ve Kün Sologoy'a öncelikle adları, sonrasında kişilikleri ve hareketleri ile yüklenen anlamlar ile Türk mitolojisi içinde güneş ve aya atfedilen anlamlar birbiriyle örtüşmektedir. Güneş ve ayın sembolik özellikleri; iki kardeşin taşıdıkları güç ve önemin farklı niteliklerinden doğan zıtlıklar, birbirleriyle üstünlük mücadeleleri ve babalarının iktidarı karşısındaki üstün durumlarında ortaya çıkmaktadır. Ak Kağan'ın destan boyunca korumaya çalıştığı iktidarı, oğullarının yalnızca var oluşlarıyla bile tehdit edilmektedir. Oğulların da bu durumun farkında olarak kendi üstün durumlarını babalarına önce dolaylı, sonra da açık bir biçimde bildirmeleri ile kesinlik kazanmaktadır. İki kardeş her ne kadar kendi aralarında bir tür rekabet içinde olsalar da erk ve otorite konusundaki asıl çekişmenin babaları ile aralarında olduğu açıkça görülmektedir. Babalarının, oğulları tarafından gördürülen gündüz düşleri sonucunda çok büyük bir korkuya kapılmasının da temelde bu nedene bağlı olması kaçınılmaz bir durumdur. Erkek kardeşler sembolüyle, baba ve oğullardan farklı olarak, iktidar mücadelesinin temel nedenlerinden çok bu mücadelenin kendisi ve bundan doğan çatışmalar ortaya konmaktadır.

2.1.8. Değerlendirme

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanına bir bütün olarak baktığımda, Ak Kağan ve oğulları üzerine kurulmuş olan bu anlatının en genel anlamıyla halkları yönetenlere ders vermeyi amaçlamakta olduğunu görmekteyim. Kağanın destan boyunca içinde bulunduğu durumlar, duygu ve düşünceler ile oğullarıyla arasında geçen konuşmalar; kağan özelinde bir

halkı yöneten kişinin görevleri ve sorumlulukları ile bunların yerine getirilmemesi durumunda gücünü nasıl kaybettiğini göstermektedir. Bunlar, destanın bir anlatı olarak genel konusu ve ana fikrini teşkil etmektedir ancak bu destanı, içinde yer alan sembollerin çözümlenmesi aracılığıyla daha yakından incelediğimde, bundan daha ayrıntılı ve derin bir anlamın açıklanmayı beklediğini görmekteyim. Bu bağlamda, destandaki temel öğelerin iktidarı kaybetme korkusu, ölüm korkusu ve baba-oğul arasındaki iktidar mücadelesi olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, kişinin bilinçdışının günlük yaşamı ile olan bağlantısı ve rüyaların bu bağlantıda üstlendiği hayati önem de destan boyunca önemli bir yer tutmaktadır.

Ak Kağan, destan boyunca üç rüya bir de gündüz düşü (fantezi) görür. Bu rüyaların ilk ikisi, kağanın eski düşmanı ile karşılaşma korkusunu temsil eden rüyalar. Kağanın bu korkusunun, aslında yaşlandığını fark etmesi ve dolayısıyla ölüme, yani iktidarı tamamen kaybetmeye giderek yaklaşıyor olduğunu hissetmesi ile açıklanabileceği görüşündeyim. Bu durumda düşmanı da iktidarını tehdit eden bir varlık teşkil ettiğinden, görmüş olduğu rüya kağanın korkularını pekiştirmektedir. Kağanın ilk rüyası destan boyunca gerçekleştirdiği yolculuğu başlattığı gibi, yolculuğu sırasında gördüğü üçüncü ve son rüyası da kağana bundan sonra ne yapması gerektiğini gösteren bir işaretir ve yolculuk açısından sonun başlangıcını teşkil eder. Ak Kağan'ın yolculuğu sırasında, ilk rüyası ile ikincisi arasında gördüğü gündüz düşü, kağanı daha önce hiç yaşamadığı kadar büyük bir korkuya sevk etmektedir. Çünkü oğulları Ay Sologoy ve Kün Sologoy tarafından babalarına gördürülen bu gündüz düşleri, Ak Kağan'ın daha önce bilinçdışında açıkça yüzleşemediği güçten düşme ve iktidarı kaybetme korkusuyla açıkça yüzleşmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra gündüz düşleri, hem oğulların gücünü göstermekte hem de babalarının onlar hakkındaki düşüncelerine, yani oğulların baba için bir tehdit oluşturması durumuna işaret etmektedir.

Destanda rüya, uyku ve gündüz düşleri ile birlikte var olan yüce kitap, kavak ağacı ve su sembollerine baktığımda, bunların olay örgüsü içinde temel olay ve sembolleri pekiştirmenin ötesinde roller üstlendiklerini görmekteyim. Yüce kitap, Ak Kağan'ın yüzleşmekte olduğu kendi bilinçdışını temsil etmekte ve kişinin bilinci ile bilinçdışı arasındaki bağın günlük yaşantısına, arzu ve davranışlarına nasıl yansıdığını ifade etmektedir. Kavak ağacı, metinde hem kağanın rüyalarının ortaya çıktığı güvenli ve ilahi güçle bağlantılı bir mekân teşkil etmekte hem de Ak Kağan'ın tamamlamak üzere olduğu yaşam döngüsünün bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Su sembolü ise Ak Kağan'ın kaygılarından arınmak için kullandığı bir araç ve onun tüm korkularıyla yüzleştikten sonra içine girip yıkanarak hayatında yeni bir döneme başladığını ifade etmesini sağlayan bir simge durumundadır.

Birer sembol olarak ele alınan baba ve oğullar ile erkek kardeşler ise rüyalarla birlikte destanın konusunu ve ana fikrini oluşturan temel öğelerdir. Babanın güçten düşmesi ve oğulların kendi güçleriyle adeta birer kağan gibi hareket etmesi, baba-oğul arasındaki iktidar mücadelesini güçlendirmektedir. Buna rağmen, yaşlanmış ve güçten düşmek üzere olan babanın, iktidarını oğluna ölümünün ardından devredeceğini bildirmesi de bu erk mücadelesinin ne denli güçlü ve kağanlık makamının ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Erkek kardeşlerin, kişiliklerinin özdeşleştirildiği ay ve güneş simgelerine özgü nitelikleri aracılığıyla hem aralarındaki zıtlıklar üzerinden birbirleriyle hem de sergiledikleri insanüstü özellikleri aracılığıyla babalarıyla giriştikleri rekabet de destan içinde altı çizilen konulardandır.

Sonuç olarak, destanda önemli ölçüde öne çıkmakta olan rüya ve gündüz düşlerinin tamamen kağanın kendisinin ve oğullarının iktidarı ele geçirme arzularının somutlaştığı olaylar olduğunu söyleyebilirim. Baba ve oğullar arasındaki mücadele ve çekişmenin kaynağında siyasal iktidara sahip olma isteği var olduğundan, hem rüyaların hem de onlar karşısında baba ve oğulların takındığı tavırlar; oğullar açısından bir meydan okumanın, baba

açısından ise korkuya kapılmış dahi olsa mücadele ederek gücünü kaybetmediğini gösterme çabasının ifadesidir. Ele alınan sembollerin, yaşamın doğumla başlayıp ölümle biten sürecine yaptığı vurgu ve var olan iktidarın bu döngünün tamamlanması ile zorunlu olarak kaybedileceği gerçeği; baba ve oğulların, rüyalar ve gündüz düşleri ile ortaya konan siyasal erke sahip olma arzusu ile bir tezat oluşturmakta ve yüzyıllardır var olan egemenlik mücadelesinin örneklerinden oldukça güçlü bir tanesini okuyucuya sunmaktadır.

2.2. Katan-Kökşin le Katan-Mergen Destanında Rüya, Uyku ve Tamamlayıcı Semboller

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında yer alan uyku ve rüya, kutsal kitap, kavak ağacı, su, atlar, babalar ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri, destan boyunca birbirini tamamlayan ve destanın ana fikrinin ifade edilmesine zemin hazırlayan unsurlardır. Tüm bu sembolleri, Türk mitolojisi içinde tek başlarına ifade ettikleri anlamların yanı sıra destan bağlamında ve diğer sembollerle ilişkili olarak kazandıkları anlamlar açısından da incelemeye çalıştım. İncelediğim diğer sembollerden farklı olarak, babalar ve oğullar ile erkek kardeşler öğeleri, Türk mitolojisinde karşılaşılan geleneksel motiflerin arasında sayılmasa da bu öğelerin destan içinde üstlendiği roller ve işlevlerin yanı sıra psikanalitik yorumlama bağlamında kazandığı kendine özgü ve diğer semboller açısından bağlantılı yapı nedeniyle, bunları da başlı başına ayrı birer sembol olarak inceledim ve ayrı birer bölüm altında verdim.

Rüyalar ile bilinçdışından sıyrılıp açığa çıkan iktidar arzusunun diğer arzularla bir araya gelmesi ifade edilirken, kutsal kitap mevcut iktidarın ifade edilmesi ve iktidar alanının belirlenmesi işlevlerini yerine getirmektedir. Kavak ağacı, su ve atlar, mitoloji içindeki anlamlarını olay örgüsüne yansıtarak özellikle rüya sembolünün tamamlayıcısı olma özelliği göstermektedirler. Baba ve oğullar ile erkek kardeşler olarak ayrıca incelenen semboller ise, erkek kahramanlar üzerinden iktidarı kaybetme ve ölüm korkusu ile doğrudan bağlantılı bir biçimde, bu kahramanlar arasındaki güç ve otorite mücadelesini açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.1. İktidar Arzusunun Temsili Olarak Uyku ve Rüya

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında, uyku ve rüya sembolleri birbirinden farklı bölümlerde ve farklı konular bağlamında olmak üzere üç kez ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Katan-Kökşin ile babasının yolculukları sırasında kavak ağacının altında kamp kurarak dinlendikleri bölümde yer almaktadır. İkincisi, Katan-Kökşin'in tek başına ava gittiği kısımda yine kavak ağacının dibinde dinlendiği sırada ortaya çıkmaktadır. Üçüncüsü ise Katan-Kökşin'in gördüğü düşü eşine ve kardeşine anlattığı bölümde görülmektedir. Katan-Kuuçın tarafından görülen ilk rüya, gelecekte haber verme ve rüyayı gören kişiyi bir tehlikenin varlığı konusunda uyarma; Katan-Kökşin tarafından görülen ikinci rüya da onu mevcut durumda genç bir kadının varlığından haberdar etme niteliği taşımaktadır. Katan-Kökşin'in rüyasını anlattığı ve rüya sembolünün üçüncü kez görüldüğü kısımda ise görülen rüyanın tekrar anlatılmasının bu kez bir öncekinden farklı bir işlev kazanarak bir aklama mekanizması özelliği kazanması söz konusudur.

Uyku ve rüya sembolü ilk olarak, Katan-Kökşin'in anne ve babasına evlenmek istediğini söylediği kısımdan sonra, evlenmek amacıyla babası ile birlikte çıktığı yolculuğu anlatan bölümde görülmektedir. Baba-oğulun yolculukları sırasında kamp kurdukları yerde

uykuya dalan Katan-Kuuçın, gitmekte oldukları Ak-kaan'ın yurdunda gerçekleşecek olayları haber veren bir rüya görür ve rüyasını oğluna anlatır:

“Baba oğul şimdiyse
Geyiğin etinin tamamını yediler,
Acıkan karınlarını doyurdular,
Yorulan bedenleri hafifledi,
Yatıp şimdi uyudular.
Katan-Kuuçın oğluyla
Derin uykuya dalıp düş görürken,
Ak-kaan'ın yurdu
Kara düşünceli Karatı-kaan
Savaşıp almak için geliyor.
Ak-kaan ihtiyarlayıp,
Ölüm zamanı gelmiş,
Onun Ak-boro atıysa
Ayağa kalkamaz olmuş,
Bütün serveti ise
Sahipsiz kalacakmış.
Kötü düşünceli Karatı-kaan
Güzel kız Altın-Sırga'yı
Oğlu Kara-Kıdat'a
Almayı düşünüyormuş.
Dünür olmadan kız almak için,
Para ödemededen ırgat yapmak için,
Sahipsiz hayvanı sürüp götürmek için,
Başçısız halkı kendine tabi kılmak için
Kalabalık ordusunu peşine takıp,
Karatı-kaan oğluyla
Böyle geliyormuş.
Babası Katan-Kuuçın
Karanlık gecede uyanarak,
Kara düşünceye dalıp,
Ne yapacağını bilemeyip oturdu.
Onu gören Katan-Kökşin
Babasına şöyle sordu:
“Âh, âh babam, dedi,
Neyi bildiniz, neyi sezdimiz,
Siz neye üzüldünüz,
Siz neye kızdınız?” dedi.
Bunu duyan babası
Bahadır oğluna şöyle dedi:
“Düşümde gördüm ki,
Kara-corgo ata binen
Kara düşünceli Karatı-kaan
Kara-kiliñ ata binen
Kara-Kıdat oğluyla
Aklını yitirmiş Ak-kaan'ın
Halkını kendine tabi kılmak için,
Ak malını sürüp götürmek için,
Onun kızı Altın-Sırga'yı
Zorla götürmek için
Geliyormuş.
Ak-kaan'ın ise
Eceli gelmiş,

Onun Ak-boro atıysa
Ayağa kalkamaz olmuş.
Atın yaşlısı kesimlik,
Erin yaşlısı ölümlük.
Bunu bilen Karatı-kaan'ın
Kara ağaç gibi kalabalık ordusunu
Peşine takip geldiğini
Düşümde gördüm.”

(Dilek, 2007b, s. 264-266)

Destanın başında, Katan-Kökşin'in anne ve babası tarafından kaygıyla karşılanan evlenme isteği, babası Katan-Kuuçın'ın “kutsal sudur kitabı”na bakması ile Ak-Kaan'ın kızı Altın-Sırğa'nın varlığından haberdar olmaları ve bunu takiben de Ak-kaan'ın yurduna doğru yola çıkmaları ile bir yolculuğa dönüşmüş olur. Bu yolculuk sırasında Katan-Kökşin ve Katan-Kuuçın yorularak bir kavak ağacının altında kamp kurmaya karar verirler. Yemek yedikten sonra iki bahadır da yorgun düşerek uyurlar. Katan-Kuuçın düşünde; Ak-kaan'ın yaşlandığını ve güçten düştüğünü, Karatı-kaan adlı güçlü ve kötü niyetli bahadırın Ak-kaan'ın yurdunu işgal edeceğini, halkına ve malına el koyacağını ve kızını zorla kendi oğlu ile evlendireceğini görür. Uykusundan endişe içinde uyanan Katan-Kuuçın düşünceli bir biçimde otururken Katan-Kökşin de uyanır ve babasına ne olduğunu sorar. Katan-Kuuçın oğluna düşünüyü anlatır; rüyasında gördüklerinin gerçek olacağını bilse bile Ak-kaan'ın yurduna gideceğini, yaşlanmış bile olsa Karatı-kaan'dan korkmayacağını ve onunla savaşacağını söyler. Bu bölümdeki rüyanın öncelikle gelecekte haber veren ve bir tehlikeyi önceden bildiren bir rüya olduğunu söyleyebilirim. Bunun yanı sıra, kendisi de oldukça ihtiyarlanmış ve güçten düşmek üzere olan Katan-Kuuçın'ın kendisi ile ilgili korku ve kaygılarını Ak-kaan'a yansıtarak bunlarla gördüğü rüya aracılığıyla yüzleşmesinin de söz konusu olduğu kanaatindeyim.

Türk mitolojisinde rüyaların üstlendiği işlevlerden biri olan gelecekte karşılaşılacak durumları gösterme, burada Katan-Kuuçın'ın gördüğü rüyada ortaya çıkmaktadır. Bu tür rüyalarda genellikle, kahramanın ileride karşılaşacağı bir durum hakkında bilgi verilmesi ve gerçekleşecek olaylarla ilgili kehanette bulunulması söz konusudur (Çelepi, 2017, s. 86). Burada, rüyanın gelecekteki bir olayı ve özellikle bir durumu haber vermesinin, tamamen tesadüfi veya mistik bir olay olmadığını söyleyebilirim. Rüyayı gören Katan-Kuuçın; Ak-kaan'ın ihtiyarlanmış olduğu, bir ülke yönettiği ve güzel bir kızı olduğu bilgilerine sahiptir. Bu nedenle de Ak-kaan'ın ve sahip olduklarının tümünün, kötü niyetli kağanların veya bahadırların hedefi hâline gelmesi kaçınılmazdır. Karatı-kaan adlı kötü düşünceli bahadırın varlığından metin içinde daha önce bahsedilmemiş olsa da Katan-Kuuçın'ın bu bahadırı önceden biliyor olması muhtemeldir. Katan-Kuuçın'ın sahip olduğu tüm bu bilgiler, Ak-kaan'ın yurdunun saldırıya uğrayacağı, halkının ve yurdunun talan edileceği ve kızının kötü niyetli kağanın oğlu ile evlendirilmeye çalışılacağı öngörüsünü oluşturması için yeterlidir.

Bu rüya ile ilgili yorumlamak istediğim diğer bir konu ise, Katan-Kuuçın'ın rüyasında Ak-kaan'ın öldürüldüğünü görmesidir. Zaten ihtiyarlayarak ömrünün sonuna yaklaşmış ve eski gücünü yitirmiş olan kağanın Katan-Kuuçın'ın rüyasında ölüyor olması, aslında Katan-Kuuçın'ın kendisi ile ilgili duyduğu kaygıların bir yansımasıdır. Çünkü Katan-Kuuçın'ın da yaşlanmış olduğu ve güçsüz düşmeye başladığı destanın ilk bölümlerinde açıkça ifade edilmekte olup kağanın bilinçdışında kendisini bekleyen nihai son konusunda kaygılar barındırıyor olması da mümkündür. Ölecek yalnızca fiziksel varlığını değil aynı zamanda yeryüzündeki iktidarını da kaybedecek olan Katan-Kuuçın, ölüm korkusunu içinde taşımaktadır. Bu korkusu ile bilinç düzeyinde değil ancak rüyasında ve bunu kendisi ile oldukça benzer durumda bulunan birine yansıtmak suretiyle yüzleşebilmektedir. Ak-kaan'ın

içinde bulunduğu durum ve ölümü, Katan-Kuuçın'ın kabullenmek istemediği, ölümün kendisine giderek yaklaştığı düşüncesine işaret eden birer göstergedir.

Destan içinde rüya sembolünün ikinci kez görüldüğü yer, Katan-Kökşin'in tek başına çıktığı av sırasında dinlenmek amacıyla kavak ağacının altında yatıp dinlenmeye karar verdiği bölümdür. Burada daldığı rüyada Katan-Kökşin, başka bir ülkede yaşayan çok güzel bir kadın görür ve ona âşık olur:

“Bir de bakıp gördü ki,
Altı dalı kavak ağacı duruyor,
Onun dibinde atından inerek,
Dinlenmeli diye düşündü.
Atı Kara-küreñ'in
Bronz eyerini aldı,
Otlasın diye bırakarak,
Altın kavak ağacının dibine
Yatıp dinlendi.
Düşünde gördü ki,
Güneşin güney yanında
İleri baksa, ay gibi,
Beri baksa, güneş gibi,
Ak-boro ata binen
Altın-Tana adlı genç kız
Tüyleri farklı hayvan besleyip,
Dilleri farklı halk yönetip,
Yaşayıp duruyormuş.
Er Katan-Kökşin
Sabah erken kalkarak,
Kıymetli atını eyerledi,
Hızla geri döndü.”

(Dilek, 2007b, s. 281)

Burada yer alan rüya sembolünü de içeren ava gitme bölümünden önce, Katan-Kökşin ile Katan-Mergen, Karatı-kaan öldüğü için sahipsiz kalan halkını ve hayvanlarını yurtlarına getirip getirmemek konusunda tartışır. Katan-Kökşin, onları kendi yurtlarına sürerek hayvanlarıyla beraber burada yaşamaya zorlamaları gerektiğini ısrarla dile getirirse de Katan-Mergen, bunun Karatı-kaan'ın halkına zulmetmek olacağını düşündüğü için bu fikre karşı çıkar. Kardeşler tartışmanın sonunda uzlaşamazlar ve birbirlerine çok kızarlar. Bunun üzerine Katan-Kökşin tek başına avlanmaya çıkar. Bir süre sonra yorgun düşerek bir kavak ağacının dibinde yatıp uyur. Rüyasında Altın-Tana adlı çok güzel bir kadın görür. Bu genç kadın çok güzel bir ata binmekte, kendi ülkesinde halkını yönetmektedir. Katan-Kökşin uykusundan uyanır uyanmaz avlanmaktan vazgeçerek hızla yurduna döner. Bu kısımda Katan-Kökşin'in Altın-Tana ile ilgili niyetinden henüz bahsedilmemekte; yalnızca genç kadının güzelliği ve rüyanın etkileyciliği okuyucuya sezdirilmektedir. Burada bahsi geçen rüya, Katan-Kökşin'e evleneceği kişiyi bildiren ve onun tanımadığı bu kadına âşık olduğu bir rüyadır. Bu rüya hem Türk destanlarındaki rüyada âşık olma ve evleneceği kadını görme motifine uymakta hem de Katan-Kökşin'e ait birden fazla arzuyu yansıtmaktadır.

Türk destanlarının çoğunda olduğu gibi Altay destanlarında da alplara özgü bir evlenme şekli söz konusudur. Destanlarda kahraman eşini arayıp bulmak için bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuğu başlatan kimi zaman kahramanın evlenme isteği, kimi zamansa kutsal kitap, baba veya aile fertleri aracılığıyla varlığından haberdar olduğu bir kadını bulup onu kendi eşi yapma arzudur. Bazen de kahraman, evleneceği kadının kim olduğunu ve nerede

bulduğunu rüyası aracılığıyla öğrenir (Bekki, 2009, s. 59, 203). *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanında da benzer bir durum görülmektedir. Katan-Kökşin destanın başında, babasının kutsal kitapta gördüğü kadınla evlenmek üzere yola çıkar. Destanın ortalarına doğru ise rüyasında genç ve güzel bir kadın görür, ondan çok etkilenir ve rüyanın etkisinden yıllarca kurtulamaz. Sonunda bu kadını bulmak için yola koyulmaya karar verir. Bu noktada destanı diğer Türk destanlarının genel özelliklerinden ayıran, Katan-Kökşin'in zaten evli olması ve rüyasında gördüğü kadınla ikinci eşi olarak evlenmek istemesidir.

Katan-Kökşin'in rüyasının altında yatan arzuların; cinsel arzu, toplumsal kurallara başkaldırma arzusu ve babanın otoritesine karşı çıkma arzusu olarak sıralanabileceğini düşündüm. Katan-Kökşin'in rüyasında gördüğü Altın-Tana, güzel bir kadın olarak tasvir edilmektedir. O sırada zaten evli olan Katan-Kökşin'in, bu kadının güzelliğinden bu denli etkilenmesinin sebebinin, tatmin edilmemiş cinsel arzuların bilinçdışındaki varlığına işaret etmesinin mümkün olduğunu söyleyebilirim. Bahadırın rüyasında gizli olan bir diğer arzu ise tabuları yıkma ve toplumsal kurallara başkaldırma arzudur. Destanın ilerleyen bölümlerinde, Katan-Kökşin'in Altın-Tana ile evlenme isteğini kardeşi ve ilk eşi ile paylaştığı kısımdan itibaren, gerek kahramanların arasındaki konuşmalar gerekse kardeşinin Katan-Kökşin'e karşı takındığı tutum aracılığıyla, genç adamın bu isteğinin toplum tarafından kabul edilmediği açıkça ortaya konmaktadır. Katan-Kökşin, tüm bu olup bitene rağmen kararından vazgeçmeyerek Altın-Tana'yı bulmak üzere yola çıkarak var olan cinsel arzusunu, toplum tarafından kabul görmese dâhi, gerçekleştireceğini ifade etmektedir.

Katan-Kökşin'in bu rüyasının ifade ettiği son arzu ise, babasının kendisi üzerinde kurduğu otorite ve sahip olduğu yaptırım gücüne karşı çıkma, hatta bunu yok etme arzudur. Destanın başında babasına evlenmek istediğini söyleyen Katan-Kökşin'in evleneceği kişinin kim olduğu, babası Katan-Kuuçın'ın kutsal sudur kitabına bakarak edindiği bilgiler ışığında yine babası tarafından belirlenir. Katan-Kökşin ne bu bilgiye ne de babasının söylediği kadın ile evlenmek üzere çıkılacak yolculuğa itiraz eder. Babasının Karatı-kaan tarafından öldürülmesinin hemen ardından Altın-Sırga ile evlenir ve yurduna döner. Destanın bu bölümünden sonra, Katan-Kökşin'in ikinci bir kadınla evlenme isteğini dile getirdiği bölüme kadar, Altın-Sırga'dan ve aralarındaki ilişkiden hiç bahsedilmez. Tüm bu bilgiler ışığında değerlendirdiğimde, Katan-Kökşin'in ikinci eşi olarak Altın-Tana ile evlenmeye karar vermesine sebep olan bu rüyasıyla, babasının kendisi için seçmiş olduğu eş üzerinden onun gücüne ve otoritesine karşı çıkmak istediği sonucuna vardım. Katan-Kökşin bu kez kendi rüyasında gördüğü, yani bir anlamda kendisinin seçtiği kadın ile evlenerek, yeryüzündeki fiziksel varlığı son bulan babasından kalan iktidar kalıntılarını da ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Destanın devamında, rüya sembolünden üçüncü kez bahsedilen kısımda, bir rüyanın görülmesinden ziyade görülen rüyanın anlatılması söz konusudur. Katan-Kökşin'in, Altın-Tana'yı rüyasında görmesinin üzerinden uzun zaman geçse de bahadır, bu genç kadını unutamaz. En sonunda, onunla evlenerek iki eşli yaşama fikrini, ilk eşine ve kardeşine açmaya karar verir. Onlara gördüğü rüyayı anlatarak, rüyasındaki kadınla evlenerek iki eşle yaşaması gerektiğinin rüyası aracılığıyla kendisine bildirildiğini söyler:

“Ak saraya girdi,
Lezzetli yemekten yedi.
“Evlendiğim eşim Altın-Sırga
Geriye kalan tek kardeşim
Katan-Mergen,
Siz beni dinleyin, dedi.
Aylı, güneşli Altay'da
İleri baksa, ay gibi

Beri baksa, güneş gibi,
Tüyleri farklı hayvan besleyen,
Dilleri farklı halk yöneten,
Ak-boro ata binen
Altın-Tana adlı genç kızın
Yaşadığını düşümde gördüm.
Yaşayacağım hayatım
Onunla birlikteymiş,
Ecel zamanım
Onunla birlikteymiş.”

(Dilek, 2007b, s. 283)

Katan-Kökşin, rüyasında Altın-Tana'yı görerek ona âşık olduktan sonra yurduna döner. Bu olayın üzerinden yıllar geçer ancak Katan-Kökşin geçen zamana rağmen Altın-Tana'yı unutamaz ve iki eşle yaşama fikri zihnini meşgul etmeye devam eder. En sonunda bu fikrini eşi Altın-Sırğa'ya ve kardeşi Katan-Mergen'e açmaya karar verir. Onlara yıllar önce kavak ağacının altında uyurken gördüğü rüyayı anlatır. Altın-Tana ile evlenmesi gerektiğini; bunun, rüyası aracılığı ile kendisine bildirildiğini söyler. Rüyanın anlatıldığı bu bölümü, eşi ve kardeşinin Katan-Kökşin'in bu düşüncesine öfkeyle karşı çıktıkları fakat onun her şeye rağmen Altın-Tana'yı bularak onunla evlenmek üzere yola çıktığı bölüm izler.

Bu kısımda görülen rüya, önceki rüya sembolünde yer alan tüm arzu ve istekleri de içine alarak, rüyanın kişi tarafından bu arzuları haklı ve normal gösterme, hatta bunu kendisine rüya aracılığıyla gönderilen bir mesaj olarak kabul ettirmeye çalışma çabasını ifade etmektedir. İkinci bir eş ile evlenme isteğini, evli olduğu eşine ve kardeşine bu rüya üzerinden anlatan Katan-Kökşin, bilinçdışında var olan cinsel arzuyu, toplum kurallarına karşı gelme arzusunu ve babasının iktidarını ortadan kaldırarak kendi özgür iradesini kullanma arzusunu, kendisine uyku sırasında gönderilen bir mesaj biçimine sokarak kendisini mazur göstermeyi amaçlamaktadır. Böylece ailesinin bu fikrine karşı çıkma ihtimalini azaltmak istemektedir.

Tüm bu çabalara rağmen, Katan-Kökşin'in ikinci evlilik fikri Altın-Sırğa ve Katan-Mergen tarafından kabul görmez. Altın-Sırğa ona, bu evlilik fikrini onaylamadığını; bu isteğinin başına bela açacağını söyler. Katan-Mergen ise ağabeyine, evini terk ederse yuvasının dağılacığını, ikinci bir eş ararken Erlik'in eline düşeceğini söyler. Ağabeyinin ısrarı ve yola çıkmak üzere hazırlanması üzerine ise onu bu uygunsuz düşünceleri ve davranışı nedeniyle artık ağabeyi olarak kabul etmeyeceğini söyler. Destanın sonraki bölümlerinde, Altın-Sırğa ve Katan-Mergen tarafından öngörülen felaketlerin hepsi birer birer gerçekleşir.

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında rüya sembolü en genel anlamıyla üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar; bir olayı ve bir tehlikeyi önceden haber verme, rüyayı gören kişinin çeşitli arzularını ifade etme ve görülen rüyayı bir aklama mekanizması olarak kullanmadır. Bir bütün olarak baktığımda, rüyaların bu işlevlerinin hepsinin kişilerin korkuları ve arzularına odaklandığını söylemem mümkündür. Katan-kuuçın'ın gördüğü haberci rüya her ne kadar tehlikeli bir olayı haber veriyor gibi görünse de aslında kağanın ölüm ve iktidarı kaybetme korkusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Katan-Kökşin'in genç bir kadın görüp onunla evlenmeye karar verdiği rüya da, bu kez daha dolaylı bir yol izleyerek, genç adamın cinsel arzuları, toplumsal kurallara karşı çıkma ve babasının otoritesini ortadan kaldırma arzuları aracılığıyla kendi iktidarını yaratma isteği ile doğrudan bağlantılıdır. Artık hayatta olmayan babasının yerine geçerek kağan olan Katan-Kökşin, önceden var olan düzen ve kurallara göre değil, kendi arzu ve isteklerine göre oluşturacağı yeni bir düzen ve kendine ait yeni bir iktidar alanı yaratmayı amaçlamaktadır. Metinde geçen son rüya ise, Katan-Kökşin'in ailesi tarafından kabul görmeyen ikinci kez evlenme isteğinin

aklanması için bir araç olarak kullanılmakta ve böylece Katan-Kökşin'in sahip olmayı istediği türden bir iktidarı pekiştirme özelliği taşımaktadır. Bir başka deyişle, rüyaların tümü, bunları gören erkek kahramanın temelde iktidarı elinde bulundurma arzusu çatısı altında toplanan çeşitli arzularının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Bir İktidar Nesnesi Olarak Kutsal Kitap

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında, anlatı boyunca dört farklı kısımda kutsal kitaptan bahsedildiği görülmektedir. Destanın en başında ilk kez okuyucunun karşısına çıkan kutsal kitap sembolü daha sonra Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasında yaşanan anlaşmazlıkların başlangıcını teşkil eden bölümde arka arkaya iki kez anılmakta, son olarak ise Katan-Kökşin'in ikinci eşi olacak Altın-Tana ile konuşup onu ikna etmeye çalıştığı bölümde görülmektedir. Söz konusu kitabın adı bu dört farklı bölümde sırasıyla; “kutsal sudur kitabı”, “altın kitap”, “kutsal kitap”, “kutsal altın kitap” olmak üzere dört farklı biçimde anılmaktadır. Anlatının tamamına bakıldığında, farklı adlarda anılmış olsa bile bu adların hepsinin tek bir kitabı nitelemekte olduğu anlaşılmaktadır. Kutsal kitap sembolünün destan bağlamındaki işlevi, kişinin bilinçdışı ile birlikte güç ve iktidarı simgelemek ve iktidarın sağlamaştırılması ve korunması konusunda rol oynamaktır.

Kutsal kitaptan “kutsal sudur kitabı” adıyla bahsedilen ilk bölüm, destanın en başında Altay'ın tasvir edildiği ve ardından Katan-Kuuçın ve ailesinin anlatıldığı giriş bölümünün sonrasında yer almaktadır. Bu kısımda Katan-Kuuçın, evlenmek isteyen oğlu Katan-Kökşin için kutsal sudur kitabına bakarak oğlunun bu isteği karşısında ne yapmaları gerektiğini tayin etmeye çalışmaktadır:

“ Bir defasında Katan-Kökşin
Ana babasına şöyle dedi:
“Âh, âh, anam babam,
Yaslanmaktan yen yıprandı,
Örtünmekten paltom yıprandı,
Halkın içinden eş arayıp,
Dolaşıp baksam ne olur?” dedi.
Bunu işiten ana babası
Oğullarına şöyle cevap verdiler:
“Âh, âh oğlumuz,
Kötü bir şey olmasın” dediler.
Babası Katan-Kuuçın
Bir karış sakalını sıvazladı,
Genç delikanlı gibi kalkıp koştu,
Altın anahtarını aldı,
Altın işlemeli sandığını
Hızla açtı,
Aya, güneşe karşı parıldayan
Kutsal sudur kitabını çıkarıp geldi,
Işığa doğru yaydı,
Altay üstünü inceledi,
Yeryüzüne etrafıca baktı,
Söyledikleri şunlar oldu:
“Aydın, güneşin doğduğu yerde
Ak-kaan yaşıyor,
Onun büyüttüğü altı kızının
En güzeli Altın-Sırğa'dır.

İleri baksa, ay şekilli,
Beri baksa, güneş şekillidir.
Altay üzerindeki altmış alp,
Yer üstündeki yetmiş yiğit
Ona dünür olmuş.
Dur, dur, oğlum, dedi.
Atlanıp ikimiz gidelim.” dedi.”

(Dilek, 2007b, s. 261-262)

Destanın, Katan-Kökşin'in evlenme isteğini anne ve babasına bildirdiği bu kısmı, destandaki asıl olayın başladığı kısımdır. Oğullarının evlenmek amacıyla yola çıkıp kendisine eş aramasını endişeyle karşılayan Katan-Kuuçın ve eşi Ak-Baş, onun başına kötü bir şey geleceğinden korkarlar. Katan-Kuuçın, bu durumda ne yapacaklarına karar vermek ve oğullarını neyin beklediğini görebilmek amacıyla kutsal sudur kitabını çıkarıp bakar. Ak-kaan'ın memleketini, en güzel kızı Altın-Sırğa'yı ve Ak-kaan'a dünür olmak isteyen çok sayıda bahadır olduğunu bu kitapta gören Katan-Kuuçın, oğluna Ak-kaan'ın yurduna birlikte gitmeyi teklif eder. Böylece Katan-Kökşin'in yolculuğu başlamış olur.

Burada kutsal sudur kitabına birden fazla işlev yüklendiği görülmektedir. Bunlardan ilki, kitabın zor durumlarda kendisine danışılan bir nesne olması, yani bilgi ve bilgelik içermesidir. Diğer, kitabın iktidarın sahibi olan baba figürünün böyle bir durumda ne yapılacağına karar verme yetkisini destekleyerek onun otoritesini pekiştirmesidir. Bir diğeri ise, oğulun gerçekleştirme arzuluğu yolculuk için onun tarafından kabul edilecek bir çağrı teşkil etmesidir.

Destanda anılan kutsal sudur kitabı, sadece kağan tarafından kullanılan ve buradaki gibi karar vermeyi gerektiren güç durumlarda açılıp bakılarak bir anlamda kendisine danışılan bir nesne veya varlıktır. İçinde, hâlihazırda var olan durum ve olaylarla ilgili bilgiler bulunabildiği gibi çeşitli konularda öngörüler de yer alabilmektedir. Kitabın sahip olduğu bu özelliklere biraz daha yakından baktığımda, bunların bir insanın bilinçdışına ait özelliklere benzediğini fark ettim. Kutsal sudur kitabı, Katan-Kuuçın'a kendi yurdundan uzakta bulunan bir yurdu, bu yurdun kağanını ve kağanın kızını göstererek oğluna bir eş bulmasını sağlamaktadır. Aslında, Katan-Kuuçın'ın gördüğü, kendi oğluna eş olmaya layık görebileceği, güzel ve babası da Katan-Kuuçın gibi büyük bir halk yöneten genç bir kadındır. Yani kitapta görülenler, aslında kağanın oğlunun evliliği konusundaki idealleri veya istekleridir. Kitap sembolünün bu özelliği ile bağlantılı olarak kitaba bakan, Katan-Kökşin'in evleneceği kişiyi gören ve bu amaçla yolculuğa çıkılmasına karar veren kişinin Katan-Kuuçın olması, kitabın bir güç ve otorite simgesi olarak da kullanıldığını göstermektedir. Kitaba destanın bu bölümünde atfedilen son özellik ise, diğer özelliklerinden farklı olarak, Katan-Kökşin'in destan boyunca gerçekleştireceği yolculuğu başlatıcı olma özelliğidir. Babanın kitapta gördüklerinin bir sonucu olarak yolculuk kararı alınır ve Katan-Kökşin'in hayatını ve kendisini tamamen değiştirecek ve destan boyunca sürecek olan yolculuğa çıkarılır. Bu yolculuk, destandaki diğer yolculukların ve olayların bağlandığı temel yolculuk olarak adlandırılabilir çünkü bundan sonraki tüm olaylar, bu yolculuk sırasında Katan-Kökşin'in başına gelenlerin bir sonucu ve bir sonraki aşaması niteliğindedir.

Destanın girişini teşkil eden bu bölümü, Katan-Kökşin ve Katan-Kuuçın'ın yolculuğunun ve bu yolculuğun sonunda girdikleri savaşın anlatıldığı kısımlar izler. Bu savaşın sonunda Katan-Mergen, babası ile ağabeyine yardıma gider ancak Katan-Kuuçın çoktan ölmüştür. İki kardeş düşmanı alt ederek artık bir kağanı bulunmayan yurtlarına geri dönerler. Yurtlarına döndükten bir süre sonra, Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasında geçen ve kardeşlerin arasında destan boyunca sürecek olan anlaşmazlık ve mücadelenin başlangıcı

olan konuşma sırasında, kutsal kitap iki kez daha, bu kez “altın kitap” ve “kutsal kitap” adlarıyla, okuyucunun karşısına çıkar:

“Belli bir zaman geçti,
Bahadır Katan-Kökşin
Babasının altın kitabını
Alıp baktı ki,
Karata-kaan’ın halkı
Kağansız kalmış,
Ak hayvanı dağılıp,
Altay üstüne yayılmış.
Bunu gören Katan-Kökşin
Sevgili kardeşine şöyle dedi:
“Birbirinin dilin anlamayan halk
artıp kalmaktansa,
Tüyleri farklı hayvan artıp kalmaktansa,
Gidip onları getirelim, dedi,
Hayvanımıza hayvan eklenir,
Halkımıza halk eklenir” dedi.
Bunu işiten Katan-Mergen
Öfkelenmezdi öfkeleni,
Kızmazdı kızdı,
Söyledikleri şunlar oldu:
“Dur, dur, ağabeyim, dedi,
Rahat, huzurlu yaşarken,
Niçin bela arayalım?
Başka yerin halkını
Altay’ından niçin ayıralım?
Başka yerin ak hayvanını
Otlağından niçin sürelim?”
Kardeşinin söylediklerine
Katan-kökşin cevap verdi:
“Bizim aziz babamız
Karata-kaan’ın elinde öldü,
Öc alma hakkımız var.”
Kardeşi Katan-Mergen
Tekrar şöyle dedi:
“Öc almak demek,
Halkı esir almak demek değildir,
Düşmanlarla vuruşmak
Halkı mahvetmek değildir.
Dur, dur, ağabeyim, dedi,
Babamın kutsal kitabını
Bana ver de, okuyayım,
Altay’ı çepeçevre
Ben görüp bakayım, ağabeyim” dedi.
Katan-Kökşin öfkeyle konuştu:
“Babamın altın kitabının
Bende kalması gerekli,
Babamın yerine ben geçtim.
Kutsal, altın kitabı,
Ağabeyin ölse, alırsın,
Halkı, milleti ise,
Ben ölsem ancak yönetirsin.”

(Dilek, 2007b, s. 279-280)

Katan-Kökşin, babası öldükten sonra, iki erkek kardeşin büyüğü olarak babasının yerine geçerek kağan olur; yani, babasının sahip olduğu iktidarı kendisi ele alır. Bu durumda, daha önce babasına ait olan altın kitap da ona geçer. Katan-Kökşin, yurdunda tekrar düzen kurulup yönetimin başına geçtikten bir süre sonra altın kitaba bakar ve Karatı-kaan'ın halkının ve mallarının sahipsiz kaldığını görür. Karatı-kaan tarafından öldürülen babalarının öcünü almak için onun halkını ve hayvanlarını alarak kendi yurtlarına getirmeye hakları olduğunu düşünür ancak kardeşi Katan-Mergen, öçlerini almak için bir halkın ve hayvanların tutsak edilmesinin doğru olmadığını, bunun huzur içinde yaşadıkları düzenlerini bozarak onlara kötülük getireceğini söyleyerek ağabeyinin bu fikrine karşı çıkar. Ağabeyi bu konuda çok ısrarcı olunca da babasının kutsal kitabına bir kez de kendisinin bakmak istediğini söyler. Katan-Kökşin, babasının yerine kendisinin geçip kağan olduğunu, bu yüzden de kitabın kendisinde kalması gerektiğini söyler. Kardeşinin, yalnızca kendisi öldükten sonra halkı yönetebileceğini ve kutsal kitabı alabileceğini söyler. Böylece iki kardeş arasındaki çekişme somut olarak başlamış olur.

Bu bölümde görülen altın veya kutsal kitap, hem el değiştiren iktidarın simgesi olması açısından hem de otoriteyi ele geçiren Katan-Kökşin'i ve onun kardeşi ile olan ilişkilerini yönlendirmesi açısından önem taşımaktadır. Burada kutsal kitap, kendisine sahip olan kişinin bilinçdışını yansıtmanın ötesinde, var olan erkin nesneye dönüşmüş bir biçimi olarak da anlatı içindeki semboller arasındaki yerini alır.

Orta Asya'daki Türk devletlerinde, babanın ölümünden sonra halkı yönetme yetkisinin oğullara, çoğunlukla da bunlardan büyük olana geçmesi geleneğinin mevcut olduğu düşünülmektedir (Özdemir, 2009, s. 131-132). Destanda da bu düşünceyi destekler biçimde, hayatta iken hem oğullarının babası hem de halkın kağanı olarak tüm güç ve otoriteyi elinde bulunduran Katan-Kuuçun'ın ölümüyle sahipsiz kalan iktidara birinin geçmesi zorunluluğu doğar. Erkek kardeşlerden büyük olan Katan-Kökşin, babasının yerine geçerek kağan olur. Böylelikle, elde ettiği tüm güç ve otorite ile birlikte kutsal kitaptan yararlanma ve onun verdiği bilgiler ışığında karar alma yetkisi de kendisine geçer. Babasının kağanlığı sırasında herhangi bir siyasal güce sahip olmayan Katan-Mergen ise ağabeyinin kağan olması ile yine iktidarın dışında kalmıştır. Kutsal kitaptan bahsedilen ikinci bölüm içinde, Katan-Mergen'in babasının kutsal kitabına bakma isteğinin ağabeyi tarafından reddedilmesi, tam da bu konu ile ilgilidir. Kitabı kardeşine vermeyen Katan-Kökşin, kardeşine hem kendi elinde bulundurduğu iktidarı hem de onun kendi statüsünü hatırlatmaktadır. Ayrıca, kardeşinin yalnızca kendisi ölünce halkı yönetip kitaba bakabileceğini söyleyerek süregelen düzen içinde iktidarını asla paylaşmayacağını, kardeşinin iktidarın ortağı değil ancak kendisinin vârisi olabileceğini de ifade etmektedir.

Kardeşler arasındaki anlaşmazlığın ortaya çıkışını anlatan bu bölümden sonra, Katan-Kökşin kardeşine öfkelenmiş bir biçimde, yalnız başına ava çıkar. Av esnasında dinlenirken rüyasında Altın-Tana adlı genç kadını görür ve ona âşık olur. Destanın ilerleyen kısımlarında Altın-Tana'nın yurduna gitmek üzere yola çıkar ve oraya vardığında genç kadını kendisi ile evlenmeye ikna etmeye çalışır. Katan-Kökşin ile Altın-Tana arasında geçen konuşma esnasında, Katan-Kökşin kendisinin doğuştan iki eşi olduğunu ve bu kısımda "kutsal altın kitap" olarak anılan kitapta da bu durumun bildirildiğini söyler:

“Katan-Kökşin şöyle dedi:
“Üç-Kurbustan yarattığında,
Anamdan doğduğumda,
Kutsal altın kitapta,

İki eşli yaşayacak şekilde
Yaratılmış kişiyim” dedi.”

(Dilek, 2007b, s. 285)

Kutsal altın kitap bahsinin geçtiği bu kısımdan hemen önce, Katan-Kökşin Altın-Tana’ya kendisi ile evlenmek için yurduna geldiğini söylediğinde, Altın-Tana daha önce Katan-Mergen ile evlenmek üzere söz vermiş olduğunu ve bu yüzden Katan-Kökşin ile evlenemeyeceğini söyler. Bunun üzerine onu ikna etmek için güçlü bir araca ihtiyaç duyan Katan-Kökşin, yaradılışı gereği iki eşi olması gerektiğini, zaten Tanrı tarafından da bu şekilde yaratıldığını ve hatta bunun kutsal altın kitapta bile yazdığını anlatır.

Bu kısımda kitabın anılma amacı öncekilerden biraz daha farklılaşarak bir ikna aracı, gerçekliği ifade eden bir dayanak noktası ve bir anlamda Tanrı buyruğunun bir ifadesi olarak ortaya çıkar. Kitaba yüklenen bu özellikler sayesinde Katan-Kökşin’in toplum kurallarına aykırı olan ve ailesi tarafından kabul görmeyen arzuları, destan bağlamında daha rasyonel bir temele oturmakta ve Katan-Kökşin de ikinci bir eş edinme konusunda özellikle Altın-Tana’yı ikna etmek için daha güçlü bir kanıtı sahip olmaktadır. Burada Katan-Kökşin’in başarmaya çalıştığı şey, Altın-Tana’yı, kardeşi Katan-Mergen’e verdiği evlilik sözünden vazgeçirmek ve kendisi ile evlenmeye ikna etmektir. Böylece hem arzularını gerçekleştirecek hem de kardeşi üzerindeki üstünlüğünü, kazanacağı cinsel/bireysel iktidar üzerinden bir kez daha teyit edecektir. Zaten bu bölümün sonunda Katan-Kökşin, kendisi ile evlenmeye razı olmayan Altın-Tana’nın hayvanını ve halkını zorla yurdundan ayırır ve çeşitli hilelere başvurarak genç kadını kendi yurduna getirir.

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında kendisine birden fazla isim verilmiş olan kutsal kitap sembolü, kişinin bilinçdışı ve iktidarını ifade etme aracı olarak kullanılmaktadır. Destanın başında, Katan-Kuuçın tarafından kullanılan kutsal kitap, oğlunun gerçekleştireceği evlilik konusunda kağanın bilinçdışında yer alan istek ve beklentileri ifade etmekte; bu evliliğin, Katan-Kuuçın’ın istekleri doğrultusunda gerçekleştirilecek olması yoluyla da kitabın onun iktidarını pekiştirmesi özelliğine işaret etmektedir. Aynı zamanda, yol gösterici olması ve karar alma mekanizması içerisindeki temel rolü ile kitap, bir tür bilgi ve bilgelik kaynağı durumundadır. Kutsal kitabın, Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasındaki anlaşmazlığa ilişkin bölümdeki yeri ise Katan-Kökşin’in babasından devraldığı iktidarı ve kardeşine olan üstünlüğünü simgelemesi açısından, kitabın daha çok bir iktidar nesnesi olma özelliğini ortaya koymaktadır. Kutsal kitabın, genç bir kadını evliliğe ikna etmek konusunda bir araç olarak kullanıldığı bölümde ise kitabın Tanrı’nın ilahi emirlerini ifade ettiği ve kitap aracılığıyla arzuların haklı gösterilmesinin mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Kısaca, bu destanda kutsal kitabın üstlendiği rolü; ister iktidarı ifade etme, ister onu pekiştirme özelliği ile olsun, aslında iktidar arzusunun ifadesi olan rüyaların bir tamamlayıcısı olma ve bu arzuyu somutlaştırarak bir nesneye dönüştürme olarak yorumladım.

2.2.3. Yaşam Döngüsünün Temsili Olarak Kavak Ağacı

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında, kavak ağacından hem tek başına hem de uyku ve rüya sembollerinin bir tamamlayıcısı olarak bahsedildiği görülmektedir. Kavak ağacı Türk mitolojisinde sahip olduğu kutsal ve özel yerin yanı sıra bu destanda, destanın kahramanlarına uyuma ve rüya görme eylemleri için bir mekân sağlama ve erkek kahramanların güç ve iktidarını temsil etme işlevlerine de sahiptir. Ayrıca, hayat döngüsünü ve yer ile gök arasındaki ekseni sembolize etme işlevleri ile olay örgüsü içinde yer alarak

metni sadece yapısal anlamda güçlendirmekle kalmayıp destanın anlamsal değerini de zenginleştirmekte ve daha derin bir hâle getirmektedir. Bunlara ek olarak, kullanılan farklı sıfatlar aracılığıyla kavak ağacının genel mitolojik özelliklerinin pekiştirildiği de görülmektedir.

Kavak ağacı sembollerinin ilkinde, destanın başında, Katan-Kökşin'in evlenme isteği üzerine babası Katan-Kuuçın ile birlikte çıktığı yolculuk sırasında rastlanmaktadır. Baba-oğul belli bir süre yol aldıktan sonra Ak-kaan'ın yaylasına varırlar ve burada altmış dallı kavak ağacının altında dinlenmeye karar verirler:

“Onlar böylece giderken,
Ak-kaan'ın yaylasına
Yetip geldiler,
Altmış dallı kavak ağacının dibinde
Dinlenelim deyip (atlarından) indiler.”

(Dilek, 2007b, s. 263-264)

Katan-Kökşin ve Katan-Kuuçın, yolculuk sırasında hem kendileri hem de atları yorulduğu için altmış dallı kavak ağacının altında kamp kurmaya karar verirler. Babası kavak ağacının altında dinlenip beklerken Katan-Kökşin avlanmaya gider; avdan döndüğünde babası ile kendisi için güzel bir sofraya kurar. Yemek yiyip karınlarını doyuran yorgun bahadırlar, ağacın altında uykuya dalarlar. Katan-Kuuçın, Ak-kaan'ın yurduna Karatı-kaan tarafından gerçekleştirilecek olan ve metnin ilerleyen kısımlarında anlatılan saldırı ile ilgili rüyayı da bu ağacın altında uyurken görür. Burada kavak ağacı, altı dallı oluşu ile başlı başına bir kutsiyet ifade etmesinin yanı sıra; güç ve iktidar ile yaşam döngüsünün simgesi, altında dinlenilebilen güvenli bir yer, kişilere gerçekleşecek olayların ve gelecekteki bir tehlikenin haber verildiği kutsal bir mekân olma özelliği göstermektedir.

Kavak ağacı, Türk mitolojisinde kutsal sayılan ve kendisine doğanın bir parçası olma dışında birçok anlam yüklenen ağaçlardan biridir. Türk mitolojisinde, kutup yıldızı göğün direği olarak düşünülmüş ve buna “demir kazık” adı verilmiştir. Bazı Türk topluluklarında ise dünyanın ortasında, yeryüzü ile gökyüzünü birleştiren bir direk bulunduğu, bu direğin de dünyanın ortasından geçen ve kutup yıldızına dek uzanan bir demir ağaç olduğuna inanılmaktaydı. Bu inanişe göre, dünyanın yaratılması sırasında bu ağacın tohumu yeryüzüne atılmış; yeryüzü ve gökyüzü geliştikçe bu da büyüyerek ikisini birbirine bağlamıştı (Ögel, 2014, s. 216, 231). Ayrıca, *axis mundi*yi teşkil eden bu ağacın tepesi, Tanrı Ülgen'e aittir (Kaya, 2015, s. 119); dolayısıyla ağaç sayesinde bir anlamda Tanrı ile yeryüzü arasında da bir bağlantı kurulmaktadır. Altaylılarda dünya ağacı olarak tasvir edilen ağaç, her şeyin merkezindedir ve dünyanın göbek deliği olarak betimlenen bir yükseltinin, çoğunlukla bir tepe veya dağın üzerinde yer alır (aktaran Harva, 2015, s. 53). Bazı kaynaklarda Bayana veya Hayat Ağacı olarak adlandırılan bu ağaç, biri gökyüzüne, diğeri ise yeraltına uzanan; kökleri birbiri ile birleşik ve dalları tam ters yönde uzanan iki ağacın oluşturduğu dünya tasviri içinde kullanılmaktadır. Bunlardan gökyüzüne uzanan ağaç, ak renk ile sembolize edilen üst dünyaya ve burada yer alan iyelere, ruhlara ve bunlarla bağlantılı konulara işaret ederken; yeraltına doğru uzanan ağaç, kara renk ile sembolize edilen alt dünyayı ve burada varlığını sürdüren Erlik'i, kara ruhları ve bunların temsil ettiği konuları ifade eder. Yer ise bu iki ağacın ortasında kalan bölümdür. Bahsi geçen bu üç dünya birbirinden ayrı düşünülemez ve var olamaz bir niteliktedir (Asena, 2011, s. 149-151). Tüm bu özellikleri düşünüldüğünde, bu bölümde bahsi geçen ağacın herhangi bir ağaç değil kavak ağacı olması pek de şaşırtıcı değildir.

Kavak ağacının altı dallı olması da yine Türk mitolojisinde kutsal kabul edilen sayılarla ilişkilidir. Altaylar Türklerinde altı sayısına, başka sayılarla birlikte kutsallık

atfedilmiştir. Altı sayısının Tanrı Ülgen'e yapılan ayinlerin periyodunu belirlemede, bu ayinlerde şamanlar tarafından kullanılan eşyaların veya giysilerinin parçalarına ait sayıları ifade etmede, yine şamanların törenler sırasında yapacakları hareketlerin sayısını belirlemede sıkça kullanıldığı görülmektedir (Anohin, 2006, s. 39-70). Bu nedenle de, Altay kültüründe ayrı bir yeri olan ve başka Altay destanlarında da karşılaşılan altı sayısının, kavak ağacının kutsallıkla ilişkili olan özelliklerini vurgulamak için kullanılmış olduğunu düşündüm.

Katan-Kuuçın ve Katan-Kökşin'in kavak ağacının altında geceleme kararı vermelerinin bir diğer nedeni, kavak ağacının altında dinlenmek ve geceyi geçirmek için güvenli bir mekân teşkil etmesidir. Katan-Kuuçın ağacın altında uyurken rüyasında kötü niyetli bir kağanın, Ak-Kaan'ın yurdunu yakıp yıkacağını ve onun kızını zorla kendi oğlu ile evlendireceğini görür. Bu rüya ile kendisine gelecekteki bir tehlike konusunda haber verilen Katan-Kuuçın, ilkin korku ve çaresizlik duygularına kapılsa da Ak-kaan'ın yurduna gidip bu felaketlerle yüzleşmekten kaçmaz ve oğlu ile birlikte yoluna devam eder. Katan-Kuuçın'ın bu rüyayı kavak ağacının altında görmesini; kavak ağacının kutsal bir nesne olması ve *axis mundi*yi teşkil ederek yer ile göğü birbirine bağlaması, bu nedenle de gökyüzü ile temsil edilen ilahi gücün verdiği haberi yeryüzüne ileten bir araç olması şeklinde yorumladım.

Destanda kavak ağacı bahsinin geçtiği ikinci kısım, Katan-Kuuçın'ın oğlu ile birlikte Ak-kaan'ın işgal altındaki ülkesine girdiği ve ona yardım etmeye çalışırken öldüğü bölümün hemen ardından gelir. Katan-Kökşin ve Katan-Mergen, babalarını ve Ak-kaan'ı kavak ağaçlarından yapılmış tabutlar içinde defnederler:

“Onu işiten iki kardeş
İki kılıcını alıp,
İki kavak ağacını kestiler,
İki büyük tabut yaptılar,
Büyük yığın taşını kaldırıp,
Babalarıyla Ak-kaan'ın
Mezarlarını yaptılar.”

(Dilek, 2007b, s. 276)

Katan-Kuuçın, çıktıkları yolculuk sırasında gördüğü düşü takiben oğlu ile birlikte Ak-kaan'ın yurduna gelir. Bahadırlar burada, rüyada olduğu gibi, Karatı-kaan'ın işgal ve zulmünün var olduğunu görürler. Karatı-kaan ve oğlu ile dövüşüp mücadele ederler ancak bu sırada Ak-kaan ile Katan-Kuuçın düşmanlar tarafından öldürülürler. Katan-Kökşin ise gücünün sonuna gelmek üzereyken kardeşi Katan-Mergen'in yardımıyla düşmanı alt eder ve ölümden kurtulur. Savaş sona erince Katan-Kökşin'in atı Kara-küreñ, bahadırlara bu iki kağanın cesetlerini gömmelerini öğütler. Kardeşler de bu öğüdü tutarak iki büyük kavak ağacından iki büyük tabut yaparlar, kağanları içine koyarak onları mezarlarına defnederler. Burada tabutların kavak ağacından yapılması, kağanların yaşam döngülerini tamamlayarak bu dünyadan ayrılıyor olduklarını ve bu nedenle de artık dünyadaki mevcut fiziksel varlıklarının ve iktidarlarının son bulduğunu göstermektedir.

Varlığı ile yeryüzünde ilahi gücün, tanrısallığın ve yaşamın sembolü olan ağaç, bu kez kağanların mevcut durumunu tüm bu özelliklerinin zıttı ile tamamlayarak ölümü, kağanların yeryüzünden silinen gücünü ve sona eren varlıklarını ifade etmektedir. Tabutların kavak ağacından yapılmasının nedenlerinden bir diğeri ve bu destan bağlamındaki sonucusu ise, kağanların bedenlerinin kutsal bir nesne olan kavak ağacı ile sarmalanarak kaçınılmaz sona uğurlanması amacıdır. Tabutların herhangi bir malzemedenden değil “iki büyük kavak ağacından” yapılması da sembolik bir değere sahiptir. Kağanların yaşarken temsil ettiği gücü, kudreti, otoriteyi ve yaşamları boyunca kendilerine duyulan saygıyı, kendi varlığındaki

kutsallık ile pekiştiren kavak ağacından yapılan bu tabutların içinde mezara konmasını da kendilerine atfedilen tüm bu güç ve özellikleri son bir kez daha vurgulamak amacıyla yapılan bir eylem olarak yorumladım. Kavak ağacının iki farklı şekilde nitelenerek anıldığı son bölüm ise Katan-Kökşin'in, kardeşi Katan-Mergen ile tartıştığı ve ardından tek başına ava çıktığı bölümdür. Katan-Kökşin, bir süre avlandıktan sonra yorgun düşer; etrafına bakınca bir kavak ağacı görür ve bu ağacın altında dinlenmeye karar verir:

“[Katan-Kökşin]
Geyiğin semizini avladı,
Samurun karasını avladı.
Bir de bakıp gördü ki,
Altı dallı kavak ağacı duruyor,
Onun dibinde attan inerek,
Dinlenmeli diye düşündü.
Atı Kara- küreñ'in
Bronz eyerini aldı,
Otlasın diye bırakarak,
Altın kavak ağacının dibine
Yatıp dinlendi.”

(Dilek, 2007b, s. 281)

Yine atıyla birlikte dinlenmek üzere ağacın altına gelen Katan-Kökşin, bu bölümün devamında burada uyur ve bir rüya görür. Düşünde, Altın-Tana adlı genç kadını görerek ona âşık olur. Bahadırın bu sevdası, destanın geri kalanında yer alan olayların başlangıcını teşkil eden yolculuğun ve birçok kez gerçekleşen savaş ve mücadelelerin asıl nedenini oluşturmaktadır.

Ağacın altında gerçekleşen uyku süresince görülen rüya, Katan-Kökşin için Altın-Tana adlı kadının varlığının bir habercisidir. Kendisine gösterilen bu genç kadına âşık olan Katan-Kökşin, destanın sonraki bölümlerinde bu rüyayı, kendisine bu genç kadın ile evlenmesini söyleyen kutsal bir rüya olarak yorumlamakta ve bu iddiasını kullanarak Altın-Tana'yı kendisi ile evlenmeye ikna etmeye çabalamaktadır. Burada, kavak ağacının altı, yine kişiye haber gönderilen kutsal ve özel bir mekân olma özelliği taşımaktadır.

Destan boyunca karşılaşılan kavak ağacı sembolüne baktığımda, sembolün öncelikle dinlenme ve geceleme yanı sıra bilinçdışı ile iletişime geçişin bir aracı olan rüya görme olayının gerçekleşmesi için de güvenli ve uygun bir mekân teşkil ettiğini söyleyebilirim. Bununla beraber, Ak-kaan ve Katan-Kuuçın'ın birer kağan olarak sahip oldukları otorite, hâkimiyet ve güç gibi özelliklerini ve onlara duyulan saygıyı temsil etme işlevi taşıdığını da söylemem mümkündür. Kavak ağacı, yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlayan bir eksen oluşturarak her ikisi tarafından da temsil edilen özellik ve değerleri birbiri ile ilişkilendiren, yani yeryüzünde yaşayan kağanlar veya kahramanlar ile gökyüzünde bulunduğu inanılan Tanrı arasındaki bağı ve manevi alışverişi ifade eden bir özelliğe de sahiptir. Son olarak da, mitoloji içinde sahip olduğu yaşam döngüsünü temsil etme özelliğini de destan içinde ortaya koyarak her iki ihtiyar kağanın da tamamlanmak üzere olan yaşam döngülerini sembolize etmektedir. Kavak ağacı için kullanılan altı sayısı ise ağacın kutsallığına işaret eden sıfatlar arasından seçilmiştir. Tüm bu özelliklerini göz önünde bulundurduğumda kavak ağacının, kendi başına taşıdığı anlamların yanı sıra rüya sembolünün destan bağlamındaki anlamı açısından da pekiştirici ve belirginleştirici bir rol üstlenmekte olduğu kanısına varmaktayım.

2.2.4. Bir Şifa Aracı Olarak Su

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında yer alan dikkat çekici sembollerden bir diğeri de sudur. Destanda Katan-Kökşin'in üç kez, oğlu olan küçük erkek çocuğunun ise bir kez ölüp tekrar dirilmesinin anlatıldığı bölümlerde, ihtiyaçları olan şifanın çeşitli bitkilerle birlikte su tarafından kendilerine verildiği görülmektedir. Burada su sembolü, Katan-Kökşin'in ve erkek çocuğunun hayata yeniden dönmesinde yeri doldurulamaz bir işleve sahiptir. Altay destanlarının, genel bir özellik olarak, savaşçı kahramanların ölüp yeniden doğmasını, atının başka kılıklara girmesini, ölen kişilerin tekrar hayata dönmesini içeren çeşitli olağanüstü sahneler içerdiğini (Ekeev, 2019, s. 74) de göz önünde bulundurarak Türk mitolojisi içinde başlı başına bir yere sahip olan su sembolünün, hem bu literatürdeki anlamını koruyarak hem de bu destan bağlamında daha geniş bir anlam kazanarak okuyucunun karşısına çıktığını söyleyebilirim. Bu bağlamda, nehirlere ve kaynaklardan alınan suların, şifa vermenin yanı sıra hem fiziksel hem de ruhsal anlamda yeniden doğma, tamamen yenilenme ve yeni bir hayata başlamayı da ifade ettiğini söyleyebilirim.

Ölüp tekrar dirilme olayının ilk kez görüldüğü bölümün hemen öncesinde Katan-Kökşin, Altın-Tana adlı genç kadınla evlenmek üzere çıktığı yolculuktan dönerek ilk eşi Altın-Sırğa'nın kaçırıldığını öğrenir. Eki-Toş adlı kardeşler tarafından kendi yurtlarına götürülen Altın-Sırğa'yı kurtarmak üzere çıktığı yeni yolculuk sırasında büyük düşmanları ile üç kez savaşır, yaşanan bu kıyasıya mücadelelerin sonunda her seferinde gücü tükenir ve ölür. Bu olayların her birinde, Katan-Kökşin'in gücünün tükendiğini gören atı Kara-küreñ, Katan-Mergen'e giderek ağabeyinin durumunu anlatır ve onu Katan-Kökşin'e yardım etmeye ikna eder. Üç mücadelenin de sonuna doğru ağabeyinin bulunduğu yere gelen Katan-Mergen, ağabeyinin ölmüş veya ölmek üzere olduğunu görür ve düşmanları ortadan kaldırıp ağabeyinin yaşamaya devam etmesini veya dirilmesini sağlar.

Katan-Kökşin'in girdiği bu savaşlardan ilkinin sonunda Katan-Mergen, düşman tarafından öldürülen ağabeyini kendi elleriyle yaptığı çeşitli ilaçlar ve su aracılığıyla diriltir:

“En sonunda Katan-Mergen
Çeşit çeşit ilaç yaptı,
Katan-Kökşin'i tedavi etti,
Pınar suyundan getirip,
Ağabeyini yıkayıp içirdi.
Ağabeyi Katan-Kökşin
İlk hâlinden on kat iyi,
Eski hâlinden iki kat iyi
İki ayağının üstüne durdu,
Yüzünü, başını sıvazladı.”

(Dilek, 2007b, s. 294-95)

Katan-Mergen, Katan-Kökşin ile düşmanın savaştığı yere vardığında ağabeyinin ölmüş olduğunu görür. Bunu üzerine büyük bir öfkeye kapılarak hemen düşman ile dövüşür ve onları yener; sonra da hayatını kaybeden ağabeyini hayata döndürmek için harekete geçer. Çeşitli ilaçlar yapar ve pınardan su getirip bunları ağabeyine içirir; pınarın suyu ile ağabeyini yıkar. Bu çabaların sonucunda Katan-Kökşin eski hâlinden daha sağlıklı ve güçlü bir biçimde hayata döner.

Burada Katan-Kökşin'in tedavisi için kullanılan suyun pınardan getirilmesi, Türk mitolojisinde yer alan ve kutsal sayılan sular ile ilişkilidir. Türk mitolojisinde, su tek başına kutlu bir varlık sayılmakla birlikte, anlatıların yer aldığı coğrafya ve kültürlere göre kutlu sayılan pınarlar, ırmaklar, göller vb. doğal su kaynakları vardır. Bunlar, yeryüzünde var olan

herhangi bir su kaynağı değil, kendilerine özel anlamlar ve işlevler yüklenmiş olan kaynaklardır (Ögel, 2014, s. 457). Ayrıca, Altay Türklerine göre suyun sahibi olan *su iyeleri*, belirli su kaynaklarından alınan su aracılığıyla canlılara sağlık ve doğurganlık vermekte, kötü ruhlara ve kötülöklere engel olmaktadır (Oymak, 2017, 93).

Bu nedenle de destanın bu bölümünde Katan-Kökşin'e şifa verilmesi ve onun hayata döndürülmesi eylemlerinin su ile gerçekleştirilmesinin özel bir anlamı olduğunu düşündüm. Burada Katan-Kökşin'e verilen suların ya bir pınar suyu ya da kaynak suyu olduğu özellikle belirtilmekte, mitoloji içinde suyun taşıdığı özel ve kutsal anlamla birlikte şifa verme özelliğine de vurgu yapılmaktadır. Söz konusu pınarın suyu bir çeşit ilaç olarak içilmekte, aynı zamanda bu su ile yıkanılarak eski fiziksel güce kavuşulmaktadır. Buradan hareketle, suyun var olan şifa verme işlevinin yanı sıra simgesel olarak yeni bir başlangıca, hatta yeniden doğuma işaret ettiğini de söyleyebilirim. Katan-Kökşin'in, evlenmek üzere geldiği yurttan hem bir kahraman olarak hem de sevdiği kadınla evlenme amacı güden bir erkek olarak kendisine rakip konumda bulunan düşmanı tarafından yenilmesi ve öldürülmesi, onun güçten ve iktidardan düşme durumunu sembolize etmektedir. Aynı zamanda Katan-Kökşin'in gerçekleşmeyen cinsel arzusunun yanında iktidarını pekiştirme arzusunun da göz önünde bulundurduğumda, kendisine su aracılığıyla verilen hayata dönme şansının, aslında onun arzularını gerçekleştirme yolunda çabalarına yeniden başlaması şeklinde yorumlanmasının mümkün olduğu kanaatindeyim. Su aracılığıyla başladığı bu yeni hayat, Katan-Kökşin için iktidarının yeniden başlaması ve kendisini yola çıkmaya iten arzularını elde etmesi için yeni bir şans elde etmesi anlamına gelmektedir.

İlkini takip eden ikinci savaşın sonunda Katan-Mergen, yine zor durumda kalan ağabeyine yardıma gider ancak henüz ağabeyinin düşmanı ile savaşmadan, daha önce varlığı bilinmeyip bu savaş sırasında ortaya çıkan ve Katan-Kökşin'in oğlu olan küçük erkek çocuğunun düşman tarafından öldürüldüğünü öğrenir. Çocuk düşman tarafından okla vurulunca Katan-Kökşin'in atı, çocuğun ölü bedenini alıp kimsenin bulamayacağı bir yere saklar. Katan-Mergen ağabeyine yardım etmek üzere savaşın olduğu yere gelince de çocuğu sakladığı yerden alıp getirir, Katan-Mergen yeğeninini cansız bedenini görünce üzüldüğü ağlar, çeşitli ilaçlarla ve kaynak sularıyla onu da diriltir:

“Katan-Mergen [çocuğu] görür görmez
Gözünün yaşını döktü.
Acı acı bağırdı,
Toprağın yetmiş çeşit ilacını
Hemen verdi,
Altmış çeşit kaynak suyuyla
Hemen yıkadı.
Şimdi küçük çocuksa
İleri geri yuvarlandı.”

(Dilek, 2007b, s. 304)

Katan-Mergen, yine doğa tarafından kendisine sunulan bitkiler veya ilaçların yanında su ile şifa verme görevini üstlenmektedir. Burada küçük çocuğu suyla yıkayarak onun için de yeni bir hayatın kapılarını açmış olur; çünkü şifalı kaynak sularıyla yıkanarak fiziksel anlamda tekrar hayata döndürülen çocuk, aynı zamanda bu olaydan sonra yaşamının tümüyle değişmesi açısından da yeni bir başlangıç yapmaktadır. Amcası Katan-Mergen tarafından kurtarıldıktan sonra güvende kalması için onun yurduna götürülen çocuk, amcası ve yengesi tarafından iyileştirildiği, bakılıp büyütüldüğü yeni bir hayata başlar. Bu yeni hayat, annesi ile esarete yaşadığı hayattan çok daha farklı ve iyi şartlara sahip olmasının yanı sıra destanın

sonunda ailenin tümü tarafından kabul edilmesi ile yoluna giren kısa macerasının da başlangıcını oluşturmaktadır.

Katan-Mergen, küçük çocuğu dirilttikten sonra Katan-Kökşin'in düşmanları ile savaşp onları öldürür; sonra yine bitkiler aracılığıyla hazırladığı ilacı içirip pınar suyuyla yıkayarak ağabeyini diriltir. Burada da ilk parça ile aynı şekilde, düşman tarafından ikinci kez yenilgiye uğrayarak gücünü kaybeden Katan-Kökşin için suyun şifa verme ve yeni bir hayata kavuşturma özellikleri sayesinde, iktidarını yeniden kazanması ve arzularının peşine tekrar düşebilmesi için ikinci bir şans daha yaratılmış olur.

Katan-Kökşin'in düşmanlarıyla gerçekleştirdiği üçüncü ve son savaşın sonunda yine ağabeyinin yardımına koşan Katan-Mergen, bu kez düşmanı yendikten sonra, tekrar öldürülmüş olan ağabeyinin dirilmesi için gerekli olan malzemeyi Kara-küreñ'e verir ve bu kez Katan-Kökşin'i dolaylı yoldan diriltir. Yalnız bu kez, şifa verecek olan malzemeyi kendi yurdunda hazırlayıp ağabeyinin düşmanla savaşığı yere giderken yanına alır:

“[Katan-Mergen]
Kara-ker atını eyerledi.
Yetmiş çeşit ilâç hazırladı,
Pınar suyundan doldurup aldı,
Halkıyla vedalaşıp,
Kara- küreñ'i önüne katıp,
Hızla gidip uzaklaştı.”

(Dilek, 2007b, s. 312)

Katan-Kökşin'in üçüncü kez ölüp kardeşinin yardımıyla tekrar dirilmesi, bu bölümde Katan-Mergen'in bizzat kendisi tarafından değil Katan-Kökşin'in atı tarafından gerçekleştirilir. Katan-Mergen, Kara-küreñ tarafından bir kez daha Katan-Kökşin'in yardımına çağırılınca, bu kez pınar suyunu kendi yurdundan doldurur; ilaçları da önceden hazırlayıp yola çıkarken suyla birlikte yanına alır. Savaş meydanına vardığında ağabeyinin öldürülmüş olduğunu görür ancak onunla ilgilenmeden savaşa girmek zorunda kalır. Kara-küreñ, hemen Katan-Mergen'den ilaçları ve suyu alarak Katan-Kökşin'i hayata döndürür ve onu kardeşine yardıma gönderir. Burada suyun Katan-Mergen'in yurdundan alınarak getirilmesini, onun ağabeyine yaptığı yardımın kendi gücünden kaynaklandığını ima etme amacı taşıdığını düşündüm. Bu durumu, Katan-Mergen'in, ağabeyinin ortadan kalkan gücünü ve otoritesini, kendi güç ve otorite simgesi olan yurdunda var olan kutsal bir su kaynağından alınmış su ile yeniden yerine getirmesi şeklinde yorumladım. Bu kısımda Katan-Kökşin'in hayata yeniden dönerek iktidarını tekrar ele alması ve arzuları için tekrar çabalamaya başlamasının yanı sıra yeniden başladığı hayatında kendisini öldüren düşmanı yenmek ve kardeşine bu savaşta yardım etmek gibi yeni görevler de eklenmektedir. Bu görevleri başarı ile yerine getiren Katan-Kökşin, su aracılığıyla kendisine verilen yeni hayatında iktidarını bu kez ölmeyerek kesin anlamda geri almıştır.

Türk mitolojisinde başlı başına özel bir yere sahip olan su sembolü, *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanı bağlamında, var olan anlamının da ötesine geçerek fiziksel iyileşme ve yenilenme ile birlikte manevi anlamda da bir yenilenme ve egemenlik alanına yeniden kavuşma anlamlarını da taşımaktadır. Suyun şifa verici ve yenileyici özelliğiyle dirilerek savaş meydanında canı ile birlikte kaybettiği iktidarına ve arzularına ulaşma fırsatına tekrar kavuşan Katan-Kökşin, görmüş olduğu rüya aracılığıyla davet edildiği yolculuğu tamamlama şansını da elde etmektedir. Böylece, şifalı ve kutsal su sayesinde, yeniden evlenme konusundaki çabasının nedeni olan cinsel arzularını, bu evliliği gerçekleştirerek iktidarını güçlendirme ve babasına ait otorite kalıntılarını ortadan kaldırma arzularını gerçekleştirme yolunda ileriye doğru bir adım daha atmış bulunmaktadır.

2.2.5. İktidar Mücadelesinin Ana Aktörleri: Babalar ve Oğullar

Destanda yer alan baba ve oğul figürleri; birer kahramanı temsil etme özelliğine sahip olmaları dışında güç, otorite, iktidar ve mücadele kavramlarının tümünü içine alacak şekilde gelişen ilişkilere sahip olduklarından, bu figürlerin de metin bağlamında ayrı birer sembol olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşündüm. Destanın ana karakterleri olan Katan-Kökşin ve Katan-Mergen ile babaları Katan-Kuuçın arasında gelişen olayların yanı sıra Katan-Kökşin ile adı metnin sonunda öğrenilen oğlu Ak-Bökö arasında geçen olaylar ve konuşmalar incelendiğinde, bu sembollerin anlamlarını kavramak mümkün olacaktır.

Katan-Kuuçın ile oğulları arasındaki ilişki, babanın otoritesi altında gelişen, ataerkil düzen anlayışına uygun bir ilişkidir. Ne var ki Katan-Kökşin ile oğlu arasındaki ilişki, bundan biraz farklıdır. Öncelikle, küçük çocuk ve babası, Katan-Kökşin'in Altın-Sırga'yı kurtarmak için düşmanın yurduna gittiği bölüme kadar, birbirlerinin varlığından habersizdir. Bununla birlikte, çocuk annesi tarafından babasını öldürmeye zorlanmakta ve destan içinde, çocuğun ortaya çıktığı sahnenin yer aldığı savaş bölümü dışında, çocuktan yalnızca destanın en sonunda bahsedilmekte ve baba ile oğul arasındaki ilişkiyi gösteren herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. Tüm bu nedenlerle, bu sembollere ve destan içinde bunların kullanıldığı bölümlere daha yakından bakılması gerektiğini düşündüm.

Katan-Kökşin ve Katan-Mergen, halkın kağanı olan babaları ile ataerkil düzenin baba anlayışı çerçevesinde, ona karşı saygılı ve otoritesine boyun eğer biçimde yaşamaktadırlar. Babaları yalnızca halkı değil, ailesini ve oğullarını da yönetmektedir ancak oğulların, babanın otoritesine başkaldırmamaları ve onun iktidarını kabullenmiş olmaları nedeniyle, metin içinde aralarında görünür bir anlaşmazlık ya da mücadele söz konusu değildir. Babanın sahip olduğu otoriteyi, Katan-Kökşin'in evlenme isteğini kendisine bildirmesi üzerine gelişen olaylar üzerinden izlemek mümkündür. Katan-Kuuçın, oğlunun kendisine eş bulma isteği karşısında kendisine ait olan kutsal sudur kitabına bakarak onun evleneceği eşi tayin eder ve bu evliliği gerçekleştirmek üzere baba-oğul birlikte yola çıkarlar:

“Babası Katan-Kuuçın
Bir karış sakalını sıvazladı,
Genç delikanlı gibi kalkıp koştu,
Altın anahtarını aldı,
Altın işlemeli sandığını
Hızla açtı,
Aya, güneşe karşı parıldayan
Kutsal sudur kitabını çıkarıp geldi,
Işığa doğru yaydı,
Altay üstünü inceledi,
Yeryüzüne etraflıca baktı,
Söyledikleri şunlar oldu:
“Aydın, güneşin doğduğu yerde
Ak-kaan yaşıyor,
Onun büyüttüğü altı kızının
En güzeli Altın-Sırga'dır.
İleri baksa, ay şekilli,
Beri baksa, güneş şekillidir.
Altay üzerindeki altmış alp,
Yer üstündeki yetmiş yiğit
Ona dünür olmuş.

Dur, dur, oğlum, dedi.
Atlanıp ikimiz gidelim.” dedi.”

(Dilek, 2007b, s. 261-262)

Destanın aynı zamanda başlangıcını teşkil eden bu bölümde, Katan-Kökşin’in evlenme isteğini anne ve babasına bildirmesi üzerine, Katan-Kuuçin kendi güç ve otoritesinin göstergelerinden biri olan kutsal kitaba bakarak burada oğluna eş olacak kişiyi görür. Kutsal kitap, Katan-Kuuçin’in oğluna eş olmasını isteyeceği özelliklerde bir genç kadını onlara göstererek bundan sonra izlemeleri gereken yolu da belirlemektedir. Katan-Kuuçin’in talimatı üzerine Katan-Kökşin’le ikisi, bu genç kadının babasının yurduna doğru yola çıkarak maceraya başlamış olurlar. Burada, Katan-Kökşin’in babası tarafından kutsal kitabın da yardımıyla kendisine aktarılan bilgileri koşulsuz bir şekilde doğru kabul etmesi ve babasının kendisi için belirlediği kişiyle evlenmek amacıyla yine babasının belirlediği yolculuğa sorgulamaksızın çıkması, babanın oğul üzerindeki otoritesinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Oğul, babanın kendisi için çizdiği gelecek planını uygulamak üzere onun dediği zamanda ve şekilde bu yolculuğa çıkarak, babasının iktidarı karşısındaki pasif durumunu açıkça göstermektedir.

Katan-Kökşin’in Altın-Sırğa ile evlenmesi amacıyla yola çıkan baba-oğul, Ak-kaan’ın yurduna vardıklarında buranın Karatı-kaan tarafından işgal edilmekte ve yağmalanmakta olduğunu görürler. Ak-kaan’ın yurdunu, halkını ve Karatı-kaan’ın kendi oğluyla zorla evlendirmek istediği Altın-Sırğa’yı kurtarmak için ona yardım ederler. Karatı-kaan ve oğul, Ak-kaan ve Katan-Kuuçin’i öldürür. Katan-Kökşin ise tam gücü tükenmek üzere iken kardeşi Katan-Mergen tarafından kurtarılır. Katan-Mergen, ağabeyini kurtarmakla kalmayıp Karatı-kaan’ı da alt eder. Düşman karşısında zafer elde eden ancak babalarını kaybeden iki bahadıra, Katan-Mergen’in atı Kara-küreñ, ölen iki yaşlı kağanı gömmelerini öğütler; bahadırlar da bu öğüdü tutarlar:

“Babanızla Ak-kaan’ın
Cesedini gömün” diye,
Kıymetli at Kara-küreñ
Hemen böyle dedi.
Onu işiten iki kardeş
İki kılıcını alıp,
İki kavak ağacını kestiler,
İki büyük tabut yaptılar,
Büyük yığın taşını kaldırıp,
Babalarıyla Ak-kaan’ın
Mezarlarını yaptılar.”

(Dilek, 2007b, s. 276)

Bu bölümde dikkate değer ilk konunun, babanın ölmesi ve oğulları tarafından gömülmesi olduğunu düşündüm. Bu eylemlerin gerçekleştirilmesi ile babanın dünyadaki fiziksel varlığının son bulması ve iktidarının ortadan kalkması resmen ilan edilmiş olmaktadır. En az bunun kadar dikkat çekici bulduğum ikinci konu ise, destanın bundan sonraki kısımlarında yeğenini ve üç kez ölen ağabeyini şifalı otlar ve sular ile hayata tekrar döndüren Katan-Mergen’in babasını hayata geri döndürmeye teşebbüs etmemiş olmasıdır. Katan-Mergen’in, babasının ölümünü kayıtsız şartsız kabul ederek onu ağabeyiyle birlikte toprağa vermesinin, babalarının güç ve otoritesini sona erdirmeye isteği ile açıklanabileceği kanaatindeyim. Babanın iktidarının ortadan kalkması, güç ve otoritenin doğal olarak onun oğullarına geçeceğine işaret etmektedir. Bu nedenle de oğullar, ihtiyar ve güçten düşmek üzere olan babalarının beklenen sonunu sakinlikle karşılamışlardır.

Baba-oğul ilişkisinin yakından incelenebileceği diğer bölüm ise, Katan-Kökşin ile oğlunun ilişkisidir. Katan-Kökşin'in destanın bu bölümüne kadar varlığından hiç bahsedilmeyen oğlu, ilk olarak babası ile düşman Kiçü-Toş'un mücadelesi sırasında okuyucunun karşısına çıkar. İkinci ve son kez ise destanın son bölümünde büyümüş ve bir bahadır hâline gelmiş olarak görülür. Bu son bölümde adının Ak-Bökö olduğu öğrenilir ve amcası onu evlendirmek için alıp babasının yurduna götürür.

Oğulun küçük bir çocuk olarak ilk kez ortaya çıktığı bölümün öncesinde, Katan-Kökşin ikinci eşi olmasını istediği Altın-Tana'yı alıp kendi yurduna getirir ve ilk eşi olan Altın-Sırğa'nın kaçırıldığını öğrenir. Altın-Sırğa'yı kaçıran Eki-Toş kardeşlerin yurduna gider; eşini geri alabilmek için orada üç farklı savaşın içine girer. Küçük çocuğun ortaya çıktığı bölüm ise Katan-Kökşin'in Eki-Toş kardeşler ile mücadele için büyük kardeş Kiçü-Toş'un evine geldiği kısımdır. Burada, Katan-Kökşin'in oğlu olan çocuk onu görür fakat kim olduğunu bilmediği için annesine bu yabancı adamın kim olduğunu sorar:

“Bunu gören küçük oğlucuk
Anasına sordu:
“Babamla kavga etmek için
Gelen kişi kim?” dedi.
anası öfkeli düşünüp,
Kiçü-Toş'un bıçağını
Alıp oğluna verdi,
“Gelin kişinin ciğerine
Köküne kadar sapla” dedi.
Oğlucuk kapıya yetince,
Anasına şöyle dedi:
“Onu bıçaklamak
İçimden gelmiyor” dedi.
anası Altın-Sırğa
Oğlunu kandırıp çıkardı.
Onu gören Kara-küreñ
Küçük çocuğa şöyle dedi:
“Âh, âh, sen, yavrum,
Ne yapıyorsun, oğlum sen?
Senin gerçek baban
Katan_kökşin'dir,
Kara düşünceli Kiçü-Toş
Babanın ak malını
Sürüp getirdi,
Onun halkını
Getirip esir etmiş,
Bunu iyice bil” dedi.
Onu işiten küçük çocuk
Uzun keskin bıçağı
Yere doğru fırlattı,
Kıymetli at Kara-küreñ
Kara küçük çocuğu
Götürmeye çalıştı.
...
“Erin yurdu şimdiyse
Boş artıp kalmaz,
Kıymetli at şimdiyse
Sahipsiz artmaz” diye,
Kara-küreñ düşündü.”

(Dilek, 2007b, s. 297-98)

Altın-Sırğa, gerçek babasının Katan-Kökşin olduğunu bilmeyen küçük çocuğa, bu yabancı adamın, çocuğun sözde babası Kiçü-Toş'un düşmanı olduğunu söyler ve onu bıçaklamasını ister. Çünkü Altın-Sırğa, ikinci bir eş bulmak için yurdunu ve kendisini bırakıp giden ve kendisinin düşman tarafından kaçırılmasına neden olan eşine öfke duymaktadır. Küçük çocuk denese de bu yabancı adamı öldürmek içinden gelmez ancak annesi onu ikna ederek tekrar adamın üzerine gönderir. Küçük çocuk elinde bıçakla evden çıkınca Kara-küreñ onu görür ve ona gerçek babasının Katan-Kökşin olduğunu, Kiçü-Toş'un ise babasının yurdunu yağmalayan kötü biri olduğunu anlatır. Bunun üzerine çocuk bıçağını fırlatarak Katan-Kökşin'i öldürmekten vazgeçer. Kara-küreñ ise Katan-Kökşin'in bir oğlu olduğu için artık onun yurdunun ve atı olan kendisinin sahipsiz kalmayacağını düşünerek sevinir.

Burada, küçük çocuk ile babası arasındaki ilk karşılaşmanın, anne tarafından kötüye kullanılarak Katan-Kökşin'den intikam almak amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Çocuğun bir türlü Katan-Kökşin'i bıçaklayamayışının, onun bir şekilde bu adamla olan biyolojik ve manevi bağını hissetmiş olması şeklinde yorumlanabileceği görüşündeyim. Altın-Sırğa'nın davranışlarını ise bütün itirazlarına rağmen ikinci bir eş aramak için yola çıkarak kendisinin düşmana esir düşmesine sebep olan Katan-Kökşin'e duyduğu öfkenin dışa vurulması olarak nitelendirebilirim. Çocuğun babasını öldürmemesi ve sezgi yoluyla da olsa ona karşı olumlu bir tavır geliştirmesini ise baba-oğul arasındaki bağın ilk kez ortaya çıkması ve bunun sembolik bir ifadesi olarak düşünmekteyim.

Katan-Kökşin ile oğlunun arasındaki ilişkinin görüldüğü ikinci ve son bölüm ise aynı zamanda destanın sonuç bölümüdür. Bu bölümün öncesinde, Katan-Kökşin'in oğlu olan küçük çocuğun ortaya çıktığı ve onu öldürmekten vazgeçtiği bölümü takiben, Katan-Kökşin'in düşmanları küçük çocuğun varlığından haberdar olur ve onu öldürmeye çalışırlar. Kara-küreñ bir şekilde, Katan-Mergen'in de yardımıyla, çocuğu kurtarır ve onu güvende olması için Eki-Toş'un yurdundan Katan-Mergen'in yurduna gönderir. Bu bölümden sonra araya birçok olay girer ve destanın sonuna kadar yalnızca küçük çocuğun Katan-Mergen ve iyi kalpli eşi tarafından tedavi edildiği ve ona bu çift tarafından bakılmaya başlandığından bahseden kısa bir bölüme yer verilir. Destanın sonunda ise küçük çocuk büyümüş, Ak-Bökö adlı bahadır haline gelmiş bir biçimde tekrar ortaya çıkar.

Bu son bölümde, Katan-Mergen ağabeyine düşman karşısında yardım ederek zafer kazanmasını sağladıktan sonra kendi yurduna döner. Burada kendisini karşılayan halkı içinde diğerlerinden farklı biri dikkatini çeker. Bu kişi, akıllı ve cesur bir bahadır olduğu ilk bakışta anlaşılabilir, Katan-Kökşin'in oğlu Ak-Bökö'dür. Katan-Mergen, yeğeni kendisini tanıttıca onu sevinçle bağrına basar. Hemen ardından da onu, anne-babasını esarete kaybeden ve bu nedenle de Katan-Mergen'in beraberinde oraya gelmiş olan Sarı-Kümüjek adlı genç kadınla tanıştırır. Katan-Mergen gençlere oturup konuşmalarını, beraber vakit geçirmelerini; eğer birbirlerini sever ve fikirleri de uyuşursa onları Katan-Kökşin'in yurdunda evlendireceğini söyler. Sonunda gençlerin evlenmeye karar vermesiyle Katan-Kökşin'in yurduna giderler ve burada onlar için şölenler düzenlenir:

“Birbirine benzer sayısız bahadırları,
Birbirine benzer sayısız halkı
Katan-Mergen'i karşıladı.
Ondan sonra Katan-Mergen
Bahadır delikanlıya sordu:
“Senin gözün ateşliymiş,
Sen akıllı biriymişsin,
Sen nasıl bahadırsın?” diye,

Bunu işiten delikanlının
Söyledikleri şunlar oldu:
“İki kara kartalı getiren
Kardeşinizi⁵ tanımadınız mı?
Benim adım ise
Ak-boro ata binen
Ak-Bökö’dür” dedi.
Yakışıklı yaratılışlı Katan-Mergen
Onu dinleyip, sevindi.
“Anası babası esarete ölmüş,
Sarı-kaan’ın tek kızını,
Genç Sarı-Kümüjek’i
Sana getirdim, dedi.
Aklınız, gönlünüz uyuşursa,
Altı günün başında,
Babanın evine gidip,
Toy, şölen düzenleriz” dedi.
...
Altı gün geçti,
Katan-Mergen bahadır
İki genci peşine takıp
Ağabeyinin evine geldi.
...
Ağabeyine şöyle dedi:
“Ak-boro ata binen
Benim kardeşim Ak-Bökö
Ana, babası esarete ölmüş
Genç kız Sarı-Kümüjek ile
Evelenecek diye
Halka duyurun” dedi.
Onu işiten Katan-Kökşin
Sevinmezdi sevindi,
Halkı topladı,
Söyledikleri şunlar oldu:
“Dağ gibi et hazırlayın,
Deniz gibi içki hazırlayın,
Dokuz yıl toy yaparız
Yedi yıl şölen yaparız.”

(Dilek: 2007b, s. 320-21)

Bu bölümde, delikanlının amcası ile karşılaşması ve amcasının onu aslında bir kağanın kızı olan ancak kimsesiz kalan Sarı-Kümüjek ile evlendirmek istediği görülmektedir. Bunun yanı sıra, Ak-Bökö ile Sarı-Kümüjek arasında, anne-babalarından ayrı kalmış olmaları açısından bir benzerlik kurulduğu görülmektedir. Ak-Bökö, anne ve babasından ayrı, amcası ve yengesi tarafından büyütülmüştür. Sarı-Kümüjek ise bir kağanın kızı iken anne ve babası esir düşerek ölmüş, genç kadın da yalnız kalmıştır. Katan-Mergen, söz konusu benzerlik üzerinden iki gence ortak bir hayat kurma çağrısı yapmakta ve gençler de bunu kabul

⁵ Burada “kardeş” olarak anılan kişinin, aslında Katan-Kökşin’in oğlu ve Katan-Mergen’in yeğeni olması gerektiğini düşündüm. Destanın akışına ve gerçekleşen olaylara bakarak, destanın sonunda Katan-Mergen’in yurdunda ortaya çıkan kişinin bu iki kahramanın kardeşi olmaması gerekir. Katan-Mergen’in iki kartal ile savaştan kurtardığı çocuk, destanın sonunda bu iki kartal olayına referans vererek ortaya çıkmakta olduğundan, burada herhangi bir sebepten doğan bir yalnızlık/bağlam kopukluğu olduğunu varsayarak Ak-Bökö’nün kimliğini bu doğrultuda değerlendirdim.

etmektedir. Burada, Katan-Mergen'in her iki genç için de bir yol gösterici, hatta bir baba rolü üstlendiğini söylemem mümkündür. Her ne kadar gençlere belli bir süre vererek birbirlerini tanımalarına izin vermiş ve seçimi onlara bırakmış olsa da düğün için Katan-Kökşin'in yurduna gidilmesine karar veren ve orada gençlerin evleneceğini ağabeyine bildiren kişi yine Katan-Mergen'dir. Bu bağlamda, Katan-Mergen'in Ak-Bökö üzerinde belirli bir otoriteye sahip olduğunu; geçici bir süre ve durum için bile olsa Ak-Bökö'nün babası rolünü üstlendiğini söyleyebilirim. Bunun yanı sıra, her şeye rağmen Ak-Bökö'nün düğününün amcasının yurdunda değil de babası Katan-Kökşin'in yurdunda yapılması ve baba-oğulun destanın sonunda bir araya gelmesi, geleneksel düzenin yeniden kurulmasına işaret etmektedir. Oğul, baba ocağına dönmüş ve babasının rızasıyla halka duyurulan bir şölenle evlenmiştir; yani, babanın iktidarını kabul ederek onun egemenlik alanına eşi ile birlikte dâhil olmuş, var olan iktidar sistemini devam ettiren bir parça olmayı kabul etmiştir.

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında, incelenen diğer tüm sembollerin yanında, babalar ve oğulların da sembolik birer değere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Babalar, tek başlarına kendi iktidatlarını, güç ve otoritelerini temsil ederken oğulları ile aralarındaki ilişkiyi de bu öğeler ekseninde geliştirmektedirler. Burada, Katan-Kökşin ve Katan-Mergen'in babaları Katan-Kuuçin ile aralarında, oğulların babanın otoritesine boyun eğmesine dayalı bir ilişki söz konusudur. Ne var ki, babanın varlığının ve iktidarının bir gün ortadan kalkmasına karşı duyulan arzu, babanın ölümü sahnesinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Katan-Kökşin ile oğlu Ak-Bökö arasında ise başlangıçta birbirinden habersiz olmaları nedeniyle kurulamayan bir ilişki var olsa da destanın sonunda baba ve oğul arasında beklenen bir şekilde, oğulun babanın otoritesini kayıtsız şartsız kabul etmesiyle normale dönen bir ilişki mevcuttur. Destan boyunca babalar ve oğullar kendi iktidatlarını kurmak ve korumak için çabalamakta; bu uğurda zaman zaman birbirleriyle çatışmakta, zaman zamansa birinin üstünlük arzusu gerçekleşirken diğeri mevcut egemenlik talebine boyun eğmektedir. Bu durumların tümüne baktığımda iktidarın, doğum ile ölüm arasında geçen doğal akışa uyduğu; ölümlle kaybedilen iktidarın hayattakiler tarafından devralındığı, eğer bir ölüm söz konusu değilse de babaların sahip olduğu iktidarın oğullar tarafından kabullenildiği sonucuna ulaştım.

2.2.6. İktidar Mücadelesinin Tarafları: Erkek Kardeşler

Katan Kökşin le Katan Mergen destanında, babalar ile oğullar arasındaki ilişkilerin yanı sıra erkek kardeşler arasındaki ilişkiler de destan içindeki erkek karakterler arasındaki rekabet, iktidar mücadelesi ve üstünlük sağlama çabası ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle, erkek kardeşler arasındaki ilişkilerin sembolik okumasını yapmanın, bunun hem destanın ana fikriyle hem de rüya sembolüyle bağlantısının daha açık bir biçimde kurulmasına olanak sağlayacağını düşündüm. Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasındaki ilişki, destanın başından sonuna dek gerçekleşen olayların hemen hemen hepsinde izlenebilmektedir. Söz konusu ilişki, temelde iki kardeş arasındaki yaş ve mizaç farklılığına dayanmakla beraber, çoğunlukla bunlar arasındaki inişli çıkışlı olaylarla ifade edilmektedir. Destanın başında Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasında anlaşmazlığa yol açan iki olay meydana gelir ve bunların sonucunda Katan-Mergen, babalarından ağabeyine kalmış olan yurdu terk eder. Bundan sonra Katan-Kökşin, düşmanları ile üç kez mücadeleye girer; her seferinde tam yenilmek üzereyken yardımına Katan-Mergen koşar ancak ağabeyi kendisine aralarındaki küslük nedeniyle olumsuz tepkiler gösterir. Bu arada Katan-Kökşin'in oğlu, Katan-Mergen ve eşi tarafından büyütülür ve tüm savaşların sonlanmasıyla iki kardeş de barışır. Destanın sonunda ise Katan-Mergen yeğenini, Katan-Kökşin'in yurdunda evlendirir. Tüm bu olaylar içinde en belirgin tema, iktidar mücadelesi ve kardeşler arasındaki rekabettir.

Katan-Kökşin'in destanın başında babası ile birlikte çıktığı yolculukla başlayan olaylar silsilesi, bahadırların Ak-kaan'ın yurduna varması ve burada Karatı-kaan ve oğlu ile savaşmaları ile devam eder. Bu mücadelenin sonunda Ak-kaan ve Katan-Kuuçın ölür; Katan-Kökşin ile Katan-Mergen ise düşmanı alt ederler. Babaları ve Ak-kaan'ı toprağa verdikten sonra artık Katan-Kökşin'in eşi olan Altın-Sırğa'yı da alarak yurtlarına dönerler. Burada huzur içinde yaşarlarken bir gün Katan-Kökşin babasının altın kitabına bakar ve Karatı-kaan'ın yurdunun sahipsiz kalmış olduğunu görür. Kardeşine, bu yurttan yaşayan halkı ve hayvanları alarak kendi yurtlarına getirmeyi teklif eder ancak Katan-Mergen bunu doğru bulmadığını söyleyerek ağabeyinin fikrine şiddetle karşı çıkar. Bunun üzerine, aralarında gittikçe büyüyen anlaşmazlığı çözmek için altın kitaba bir kez de kendisi bakmak isteyen Katan-Mergen, ağabeyinin büyük tepkisiyle karşılaşır. Katan-Kökşin, babasının yerine kendisinin geçtiğini, bu yüzden altın kitaba yalnızca kendisinin bakabileceğini ve kardeşinin ancak kendisi ölürse halkın başına geçip iktidarı ele alabileceğini ve dolayısıyla altın kitaba bakabileceğini söyler. Katan-Mergen evlenmediği sürece tüm halkın ve malın kendisine ait olacağını da söyleyen Katan-Kökşin, kardeşi olur da bir gün kendi ailesini kurarsa ancak o zaman halkın ve hayvanların ikiye bölünebileceğini de ifade eder:

“Belli bir zaman geçti,
Bahadır Katan-Kökşin
Babasının altın kitabını
Alıp baktı ki,
Karatı-kaan'ın halkı
Kağansız kalmış,
Ak hayvanı dağılıp,
Altay üstüne yayılmış.
Bunu gören Katan-Kökşin
Sevgili kardeşine şöyle dedi:
“Birbirinin dilin anlamayan halk
artıp kalmaktansa,
Tüyleri farklı hayvan artıp kalmaktansa,
Gidip onları getirelim, dedi,
Hayvanımıza hayvan eklenir,
Halkımıza halk eklenir” dedi.
Bunu işiten Katan-Mergen
Öfkelenmezdi öfkeleni,
Kızmazdı kızdı,
Söyledikleri şunlar oldu:
“Dur, dur, ağabeyim, dedi,
Rahat, huzurlu yaşarken,
Niçin bela arayalım?
Başka yerin halkını
Altay'ından niçin ayıralım?
Başka yerin ak hayvanını
Otlığından niçin sürelim?”
Kardeşinin söylediklerine
Katan-kökşin cevap verdi:
“Bizim aziz babamız
Karatı-kaan'ın elinde öldü,
Öc alma hakkımız var.”
Kardeşi Katan-Mergen
Tekrar şöyle dedi:
“Öc almak demek,
Halkı esir almak demek değildir,
Düşmanlarla vuruşmak

Halkı mahvetmek değildir.
Dur, dur, ağabeyim, dedi,
Babamın kutsal kitabını
Bana ver de, okuyayım,
Altay'ı çepeçevre
Ben görüp bakayım, ağabeyim” dedi.
Katan-Kökşin öfkeyle konuştu:
“Babamın altın kitabının
Bende kalması gerekli,
Babamın yerine ben geçtim.
Kutsal, altın kitabı,
Ağabeyin ölse, alırsın,
Halkı, milleti ise,
Ben ölsem ancak yönetirsin.
Sen evlenip barklanırsan,
Ak hayvanı eşit bölüşürüz,
Halkı, milleti eşit ayırırız.
Babanın bıraktığı ak hayvanın
Az olduğunu şimdi anladın mı?
Artıp kalan halkın
Küçüldüğünü gördün mü?”
(Dilek, 2007b, s. 279-280)

Bu bölümde öncelikle, el değiştiren iktidarın altın kitapla temsil edildiği görülmektedir. Babasının yerine ülkenin kağanı olan Katan-Kökşin, artık altın kitaba bakma hakkı olan, yani halkı ve ailesi adına karar verme yetkisi bulunan tek kişidir. Bu durumu da kardeşi ile yaşadıkları ilk anlaşmazlıkta ifade ederek hem kardeşine yerini bildirir hem de onun üzerinde kurmak istediği üstünlüğü açıkça dile getirmiş olur. Katan-Mergen ise ağabeyinin almak istediği karara karşı çıkarak yalnızca onun otoritesini kabul etmek istemediğini ifade etmekle kalmaz, altın kitaba kendisi bakma talebini dile getirerek aynı zamanda özgür iradesini kullanma ve ağabeyinin iktidarını paylaşma arzusunu da ifade etmiş olur. Katan-Kökşin'in kardeşine verdiği olumsuz tepki ve kapıldığı öfkenin asıl nedeni de budur. Kardeşinin talebini reddeden Katan-Kökşin, babasının yerine geçtiğini vurgulayarak elde ettiği iktidarı hiçbir zaman kardeşine bırakmayacağını ya da onunla paylaşmayacağını ifade etmektedir. Katan-Kökşin'in, kardeşine ancak evlenirse halkı ve malları paylaşacaklarını söylemesi; Katan-Mergen'in bir kadınla evlenerek bir aile kurmasının, kendi iktidar alanını oluşturmasının bir ön şartı olduğu anlamına gelmektedir. Katan-Mergen bunu gerçekleştirdiği takdirde kendine ait yeni bir yurt kurabilecek, yani babasının iktidarının bir varisi olarak ondan kalan halk ve hayvanların yarısını alıyor olsa bile, ağabeyinin iktidarına ortak olmak yerine onunkinden bağımsız yeni bir egemenlik alanı oluşturacaktır. Bu düşünceler çerçevesinde değerlendirdiğimde, mevcut şartlarda Katan-Mergen'in ülke yönetimi veya karar alma mekanizmaları içerisinde herhangi bir söz hakkı bulunmadığını anladım. Son olarak, Katan-Kökşin'in Karatı-kaan'dan oç alma amacı ve buna bağlı niyeti, onun kişiliğindeki kötücül ve savaşçı yönleri ortaya koyarken; Katan-Mergen'in bir kağandan oç almak uğruna bir halka eziyet etme fikrine karşı çıkması, onun insancıl ve merhametli yönünü ortaya koymaktadır. Böylelikle, destan boyunca devam edecek olan kardeşler arasındaki zıtlığın, onların mizaçları arasındaki karşıtlık üzerine kuruluşunun ilk örneği ortaya çıkmaktadır.

Destanda gerçekleşen bu olayın ardından, kardeşine öfkelenen Katan-Kökşin tek başına ava çıkmaya karar verir. Avlanırken yorgun düşünce, altı dallı kavak ağacının altında dinlenir ve bu sırada bir rüya görür. Rüyasında başka bir yurttan yaşayan güzel bir genç kadın görerek ona âşık olur. Uyanınca hemen yurduna geri döner ve bu konudan kimseye bahsetmez. Böylece yıllar geçer; ne var ki geçen süre zarfında rüyasında gördüğü genç kadını

unutamayan Katan-Kökşin, en sonunda onunla evlenmeye karar verir. Bu fikrini eşine ve kardeşine açtığı anda ise çok büyük bir tepkiyle karşılaşır ancak kimseyi dinlemeyerek Altın-Tana adlı genç kadını bulmak üzere yurdundan ayrılarak yola koyulur. Kardeşi Katan-Mergen ise ağabeyine oldukça sert bir tepki vererek yurdu terk eder:

“Kardeşi Katan-Mergen
Kaşını çatıp sert baktı,
Kara gözüne kan yığıldı,
Sert sesiyle konuştu:
“Kara düşünceli kişiye
Kardeş olacak hâlîm yok,
Kötü düşünceli mel’unla
Yaşamaya isteğim yok,
Artık Altay üstünde ömrüm oldukça,
Ağabeyim demem” dedi.
“Ağabeyim demeşsen,
Benim Altay’ıma gelme,
Üç yerden kopsan da,
Benden yardım isteme” diye,
Katan-Kökşin söyleyerek,
Kardeşinin yüzüne
Üç defa tükürdü,
Atının ağzını geri çevirdi,
Uçar gibi uzaklaşıp gitti.”

(Dilek, 2007b, s. 284)

Katan-Kökşin’in çeşitli arzularının yansıması olarak gördüğü rüya sonucunda Altın-Tana ile evlenmek istemesi karşısında eşi Altın-Sırğa, eğer ikinci bir kadınla evlenmek için yola çıkarsa hem kendi başına kötü şeyler geleceğini hem de yurdunun dağılacağını söyleyerek Katan-Kökşin’i kararından vazgeçirmeye çalışır. Kardeşinin tepkisi ise daha ziyade ağabeyinin gerçekleştirmeye karar verdiği eylemin toplumsal kurallara ve ahlâka uygun olmayışı ile ilgilidir. Katan-Mergen, evliyken bir eş daha edinmek isteyen ağabeyi ile yaşamayı istememekte ve Katan-Kökşin’e, onunla arasındaki kardeşlik bağını koparacak denli öfke duymaktadır. Bu duygularını ifade eden Katan-Mergen’e aynı öfke ve olumsuzlukla cevap veren ağabeyi ise, söylenen hiçbir şeye aldırış etmeden arzularının peşinden gitmektedir. Burada Katan-Mergen, yurdun kağanı olan ağabeyinin fikrini yine kabul etmeyerek ona bir kez daha karşı çıkmakta ve bunu açıkça ifade ederek onun otoritesini sarsacak bir adım atmaktadır. Buna rağmen Katan-Kökşin, kardeşinin tepkisine gösterdiği şiddetli karşı tepkiyle, onun başkaldırısına müsaade etmemekte ve Katan-Mergen’i yurdundan kovarak onun varlığının kendi iktidarından üstün olmadığını ifade etmektedir. Bu bölümde kardeşler arasındaki üstünlük yarışının farklı bir boyutu görülmekle birlikte ikisinin karakterleri arasındaki zıtlığın altı bir kez daha çizilmektedir.

Katan-Mergen, ağabeyinin yolculuğa çıkmasının ardından yurdunu terk ederek destanda bahsi geçen olayların yeni bir istikamete yönelmesine de sebep olmaktadır. Ağabeyi gittikten sonra halkı ile vedalaşan Katan-Mergen, yanına hiç kimseyi ve hiçbir şeyi almadan yalnızca atı ile birlikte, Kümüjek-Aru adlı genç kadının yurduna doğru yola koyulur. Amacı, bu kadınla evlenmek ve kendine yeni bir aile kurmaktır:

“Bahadır Katan-Mergen
Atı Kara-ker’i eyerledi,
Halkı, milleti topladı,

Söyledikleri şunlar oldu:
“Âh, âh, halkım
Kötü düşünmeyin,
Kaçıp gitti demeyin,
Bir gün karşılaşırız.
Ağabeyimle ikimizin
Birlikte yaşaması mümkün değil.

...
Küler-kaan'ın tek kızı
Kümüjek-Aru adlı tek kızı
Ben almalıyım dedi.
Ak hayvandan hayvan almam,
Halktan halk almam,
Yalnız kendim gideceğim” diyerek,
Atının ağzını çevirdi,
Uzaklaşıp gitti,
Durduğu yerdeki izi kaldı,
Gittiği izi yok oldu.”

(Dilek, 2007b, s. 285-86)

Destanın bu noktasından itibaren Katan-Mergen, ağabeyinin iktidarına boyun eğmeyi kesin olarak reddetmektedir. Ağabeyinin kağanlık ettiği yurdu terk etmekte ve bunu yaparken yanında Katan-Kökşin'in yurdundan hiçbir şey götürmemektedir. Gitmeden halkına Kümüjek-Aru ile evleneceğini de söyleyen Katan-Mergen, aslında bundan sonra yeni bir düzen kuracağını da ilan etmektedir. Gerçekten de destanın ilerleyen kısımlarında Kümüjek-Aru'nun memleketine gidip onunla evlenen Katan-Mergen, eşinin isteği üzerine onun halkına kağanlık etmeyi kabul ederek kendi egemenlik alanını yarattığı bu yeni memlekette yeni bir hayata başlamış olur. Bu olayın ardından ağabey ile kardeş arasındaki ilişkinin niteliğinde de birtakım değişiklikler görülür. Artık kendi yurdu ve halkı olan Katan-Mergen ile babasından kalan yurtta tek başına hüküm sürme fırsatına sahip olan ağabeyi Katan-Kökşin arasındaki iktidar mücadelesi sona ermiş, her iki erkek de kendi egemenlik alanı içinde yaşamlarına devam ettiklerinden, aralarında kardeşlik bağı dışında bir bağlantı kalmaz. Dolayısıyla, destanın bundan sonraki bölümlerinde, önce Katan-Mergen'in sonrasında da Katan-Kökşin'in davranışları ve birbirlerine olan yaklaşımlarında bu durumun etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Katan-Mergen'in yeni bir yurtta yeni düzenini kurmakla meşgul olduğu sıralarda, Katan-Kökşin de kendisiyle evlenmek istemeyen Altın-Tana'yı ikna etmeye çalışmaktadır. Kadın kendisi ile evlenmek istemese de kararında ısrarcı olan Katan-Kökşin birtakım hilelere de başvurarak Altın-Tana ile evlenir; onu halkı ve hayvanı ile birlikte yurdundan ayırarak zorla kendi yurduna getirir. Yeni eşi ile birlikte oraya vardığında ise yurdunun yakılıp yıkılmış, ilk eşinin ise Eki-Toş kardeşler tarafından kaçırılmış olduğunu görür. Bunu üzerine, halkını yeni eşine emanet ederek ilk eşi Altın-Sırğa'yı kurtarmak üzere tekrar yola çıkar. Atı Kara-küreñ'in yardımcıları ile düşmanın yurduna varan Katan-Kökşin, burada düşmanla üç kez amansız mücadele içine girer ve her mücadelenin sonunda gücünü tüketerek ölür. Her seferinde ona yardım için Katan-Mergen yurdundan kalkıp gelir, ağabeyinin düşmanlarını alt eder, ağabeyini de şifalı sular ve ilaçlarla tedavi ederek tekrar hayata döndürür. Hayata döndüğünde kardeşini yanında gören Katan-Kökşin, ona karşı henüz dinmemiş olan öfkesi nedeniyle onu kovar ancak üçüncü mücadelenin sonunda Kara-küreñ'in kendisine olan biteni anlatması sonucunda kardeşinin kendisi için yaptıklarını öğrenerek onunla barışır.

Katan-Kökşin, sırasıyla Eki-Toş'un yurduna girerken nöbetçileri alt etme çabası, orada eşi Altın-Sırğa'yı kendine zorla eş yapan Kiçü-Toş ile dövüşmesi ve kardeşine yarım etmek için kendisine saldıran Caan-Toş ile savaşı olmak üzere üç büyük mücadeleye girer. Bunların ilkinde atı Kara-küreñ kendisine nöbetçiler karşısında ne yapması gerektiği konusunda yol gösterir ancak Katan-Kökşin'in bu mücadele sonucunda alt edileceğini anlayarak doğruca Katan-Mergen'in yurduna gider ve ondan yardım ister. Ağabeyine kızgın olan Katan-Mergen, ilk başta yardım etmeyi kabul etmese de Kara-küreñ ona Katan-Kökşin'in yardıma ne denli ihtiyaç duyduğunu anlatır ve aralarındaki kardeşlik bağını hatırlatır; Katan-Mergen'in atı Kara-ker'in de yardımıyla yumuşak mizaçlı Katan-Mergen'i ikna eder. Katan-Mergen savaş alanına varıp ağabeyinin öldüğünü görünce çok öfkelenir ve düşmanların hepsini öldürür. Sonra da çeşitli ilaçlar yaparak, pınar suyu ile ağabeyi Katan-Kökşin'i yıkayarak ve ona sudan içirerek onu hayata döndürür. Dirilen Katan-Kökşin tekrar ayağa kalktığında durumu anlamayıp uyumakta olduğunu zanneder; yanı başında Katan-Mergen'i görünce sinirlenir ve bağırıp çağırarak onu kovar. Katan-Mergen ise buna öfkelenerek derhal kendi yurduna geri döner; döndükten sonra da bir daha Katan-Kökşin'e yardım etmemeye karar verir. Kara-küreñ'in bir daha yurduna gelerek yardım isteyememesi için de çeşitli tedbirler alır:

“İki atın ayak sesi
Yüz atın ayak sesi gibiydi,
Katan-Mergen'in narası
Yüz kişinin narası gibiydi.
Çok zaman geçmedi,
İki kara bahadırın
Durduğu yere yetip geldi.
Sağı solu inceleyip,
Ağabeyinin öldüğünü
Öylece gördü,

...
Katan-Mergen'in eti ısınıp,
Kara düşünceli bahadırların
Kara cesetlerini vurup parçaladı,
Yüklenip kayaya, taşa çarptı,
Kara kanlarını döktü,
Ölmez bedenleri öldü,
(Öbür dünyaya) Gitmez bedenleri öldürüldü.
En sonunda Katan-Mergen
Çeşit çeşit ilaç yaptı,
Katan-Kökşin'i tedavi etti,
Pınar suyundan getirip,
Ağabeyini yıkayıp, içirdi.
Ağabeyi Katan-Kökşin
İlk hâlinden on kat iyi,
Eski hâlinden iki kat iyi
İki ayağının üstüne durdu,
Yüzünü, başını sıvazladı.

...
Katan-Mergen'i görünce,
“Seni kim çağırdı?” dedi,
Sen niçin geldin? dedi,
Seni görmek istemiyorum” dedi,
Onun yüzüne tükürdü,
Ayaklarının üstüne durdu.
Hoş yaratılışlı Katan-Mergen
Kinlenmezdi kinlendi,

Öfkelenmezdi öfkeleni,
Kara-ker'ine bindi,
Koşturup evine yöneldi,
...
Çok zaman geçmedi,
Evine, yurduna yetip geldi,
Öfkesini tutamayıp,
Alplarına şöyle dedi:
"Kara-küreñ gelmesin diye,
Kalabalık orduyu hazırlayın,
Katan-Kökşin gelemsin diye,
Ak sarayı koruyun."

(Dilek, 2007b, s. 294-95)

Bu bölümde Katan-Kökşin, ikinci eşi olacak kişiyi bulmak üzere yola çıkıp kendi yurduna geri döndüğü süre zarfında Katan-Mergen'in başından geçen olaylardan habersizdir ve bu nedenle kardeşi ile arasındaki düşmanlığı sürdürmeye devam etmektedir. İki kardeşin düştükleri anlaşmazlıklar sonucunda aralarında baş gösteren düşmanlığın yanı sıra, metinde açıkça bahsedilmiyor olsa da Katan-Kökşin'in yurduna döndüğünde karşılaştığı durumdan kardeşini sorumlu tutmasının da ihtimal dâhilinde olabileceğini düşündüm.

Tüm bu duygu ve düşüncelerin sonucunda, uyku sandığı ölümden dönerek tekrar dünyaya gözlerini açan Katan-Kökşin, kardeşini yanında gördüğünde dinmeyen öfkesi su yüzüne çıkararak kardeşine hakaret etmekte, onu yanından kovmaktadır. Katan-Mergen de hâlâ ağabeyinin geçmişteki davranışlarına kızgındır ancak artık kendi halkının kağanı olmanın verdiği, kendi iktidarına sahip olma ve ağabeyinin egemenliğinden kurtulmuş olmanın yarattığı rahatlamanın etkisiyle, onunla arasındaki kardeşlik bağına ve bu bağın getirdiği merhamet duygusuna geri dönmesi mümkün olabilmektedir. Böylelikle, Kara-küreñ tarafından, ölmekte olan ağabeyinin yardımına çağırıldığında biraz dirense de kardeşine olan sevgi ve acıma duygularına karşı koyamayarak onu kurtarmak üzere yola koyulmaktadır. Ne var ki yaptığı iyiliğe karşı Katan-Kökşin'in kendisine ettiği hakaretler sonucunda tekrar öfkeye kapılan Katan-Mergen, bu kıymet bilmezlik karşısında öfkesini dindiremeyerek hem ağabeyinin hem de atının kendisine ulaşmasına engel olacak tedbirler alarak bir daha yardıma çağırılmasının yolunu kesmeye çalışmaktadır.

Bu bölümü takip eden kısımda, Katan-Mergen'in tüm çabalarına rağmen Kara-küreñ ona iki kez daha ulaşmayı başararak onu yardıma çağırır. Katan-Mergen, her seferinde bir öncekinden daha fazla direnç gösterir; Kara-küreñ de her seferinde daha çok dil döküp daha çok yalvararak onu ikna etmeyi başarır. Katan-Mergen, ilk seferdekine çok benzer biçimde diğer iki sefer de savaş meydanına varır, ağabeyinin düşmanlarını ortadan kaldırır ve çeşitli ilaçlarla ağabeyini tekrar yaşama döndürür. Buna karşılık Katan-Kökşin de her seferinde uyanıp kardeşini görür, bağırıp çağırarak, hakaretler ederek onu yanında istemediğini söyler; ağabeyine olan öfkesi tekrar tekrar kabaran Katan-Mergen, kendi yurduna geri döner. Tüm bu olayların ardından üçüncü kez uyanmış olan Katan-Kökşin, Altın-Sırğa'nın bu kez de kendi ağabeyi Koo-Şilti'nin yurduna götürüldüğünü öğrenir ve eşini geri almak üzere oraya doğru yola koyulur. Buradaki mücadele esnasında yine güçten düşmeye başlayınca yine yardıma çağırılan Katan-Mergen gelerek Koo-Şilti ile savaşmaya başlar. Aynı esnada Kara-küreñ, Katan-Mergen'in yanında getirdiği ilaçlarla Katan-Kökşin'i tedavi etmektedir. Sonunda tekrar ayağa kalkan Katan-Kökşin, yine kardeşinin orada olduğunu görünce Kara-küreñ ona tüm olan biteni anlatır. Üç kez ölüp kardeşi sayesinde hayata döndüğünü duyan ve kardeşinin hâlâ onun düşmanı ile savaştığını gören Katan-Kökşin, hemen kardeşine yardım etmeye gider. İki kardeş düşmanı birlikte alt ederler ve Altın-Sırğa'yı kurtarırlar. Böylelikle barışan kardeşler,

birbirleriyle konuşurlar ve Katan-Mergen artık kendi yurdu olduğunu Katan-Kökşin'e anlatıp evine doğru yola koyulur.

Katan-Kökşin'in gerçekleri bilmeden kardeşine güttüğü öfke ve bu yüzden yaptığı hareketler kardeşlerin arasını açsa bile, en sonunda kardeşinin kendisini her şeye rağmen kurtarmaya devam ettiğini öğrenen Katan-Kökşin de aralarındaki kan bağı ve sevgiyi hatırlayarak kardeşine karşı farklı bir tutum içine girer. Bu bölümü, destanın başından beri düşman karşısında yenilgiye uğrayan Katan-Kökşin'in durumunun olumsuzdan olumluya dönüştüğü bir kırılma noktası olarak değerlendirdim. Kardeşine, onun kendisine davrandığı gibi sevgi ve merhametle yardım eli uzatan Katan-Kökşin, bu davranışının karşılığında düşmanını yenilgiye uğratar ve eşini geri almayı başarır. Bu bölümde tüm bunlara ek olarak kardeşinin de yönettiği bir halkı ve yurdu olduğunu öğrenen Katan-Kökşin, düşmanı kardeşi ile birlikte yenilgiye uğratar ve iki kardeşin, babalarının ölümü ile bozulan güç ve iktidar statüleri tekrar eşitlenmiş olur.

Katan-Kökşin ile Katan-Mergen arasındaki ilişkinin izlenebileceği bölümlere verilecek son örnek, Katan-Kökşin'in oğlu Ak-Bökö ile Katan-Mergen arasındaki ilişki üzerinden irdelenebilir. Destanın büyük bir kısmında varlığından bahsedilmeyen Ak-Bökö, destanın sonuna doğru ortaya çıkar ve destanın kapanış bölümünde çok önemli bir rol oynar. Bu konuda dikkati çeken nokta, Ak-Bökö'nün babasının değil de amcasının yurduna götürülmesi, amcası ile yengesi tarafından büyütülmesi ve destanın sonunda yurduna dönen Katan-Mergen'in onu bir yetişkin olmuş hâlde bularak evlendirmek istemesi ile nihayet Katan-Kökşin'in yurduna götürerek orada evlendirmesidir.

Katan-Kökşin'in, Altın-Sırğa'yı kaçıran Eki-Toş kardeşlerin yurduna gidip orada eşini geri alabilmek için üç farklı savaşın içine girdiği kısımda anlatılan mücadelelerden ikincisi sırasında, oğlu olduğunu bilmediği küçük çocuk ortaya çıkar. Katan-Kökşin düşmanla mücadele ettiği sırada kötü niyetli bahadırlar tarafından fark edilen çocuk, Kara-küreñ tarafından gökyüzündeki Üç-Kurbustan'ın yerine kaçırılmaya çalışılırken düşmanlarca fark edilerek öldürülür. Bunu gören Kara-küreñ, çocuğun cesedini kimsenin bulamayacağı bir yere gizler. Daha sonra ağabeyine yardım etmek için savaşın olduğu yere gelen amcası Katan-Mergen, olan biteni öğrenir ve Kara-küreñ çocuğun bedenini ona getirir. Katan-Mergen çocuğu şifalı ilaçlar ve pınar suyu ile tekrar hayata döndürür ve iki kartalın kanadında kendi yurduna gönderir. Katan-Mergen, ağabeyinin düşmanlarını bozguna uğratarı onu çeşitli ilaçlar yardımıyla hayata geri döndürdüktan sonra kendi yurduna geri döner. Oraya vardığında kendini karşılamak üzere toplanan halkının içinde diğer insanlardan daha farklı, güçlü ve cesur olduğu görüntüsünden anlaşılan bir delikanlı görür. Bu delikanlı kendisini tanıtır ve yeğeni Ak-Bökö olduğunu söyleyince Katan-Mergen çok sevinir. Onu, Sarı-Kümüjek adlı genç kadın ile tanıştır ve gençler birbiriyle anlaşınca onları evlendirmek üzere Katan-Kökşin'in yurduna gider. Ağabeyine oğlunu takdim eder ve onun evleneceğini ilan eder. Aynı zamana destanın son kısmını oluşturan bu bölümde, söz konusu durumu coşkuyla karşılayan Katan-Kökşin, tüm halkın ve uzak yakın tüm tanıdıkların davet edildiği, bolca yenilip içilen bir şölen düzenleyerek oğlunu evlendirir:

“Ayların başı dönüp geçti,
Yılların başı kayıp geçti.
Şimdi baktı ki,
Katan-Mergen bahadır
Evine, yurduna dönüp gelmiş.
Altı dalı altın at direğinde
Altın yelesi dizine yetmiş
Ak-boro at duruyordu,
Ak sarayın kapısında ince beline dayanmış,

Çam ağacı gibi gövdeli,
İri yarı vücutlu
Alp bahadır duruyordu.
Katan-Mergen şaşırıp,
At direğine yetip geldi.
Birbirine benzer sayısız bahadırları,
Birbirine benzer sayısız halkı
Katan-Mergen'i karşıladı.
Ondan sonra Katan-Mergen
Bahadır delikanlıya sordu:
"Senin gözün ateşliymiş,
Sen akıllı biriymişsin,
Sen nasıl bahadırsın?" diye,
Bunu işiten delikanlının
Söyledikleri şunlar oldu:
"İki kara kartalı getiren
Kardeşinizi⁶ tanımadınız mı?
Benim adım ise
Ak-boro ata binen
Ak-Bökö'dür" dedi.
Yakışıklı yaratılışlı Katan-Mergen
Onu dinleyip, sevindi.
"Anası babası esarete ölmüş,
Sarı-kaan'ın tek kızını,
Genç Sarı-Kümüjek'i
Sana getirdim, dedi.
Aklınız, gönlünüz uyuşursa,
Altı günün başında,
Babanın evine gidip,
Toy, şölen düzenleriz" dedi.
...
Altı gün geçti,
Katan-Mergen bahadır
İki genci peşine takıp
Ağabeyinin evine geldi.
...
Ağabeyine şöyle dedi:
"Ak-boro ata binen
Benim kardeşim Ak-Bökö
Ana, babası esarete ölmüş
Genç kız Sarı-Kümüjek ile
Evelenecek diye
Halka duyurun" dedi.
Onu işiten Katan-Kökşin
Sevinmezdi sevindi,
Halkı topladı,
Söyledikleri şunlar oldu:
"Dağ gibi et hazırlayın,
Deniz gibi içki hazırlayın,
Dokuz yıl toy yaparız
Yedi yıl şölen yaparız."

(Dilek: 2007b, s. 320-21)

---

⁶ "Kardeş" ve "yeğen" ifadelerinin kullanımı için bkz. (dipnot 5).

Katan-Mergen ile Ak-Bökö arasındaki ilişkinin erkek kardeşler arasındaki duruma yansımaları irdelerken baba-oğul sembolünü de göz önünde bulundurmanın fayda sağlayacağı kanaatindeyim. Ak-Bökö ile Katan-Kökşin, Eki-Toş'un yurdunda karşılaştıkları güne kadar birbirlerini tanımamaktadırlar ve o günden, Ak-Bökö'nün babasının yurduna götürüldüğü güne kadar aralarında herhangi bir ilişki de gelişmemektedir. Katan-Mergen ise yeğenin cansız bedenini görünce ziyadesiyle üzülmekte, ağabeyinin ölümü karşısında olduğu gibi, merhamet duygusu ile hareket etmektedir. Sonrasında da, eşinin peşinden koşarken sürekli savaştan savaşa sürüklenen ve kendi yurduna uğramayan ağabeyinin çocukla ilgilenmesi mümkün görünmediğinden, onu kendi yurduna göndermiştir. Katan-Mergen'in yurdunda bu yaralı çocuk, amcası ve yengesi tarafından iyileştirilmiş ve onlar tarafından büyütülmüştür. Buraya kadar bir amcanın yeğeni için yaptığı tüm bu eylemlerin belirli bir mantık çerçevesinde ilerlediğini düşünsem de bundan sonraki bölümlerin, amcanın davranışlarının altında yatan yeni anlamları irdeleme ihtiyacı doğurduğu fikrini de önemli bulmaktayım.

Katan-Kökşin'e yardım etmek için gittiği son savaştan dönen Katan-Mergen, karşısında güçlü, kuvvetli ve cesur yeğeni görünce önce şaşırır, sonra da sevinir. Ak-Bökö artık yetişkin bir birey olmuş ve bir ülkenin yönetiminde söz sahibi olacak vasıflara sahip hâle gelmiştir. Burada Katan-Kökşin'in onu evlendirerek kendine ait bir düzen kurmasına ön ayak olmasının sebeplerinden birinin, Ak-Bökö'yü kendi düzeninden ve iktidar alanından uzaklaştırmak ve ona bunlardan bağımsız yeni bir yaşam yaratmak olduğu şeklinde bir çözümleme yapmanın mümkün olduğunu düşündüm. Bundan sonraki adım olarak yeğeni alıp ağabeyinin yurduna gitmesi, onun kimliğini ve evleneceğini açıklayarak düğününü burada yaptırması ise birden fazla anlama gelmektedir. Öncelikle, Katan-Mergen ağabeyi ile oğlunu bir araya getirerek onlara birbirlerinin devam eden varlığını göstermektedir. Ak-Bökö'yü babasının yurduna götürerek iki yetişkin erkek arasında baba-oğul ilişkisinin yanı sıra bir rekabet ve devamında iktidar mücadelesine dönüşmesi muhtemel yeni bir dönemin başlamasına da neden olmaktadır. Ak-Bökö kendi rızasıyla babasının yurduna gelip burada evlenerek onun güç ve otoritesini kabul etmiş ve bu iktidar alanına girmeyi kabul etmiş görünse de; ben bunu daha çok kağan olan babasının tek vârisi olarak burada kendisi ve babası için o günden sonra başlayacak yeni bir maceranın da ilk adımını atmış olması şeklinde yorumlamayı tercih ettim. Ak-Bökö'nün Katan-Kökşin'in yurduna gelmesi ile ortaya çıkan bu yeni durumu, Katan-Mergen'in baba ile oğlu kavuşturduğu mutlu sonlu bir hikâye olarak da okumak mümkündür. Bunun yanı sıra, biraz daha derine inerek bu durumu, destanın başından beri var olan ağabey-kardeş mücadelesinde iktidarı hiçbir zaman ele geçiremeyerek her zaman kendisine bir alternatif yaratmak durumunda kalan Katan-Mergen'in, baba-oğul arasında yeni bir mücadele ortamı yaratarak ağabeyinden aldığı bir intikam olarak okumanın da mümkün olabileceği görüşüne vardım.

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanı içinde incelediğim erkek kardeşler sembolünün, anlatının çatısını oluşturan temel konu olan siyasal iktidar mücadelesi ile doğrudan ilgili olduğu, hatta bu mücadelenin temelini teşkil eden öğelerden biri olduğunu açıkça görmekteyim. Yaşanan tüm olaylar, aynı zamanda kardeşlerin birbirine zıt karakter özelliklerini yansıtmaya görevi de görmektedir. Katan-Kökşin'in babası ile çıktığı yolculukla başlayıp kendi oğlunu evlendirmesiyle son bulan olaylar dizisi boyunca, Katan-Kökşin daima babasından devraldığı siyasal iktidarı elinde bulundurmakta ve bunu kardeşleriyle paylaşmayı veya ona devretmeyi reddetmektedir. Katan-Mergen'in evlenerek kendi eşinin ülkesine kağan olması ile kendine ait bir iktidar kazanması, kardeşler arasındaki mücadelenin şiddetini azaltarak en sonunda bu çekişmeyi ortadan kaldırır; ancak Katan-Kökşin ile oğlu arasındaki ilişkiye Katan-Mergen'in de dâhil olması, ağabeyiyle aralarında kurulan güç dengesi nedeniyle iyileşen ilişkileri konusunda ona son bir hamle yapma şansı verir. Yeğeni kendi yurdundan alıp ağabeyininkine götüren Katan-Mergen, elindeki güç ve otoriteyi tutkulu bir

şekilde korumaya çalışan ve bu uğurda bir zamanlar kardeşini ve eşini bile kaybetmeyi göze alan Katan-Kökşin’le oğlu arasında yeni bir mücadele arenası açarak destanın sonunda ondan bir anlamda intikam almaktadır.

2.2.7. Bilgelğin Gösterimi Olarak Atlar

At, *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanında önemli rol oynayan sembollerden bir diğeridir. Atın destan bağlamında üstlendiği birden çok rol ve işlev söz konusudur. Bunları, atın destandaki kağanlar ve erkekler için bir güç ve statü sembolü olması; temsil ettiği “yaşlı bilge adam” arketipi aracılığıyla destan kahramanının karşılaşacağı zorlukları ve tehlikeleri sezmesi, bunlar karşısında kahramana yol göstermesi ve öğüt vermesi, ağabey-kardeş kağanlar arasında elçi görevi üstlenmesi ve onları birbirine yardım etmeye teşvik etmesi; ölen sahibinin tekrar hayata döndürülmesi için gereken eylemleri gerçekleştirmesi ve onu ilaçlar aracılığıyla bizzat yaşama döndürmesi şeklinde sıralamak mümkündür. At, tüm bu özellikleri ve eylemleriyle, Türk kültüründe sahip olduğu önemli ve vazgeçilmez yerinin, bu destan bağlamında bir kez daha vurgulanmasını sağlamaktadır.

Türk destanlarında yer alan motifler arasında atın farklı bir yeri vardır. Türk tarihine ait en eski yazılı kaynaklarda, kahramanların atları birer alp olarak tasvir edilmekte ve atlar çoğunlukla kendi adları ile anılmaktadır (Gömeç, 2012, s. 237). Orta Asya’da yaşayan Moğollar ve Türkler açısından at, neredeyse kutsaldır. Boğa ve inek gibi başka hayvanlara bazı olumsuz çağrışımlar yüklenebiliyor olsa da atların bu türden bir çağrışımı veya bağlantısı bulunması söz konusu değildir (Berezkin, 2014, s. 35). *Katan Kökşin le Katan Mergen* destanında da hem Katan-kuuçın’ın hem de oğulları Katan-Kökşin ve Katan-Mergen’in atlarının kendilerine ait adları bulunmakta ve destan içinde bu atlardan çoğunlukla kimin atı olduğu söylenerek değil, doğrudan kendi adları söylenerek bahsedilmektedir. Bununla beraber, destan boyunca atlar, her zaman olumlu özellikleri ve davranışları ile anılarak destanın ana kahramanları ile birlikte görülmekte ve anlatı içinde en az onlar kadar önemli bir yer tutmaktadır.

Atın yukarıda sıralanan özelliklerinden ilki olan kağanlar veya erkek kahramanlar için bir güç ve statü sembolü olma, destanın en başında Katan-kuuçın’ın yurdunun tasvir edildiği bölümde ortaya çıkmaktadır:

“Katan-Kuuçın’ın yurduna
Nara atan savaşı girmemiş,
Kan dökücü kurt gelmemiş.
Altı dallı at direğinde
Atların iyisi durmuş,
Ak sarayın içinde
Alp yiğitler oturmuş.”

(Dilek, 2007b, s. 261)

Bu kısımda at, Katan-Kuuçın’ın yiğitliğinin, gücünün ve itibarının simgesi olarak ortaya çıkmaktadır. Kağanın olumlu özelliklerini belirtmek için iyi bir ata sahip olduğu söylenmekte ve ayrıca atını bağlayacak altı dallı at direğinin olması da atın temsil ettiği bu özellikleri pekiştirmektedir. Çünkü destanlarda genellikle güçlü, varlıklı ve itibar sahibi erkeklerin evlerinin veya saraylarının önünde at direği bulunmaktadır. Bunun altı dallı oluşu ise hem nicelik açısından çokluğa ve varlıklı olmaya hem de kutsal sayılan altı sayısı ile bu açıdan da bir tamamlanmaya işaret etmektedir.

Kültürün oluşmasını sağlayan deneyimlerle beslenen ve toplumdaki her bir bireyin zihninde kendisine yüklenen anlam ve özelliklerle şekillenen at sembolü, mitolojik figürlere bilinçsiz bir biçimde yansıtılan psikolojik özellikleri ve insanların zihinlerinde olumlu bir nitelik kazanmış olan hız ve güç gibi birçok fiziksel özelliği de temsil etmektedir (Kane, 2004, s. 16). Dünya mitolojisinin yanında Türk mitolojisinin de pek çok ürünüde atlar, Jung tarafından ortaya konan arketiplerin özellikleriyle uyuşan birçok özelliğe sahiptir ve Altay destanlarındaki at sembolü de büyük ölçüde bu tespitle paralellik göstermektedir. Bu bağlamda, atın destan içindeki diğer bir işlevi de belirli bir arketip olarak okuyucunun karşısına çıkması ve bu arketipe ait özellikler aracılığıyla birden fazla rol üstlenmesidir. Bu nedenle atı bu destanda, “yaşlı bilge adam” arketipinin farklı bir görünümüne bürünmüş hâli olarak değerlendirdim.

Jung’a göre (2015, s. 87-93) yaşlı adam, kişiyi düşünmeye yönlendirir; kişinin içine düştüğü çaresiz durumu anlayarak ona yardım eder, bazen de sadece ona yardımı dokunacak bilgiyi sağlamakla yetinir. Bunların yanı sıra, bazı anlatılar içinde zaman zaman güneş ve ateşle özdeşleştirilmesi de söz konusudur. Bu arketip bağlamında, yaşlı adam tarafından temsil edilen yardımseverlik ve iyi niyet gibi ahlâka ilişkin değerlerin yanında bilgelik, idrak etme ve sezme gibi özellikleri de söz konusudur. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumda, Katan Kökşin’in atı Kara-küreñ’in “yaşlı bilge adam” arketipinin özelliklerini neredeyse tümüyle taşıdığını; yalnızca bir insan yerine Türk kültüründe en az bir insan kadar değerli olan at suretine bürünmüş olarak okuyucu karşısına çıktığını düşündüm. Dolayısıyla, kendisine Türk kültürü içinde yüklenen değerlerle birlikte atın, bir çeşit yaşlı bilge adama dönüşmüş olduğunu söylemenin mümkün olduğu kanaatindeyim.

Destan içinde Kara-küreñ’in bilgeliğinin ve yol göstericiliğinin açıkça ortaya çıktığı ilk yer, Katan-kuuçın’ın düşmanla mücadele ederken ölmesinin ardından oğullarının bu düşmanı alt etmesi ve savaşın sonunda babalarının cansız bedeni ile ne yapacaklarını bilememesi üzerine, Kara-küreñ’in onlara babalarını gömmeleri konusunda nasihatte bulunduğu bölümdür:

“Babanızla Ak-kaan’ın
Cesedini gömün” diye,
Kıymetli at Kara-küreñ
Hemen böyle dedi.”

(Dilek, 2007b, s. 276)

Bu bölümün ardından iki kardeş, itiraz etmeksizin ve bu nasihati sorgulamaksızın Kara-küreñ’i dinlerler; babaları ve diğer kağan için kavak ağacından birer tabut yaparlar ve onları defnederler. Böylece Kara-küreñ, sahip olduğu bilgelik sayesinde bu iki genç adama yaşadıkları üzücü durumda yol göstermiş olur.

Destanın ilerleyen kısmında Katan-Kökşin, atı Kara-küreñ ile birlikte kaçırılmış olan eşi Altın-Sırğa’yı kurtarmak için yola çıkar. Düşmanın yurduna varmadan önce, Kara-küreñ karşılaşmak üzere oldukları tehlikeyi sezerek Katan-Kökşin’e durumu haber verir. Onu yalnızca bu tehlikeye karşı uyarmakla kalmaz, aynı zamanda ona bu zorluğun üstesinden nasıl geleceğini de söyler. Katan-Kökşin’e gerekli bilgileri verdikten sonra da buldukları yerden ayrılarak bahadırı sorunuyla baş başa bırakır:

“Böylece gidip dururken,
Kıymetli at Kara-küreñ
Ön ayağını atmadan,
Arka ayağını çekmeden,
Aniden durdu.

Sol kulağını sola eğip,
Yerin altını dinledi,
Sağ kulağını sağa eğip,
Gökyüzünü dinledi.
Katan-Kökşin bahadırım
Kara-küreñ'den indi,
Atının başını, gözünü sıvazladı,
“Öleceğimizi sezdin mi?
Yaşayacağımızı bildin mi?” diye,
Şimdi atına sordu.
“Öleceğimizi sezmedim,
Yaşayacağımızı bilmedim.
Yolumuz kapalıymış,
Onu geçmek güçmüş.
Bu yamacın öte yanında
İki yuvarlak taş vardır,
İki yolun kavşağında
Eki-Toş'un nöbet yeri vardır
Orada iki bahadır durur.
Buraya gelen yiğitlerin
Geliş izleri varmış,
Gidiş izleri yokmuş,
Çare olarak bulunacak
Başka yol yokmuş.
Sert kara kılıcınla
Çekinmeden vuruş, deyip,
Yaratılıştan verilen iki elinle
Yorulana kadar vuruş” diye
Kara-küreñ söyleyerek,
Kara serçeye dönüştü,
Göğün dibine yönelip
Hızla uçtu.”

(Dilek, 2007b, s. 290-291)

Bu kısımda Kara-küreñ, yaşlı bilge adam arketipinin sezgilerini kullanma ve yol gösterme özelliklerini sergileyerek Katan-Kökşin'i karşılaşacağı düşman konusunda uyarır. Düşmanın yerini ve varlığını sezmele kalmayıp aynı zamanda Katan-Kökşin'in onların yanından zarar görmeden geçmesine ve nihai hedefi olan eşini kurtarma isteğini gerçekleştirmesine yardımcı olur. Burada, rüyada görülen ya da herhangi bir mekânda karşılaşılan bir yaşlı adamdan farklı olarak, atın her zaman destan kahramanı ile birlikte olduğu görölmektedir. Bunun nedeni, atın Türk kültürü ve mitolojisinde sahip olduğu özelliklerle açıklanabilir. Gömeç'in (2012, s. 237) de belirttiği üzere, Türk destanlarının çoğunda atlar sahibine yoldaş olmakla kalmaz onların hedeflerine ulaşmasında önemli birer araç olma işlevi de üstlenirler. Burada da Kara-küreñ, büründüğu yaşlı bilge adam rolü ile bu işlevi eksiksiz biçimde yerine getirmektedir.

Kara-küreñ'in, bu kez de Katan-Mergen'in atı Kara-ker ile birlikte olmak üzere, yaşlı bilge adam rolünü üstlendiği bir diğer bölüm ise Katan-Kökşin'in düşmanı ile ilk karşılaşmasında yenildiği kısımdır. Katan-Kökşin düşmanla çarpışırken gücünü tüketir ve onun ölmek üzere olduğunu anlayan atı, Katan-Mergen'den yardım istemeye gider. Ağabeyi ile yaşadıkları anlaşmazlık sonucunda yaşadığı yurdu terk eden ve ona dargın olan Katan-Mergen ise ağabeyine yardıma gitmek istemez. Kara-küreñ, Kara-ker'in de desteğiyle

Katan-Mergen'i yardıma ikna eder ve üçü birlikte savaş yerine gidip Katan-Kökşin'i kurtarırlar:

“Kıymetli at Kara-küreñ
[Katan-Mergen'e]
Şimdi şöyle dedi:
“Eki-Toş adlı iki bahadır
Sahipsiz yurdun kaldığını
Aygırsız at kaldığını
Bilinmez yerden bilmiş,
Duyulmaz yerden duymuş.
Anamın, babamın halkını
Esir alıp götürmüş.
Onu gören Katan-Kökşin
Öc almaya gitmiş.

...
Katan-Kökşin ağabeyinin
Yeri tırmalaması artmış,
Ayakta durması azalmış.
Ölüp kalmıştır diye,
Şimdi ben düşünüyorum.

...
Katan-Mergen bahadır
Ne de olsa, senin ağabeyin,
Ona nasıl yardım etmezsın?
Hoş yaratılışlı Kara-ker'in
Nasıl bana yardım etmez?” dedi.

Katan-Mergen şöyle dedi:
“Ağabeyim demem,
Uzak yere gitti, dedi,
Ölecekse ölsün, dedi,
Öcünü almam” dedi.
Kıymetli at Kara-küreñ
Yelesini yayıp, yalvardı,
Ayağını uzatıp, sordu,
Katan-Mergen'in ise,
Katı yüreği yumuşamadı,
Kıymetli atı Kara- küreñ'i
Geriye kovaladı.
Kıymetli at Kara-ker
Duyulmaz yerden duydu,
Sezilmez yerden sezdi,
Yetip gelerek burada durdu.
“Karşılıklı öfkeleniyerseniz,
Ağabey, kardeş siz suçlusunuz,

...
Hoş yaratılışlı Katan-Mergen
Kara-küreñ'in gönlünü
Sen niçin yapmazsın?
Ne olursa olsun, ağabeyine
Nasıl yardım etmezsın?” diye,
Kara-ker yalvardı.
Katan-Mergen bahadırın
Katı yüreği yumuşadı,
Kara-ker'ini eyerledi.

Katan-Kökşin'e destek olmak için,
Eki-Toş'un yerine yönelip
Uzaklaşıp gözden kayboldu.”

(Dilek, 2007b, s. 292-294)

Bu bölümde, atların üstlendiği bilgelik ve sezgi gücüne ek olarak yardımsever ve iyi niyetli olma özelliklerinin de ortaya çıktığı; bu özellikler sayesinde dargın olan iki kardeşten birinin diğerine yardım etmeye ikna edildiği görülmektedir. Konuşmaları ve hareketleriyle her iki at da hem kardeşlerin hatalarını açıkça ifade etmekte hem de onlara aralarındaki kardeşlik bağını hatırlatarak merhamet duygularına hitap etmektedirler. Bunun sonucunda da ahlâkî birtakım değerleri kullanarak bir iyiliğin gerçekleştirilmesine aracılık etmiş olmaktadır.

Atın destanda gerçekleştirdiği son işlev ise hem ölen sahibinin diriltilmesine yardım etmek hem de onu hem bizzat diriltmektir. Türk mitolojisinde ölüp dirilme, genellikle kahramanlar veya kağanlar için söz konusu olmakla birlikte bu kimseler ölünce atları onları diriltmek için çabalamaktadır. Atlar, sahiplerinin düşmanları ile mücadele eder ve sahipleri düşman tarafından öldürülecek olursa ya onun için gerekli ilacı bulup getirir ya da dirilmesi için ne gerekiyorsa elinden geleni yapar (Ögel, 2014, s. 743). Bu destanda da Katan-Kökşin'in atı Kara-küreñ'in bahsi geçen görevleri üstlenmesi söz konusudur.

Katan-Kökşin, destan boyunca toplamda dört kez düşman tarafından öldürülür ve dört kez tekrar hayata döndürülür. Bunlardan ilk üçünde, kardeşi Katan-Mergen düşmanı alt edip ağabeyini tedavi eder ancak dördüncü seferde düşman öylesine güçlü ve durum öylesine tehlikelidir ki Katan-Mergen ağabeyi ile ilgilenmeye fırsat bulamadan kendisini savaşın içinde bulur. Ağabeyini tekrar hayata döndürmek için yurdundan getirdiği ilaçları Kara-küreñ'e verir ve savaşmaya koyulur. Bu kez sahibini diriltme görevini üstlenen Kara-küreñ, bunu başarıyla gerçekleştirir:

“Kıymetli at Kara-küreñ
Katan-kökşin'e yetip,
Yetmiş çeşit ilacı verdi,
Yetmiş çeşit suyu verdi.
Bir süre geçtikten sonra,
Katan-Kökşin bahadır
İlk hâlinden on kat iyi,
Eski hâlinden iki kat iyi hâlde
Bedeni ayağa kalktı.
Yüzünü, başını sıvazlayıp:
“Ne kadar uzun uyumuşum” diye
Kara-küreñ'e sordu.
Kıymetli atı Kara-küreñ
Ne olduğunu anlattı,
“Katan-Mergen bahadıra
Hemen gidip yardım et” dedi.
Katan-Kökşin bahadır
Üç kez ölüp dirildiğini duyup,
İç çekip durdu.”

(Dilek, 2007b, s. 315)

Bu bölümde, Katan-Mergen tarafından hazırlanan ilaçları sahibine bizzat veren Kara-küreñ, onu hayata geri döndürme görevini de başarıyla tamamlayarak Türk mitolojisi içinde ata yüklenen genel işlevlerden birini daha yerine getirmektedir. Ayrıca, yaşlı bilge arketipinin de bir uzantısı olarak, Katan-Kökşin'e şifanın asıl kaynağının kardeşi olduğunu anlatır;

böylece kardeşlere birbirlerinin yardımını duyurarak onların arasında arabuluculuk da etmiş olur.

Atlar, Türk mitolojisinde kendine özgü bir yere sahiptir. Kültür içinde kendisine yüklenen gücü ve statüyü temsil etme; sezgilerini kullanma, bilgelik sahibi olma ve yardımseverlik özelliklerini taşıma; yeri geldiğinde sahibi için bir şifacılık veya hayata döndürme görevini yerine getirme işlevleri ile bahadırların hem dostu ve yoldaşı hem de bilgelik kaynağı hâline gelmiştir. Sahibinin gücünü, toplum içindeki yerini ve maddi imkânlarını olumlu biçimde temsil eden atlar; sezgi yeteneğine sahip olma, bilgelik ve insanları ahlâkî değerlere yönlendirme özellikleriyle yaşlı bilge adam arketipinin insandan başka bir canlıda vücut bulmasına olanak sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, ölen sahibini tekrar diriltmek için elinden gelen her şeyi yaparak ve yeri geldiğinde onu ilaçlarla bizzat iyileştirerek kendisine atfedilen geleneksel anlamı da pekiştirmektedir. Tüm bunları düşünerek söyleyebilirim ki atlar, tüm rolleri ve işlevleri ile sahiplerinin iktidarını pekiştirmekte ve bu nedenle de, dolaylı yoldan da olsa, destan boyunca erkek kahramanların sahip olduğu iktidarı güçlendiren ve devam ettiren bir rol üstlenmektedirler.

2.2.8. Değerlendirme

Katan Kökşin le Katan Mergen destanı, temelde baba ve oğullar üzerine kurulmuş, zaman zaman kötü karakterlerle girilen mücadelelerle zenginleştirilmiş, iktidar mücadelesinin baba-oğul ve erkek kardeşler eksenlerinde dikkat çekici bir biçimde ortaya konduğu bir anlatı olarak özetlenebilir. Babanın, destanın belirli bir bölümüne kadar süren varlığı, destan çok ilerlemeden düşman tarafından öldürülmesiyle son bulur ve iki kardeşin macerası daha çok kendi aralarındaki güç savaşına odaklanılarak anlatılır. İki kardeşin birbirlerine zıt mizaçları bu mücadelenin temelini oluşturuyor gibi görünse de destanın tamamı incelendiğinde, asıl nedenin babalarından kalan iktidarın kimin tarafından sahiplenileceği sorununa bağlı olduğu görülmektedir. Destanın son kısımlarına doğru Katan-Kökşin'in oğlunun ortaya çıkması ile ağabey-kardeş arasındaki sorunların tatlıya bağlanması, aslında kardeşler arasındaki rekabetin hem son hamlesini hem de nihayete ermesini temsil etmektedir. Bu bağlamda, destanın ana fikri, kardeşler arasında dayanışma olmadan bir yurdun kurulup orada düzen içinde yaşanmasının mümkün olmayacağıdır. Bu ana fikri zenginleştirip destekleyen öğelerse erkekler arasında iktidara yönelik rekabet ve mücadele ile erkeklerin bunlara dair arzu ve korkularıdır. Tüm bu unsurların bir araya gelmesiyle, kağanlara bir ders verme amacı taşıyan anlatı, aynı zamanda tüm dinleyenlere peşine düşülen arzuların ve kendisinden kaçılan korkuların nasıl sonlandığını da göstermektedir.

Destandaki temel öge olan uyku ve rüya sembolleri, hem kendi başlarına hem de tamamlayıcıları olan sembollerle bir araya gelerek birden fazla düşünce ve mesajı ifade etmektedir. Rüyalar, destanın birden fazla bölümünde, rüyanın görülmesine zemin hazırlayan uyku sembolünün ardından ortaya çıkmaktadır. Rüyalar; Türk mitolojisinde görülen tehlikelerin ve gelecekteki durumların habercisi olma görevini üstlenmekle birlikte bunun ötesine geçerek erkek kahramanların iktidarı elde etme arzuları ile bu iktidarı kaybetme korkularını ifade etmekte ve rüya gören kişi tarafından arzuları doğrultusunda gerçekleştirilen eylemlerin destekleyicisi olan bir mekanizma biçiminde de kullanılmaktadır.

Uyku ve rüyanın ifade ettiği anlamların en büyük pekiştiricilerinden biri olan kutsal kitap sembolü ise destan boyunca farklı adlarla ancak her seferinde aynı nesneyi temsil eder şekilde ortaya çıkmaktadır. Burada kutsal kitabın temel işlevi, iktidarın bir nesnesi olarak onu ifade etmek ve pekiştirmektir. Destanın başında siyasal iktidarın sahibi olan baba tarafından

kullanılan ve onun aile içindeki iktidarını da gösterir biçimde, bilinçdışında oğluyla ilgili istek ve arzularını yansıtan kutsal kitap, daha sonra büyük oğul Katan-Kökşin'e geçerek onun iktidarının ve kardeşi üzerinde kurduğu üstünlük ve otoritenin bir simgesi hâline gelir. Kutsal kitap aynı zamanda iktidarın sahibi olan kişi tarafından, bir bilgi kaynağı ve yol gösterici olma özelliği sergileyerek ve ayrıca kendisine ilahi bir mesaj taşıma işlevi yüklenerek arzuların haklı gösterilmesinde bir dayanak olarak da kullanılmaktadır.

Kavak ağacı sembolü, destanda önemli yer tutan bir başka öğedir. Kavak ağacı, en temel anlamıyla altında güvenli bir şekilde gecenin geçirildiği ve uyku olayının, dolayısıyla da rüyaların gerçekleştirdiği bir mekândır. Bu nedenle de, arzu ve korkuların ifadesi olan, kişinin bilinçdışı ile yüzleşmesini sağlayan rüya görme olayı ile doğrudan bağlantılıdır. Mitoloji içinde üstlendiği anlamlarla bağlantılı olarak, bu destan içinde de yöneticilerin sahip olduğu güç ve otoriteyi simgelemekte ve yeryüzü ile gökyüzünü birbirine bağlayan bir eksen görevi görerek gökyüzünün temsil ettiği ilahi ve manevi güç ile yeryüzüyle temsil edilen kağanlar arasındaki bağı ifade etmektedir. Yine mitoloji içindeki yerine uygun olarak, bireylerin yaşam döngülerine de sembolik bir atıf yapmaktadır.

Kavak ağacı gibi doğaya ait bir başka unsur olan su da anlatı içindeki semboller arasında önemli yere sahiptir. Türk mitolojisi içindeki yenileme ve şifa verme anlamları, destan içinde daha simgesel ve derin bir anlam kazanarak kağan olma sıfatını taşıyan kişinin düşmanları tarafından her öldürülüşünde tekrar diriltilmesini sağlamakta; yani, kağanın iktidarını kaybettiği her yenilginin sonrasında tekrar hayata dönerek gücünü ve otoritesini yeniden kazanmasına olanak sağlamaktadır. Bununla beraber, kağanın hayatta bulunduğu sürece sahip olduğu siyasal ve cinsel arzularının gerçekleştirilmesi yolundaki en büyük yardımcılarından biri de yine su sembolü ve onunla bağlantılı biçimde gerçekleşen yeniden dirilme olayıdır.

Bütün bu sembollerle bağlantılı olmanın yanı sıra başlı başına bir simgeler ağı oluşturan baba ve oğullar sembolleri, bu kişilerin sadece anlatının kahramanları değil, en temel öğelerinden biri olduğu bir yapıyla okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Babanın, en genel anlamıyla, siyasal güç ve otoritenin vücut bulmuş hâli olduğunu söylemek mümkündür. Baba ile oğullar arasındaki ilişki de bir yandan var olan otoriteye boyun eğilmesi veya başkaldırılması temelinde ele alınırken, diğer yandan da destanın temelini oluşturan siyasal iktidara sahip olma arzusunun en belirgin olarak ortaya çıktığı kısımlarda yer almaktadır. Baba ve oğullar destan boyunca, kimi zaman babadan kalan iktidarın oğullar arasındaki ilişkiye etkileri üzerinden, kimi zamansa iktidarın doğum ve ölümle ortaya çıkan hayatın doğal akışı ile uyumlu bir biçimde seyretmesi teması üzerinden anlatılarak simgeleştirilmektedir.

Baba ve oğulların sembolik değeri ile paralel biçimde ortaya çıkan ancak bunlardan ayrı olarak birer simge özelliği de kazanan erkek kardeşler de, baba ve oğullar sembolüyle birlikte, anlatının çatısını oluşturmaktadır. Destan boyunca görülen olayların çoğu, kardeşler arasındaki zıtlığı vurgulamak için kullanılmakta ve mevcut güç mücadelesi için bir zemin oluşturmaktadır. Erkek kardeşler arasındaki mücadele, yalnızca babadan kalan siyasal iktidarın paylaşılması ile ilgili biçimde değil, aynı zamanda, kardeşler kendilerine ait ayrı birer iktidar alanı kurduktan sonra bile devam eden, aynı aileye mensup iki erkek olarak birbirlerinden üstün olma arzularının açığa çıkararak bir biçimde de görülmektedir. Bu nedenle de, kardeşlerin hem birbirleriyle hem de babalarıyla ilişkileri ve destanın son kısmında kardeşlerden birinin yeğeni, diğerinin ise oğlu üzerinden devam eden üstünlük mücadelesi, görünürde düğün gibi güzel bir olayla noktalansa bile bunun hiçbir zaman son bulmayacağı düşüncesini de okuyucuya sezdirmektedir.

Sıralanan tüm semboller ile doğrudan veya dolaylı ilişki içinde bulunan atlar, aynı zamanda mitolojinin vazgeçilmez bir parçası olma görevini bu destan bağlamında da sürdürmektedir. Atların burada görülen en temel özelliği, bahadırların arkadaşı ve yoldaşı olarak onlara yol göstermektir. Sezgileri, bilgelikleri ve yol gösterme yetenekleriyle yaşlı bilge arketipinin bir örneğini ortaya koyan atlar; hem kahramanların deneyimlediği olaylar içinde onlara yol göstererek yardımcı olmakta hem de onları yapıcı düşünce ve hareketlere sevk ederek bir arabuluculuk rolü üstlenmektedir. Sahibine yol gösteren, onu öldükten sonra doğrudan veya dolaylı olarak hayata döndüren atlar, tüm bunların yanında sahiplerinin maddi ve manevi güçlerinin bir sembolü olarak da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca atlar, tüm bu özellikleriyle, en çok da kutsal kitap sembolüne benzer biçimde, erkek kahramanların siyasal iktidarını ve otoritesini, kimi zaman dolaylı kimi zaman da doğrudan ifade etmekte ve pekiştirmektedir.

Anlatının kendisini tüm bu semboller bağlamında düşündüğümde, destadaki temel meselenin erkek kahramanların siyasal iktidar arzusu ve buna bağlı olarak gerçekleştirdikleri eylemler olduğunu söyleyebilirim. Rüya aracılığıyla ortaya çıkan bu arzu; kutsal kitap, kavak ağacı ve su sembolleri ile daha detaylı biçimde ifade edilip desteklenmektedir. Kağınların sahip olduğu iktidarın varlığını pekiştirmekte olan atlar, diğer sembollerle birlikte iktidarın sahibine vurgu yaparken; söz konusu iktidar için girişilen mücadeleler, rekabet ve çekişmeler, baba ve oğullar sembolleriyle birlikte erkek kardeşler sembollerinde vücut bulmaktadır. İktidarın kimi zaman elde edildiği, kimi zamansa kaybedildiği bu destanda, iktidarın asla gönüllü olarak paylaşılmaması ve yalnızca yaşamın doğal döngüsü sonucunda el değiştirmesi, var olan arzularla birleşerek anlatının özünü oluşturmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Altay destanları arasından seçilmiş olan *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanlarını, anlatılar içinde geçen rüya ve uyku sembolleri ile bunları anlamca tamamlayan diğer sembollerle birlikte ele aldım ve destanlardaki rüya sembolünün işlevini açıklamaya çalıştım. Bu sembolleri, psikanalitik kuramdan ve psikanalitik kuramcılarının rüya yorumlama yöntemine ilişkin düşüncelerinden yararlanarak yorumladım. Bunu yaparken de sembollere Türk mitolojisi içinde atfedilen anlamlardan yola çıkarak bunları hem içinde buldukları destan bağlamında hem de birbirleriyle olan ilişkileri açısından irdeledim. Çalışmanın sonucunda; rüya sembolünün, destanların erkek karakterlerinin siyasal, toplumsal ve cinsel iktidar arzularının bir yansıması olduğu kanaatine vardım.

Türk mitolojisinin bir parçası olan Altay destanları, Altay Türklerinin yüzyıllar boyunca değişerek devam eden kültürel birikimleri, evren tasarımı ve yaşam algıları ile şekillendirilmiş olan sözlü kültür ürünleridir. Bu ürünler, asırlar boyunca söylenegelmiş ve kayçıların hafızasında günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde bunların hepsi yazıya geçirilmediği gibi geçirilenlerin de pek çoğu henüz Türkiye Türkçesine aktarılmamıştır. Altay destanları üzerine çok fazla sayıda çalışma yapılmamış olmasının nedenlerinden birinin de büyük bir ihtimalle bu olduğu kanısındayım.

Çalışma kapsamında İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılarak hazırlanan *Altay Destanları* adlı eserin içinde yer alan *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanlarını seçtim. Destanları seçerken hem rüya ve uyku sembollerinin yoğun olarak kullanılması hem de bu sembollerin psikanalitik folklor bağlamında incelenmeye uygun olması şeklinde belirlediğim ölçütleri gözettim. Bunun yanı sıra, birbirine içerik ve ana fikir açısından benzer olan ve rüyanın işlevi açısından paralellik gösteren destanları seçmeyi hedefledim. Bu destanlarda yer alan uyku ve rüya motifleri ile bunların tamamlayıcısı olan gündüz düşü, kavak ağacı, su, kutsal kitap ve at gibi sembollerin yanı sıra ayrı birer sembol olarak değerlendirerek ele aldığım babalar ve oğullar ile erkek kardeşler motiflerini de inceledim. Bu incelemeyi yaparken söz konusu sembollerin mitoloji içinde kendi başlarına sahip oldukları anlam ve çağrışımların yanı sıra, bunların içinde yer aldıkları destan bağlamında bir araya gelerek kazandıkları yeni anlamları da konu edinmeye çalıştım.

Çalışmada ele almak üzere belirlediğim sembolleri açıklamak için psikanalitik yorumlama yöntemi ile Sigmund Freud, Carl Gustav Jung ve Erich Fromm'un rüya yorumlama yöntemlerinden ve bu konuya ilişkin görüşlerinden yararlandım. Bunu yaparken kuramcılarının rüya konusundaki temel ve ortak düşüncelerinden yola çıkmış olsam da zaman zaman bunlar arasından daha eleştirel olanları da bağlama uygunluğu ile orantılı olarak dikkate aldım.

Bu malzeme ve yöntemleri kullanarak destanları yorumlarken odak noktasına Altay destanlarında yer alan rüya motifinin işlevini açıklamak konusundaki sorunu yerleştirdim. Seçtiğim destanlardan yola çıkarak bu motifin işlevi ile birlikte destanda birlikte kullanıldığı sembollerin neler olduğunu ve bu sembollerin, rüya sembolünün işlevine katkılarını irdelemeye çalıştım.

Ay Sologoy lo Kün Sologoy ve *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanları, konuları ve konunun ele alınış biçimleri açısından oldukça benzer iki metindir. Destanların uzunlukları ve ayrıntıları birbirinden farklı da olsa, anlatıların yapısı ve ilerleyişi ile içlerinde yer alan semboller birbiriyle paralellik göstermektedir. Bu nedenle, bu iki destanı özellikle bir arada

ele almanın, rüya motifinin kullanılmasını ve işlevini göstermek açısından daha açık ve tatmin edici bir çözümleme gerçekleştirmeye olanak sağladığı kanaatindeyim.

Ele aldığım destanlardan ilki olan *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanı, Ak Kağan ve oğulları çevresinde gelişen olayları konu edinmekte; genel olarak destanın kahramanı olan bu üç erkek arasındaki ilişkiler ve bunların niteliği aracılığıyla zenginleşmektedir. Anlatı, Ak Kağan'ın bir rüya görmesi ve bunun üzerine bir yolculuğa çıkması ile başlayıp yine gördüğü bir rüya sonrasında yurduna geri dönmesi ve burada oğulları ile yüzleşmesiyle son bulur. Destanda temel olarak ele alınan uyku ve rüya motifleri, bu yolculuk sırasında ortaya çıkar ve bu motifler gündüz düşleri, yüce kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri ile tamamlanır. Anlatının temel meselesi yaşlanma, ölüm ve bunların sonucunda gelen iktidar kaybına karşı duyulan kaygı ve duygulardır. Ayrıca, oğulların babaları ile iktidar konusunda girdikleri rekabet ve iki kardeş arasında bulunduğu ima yoluyla sezdirilen iktidar mücadelesi de destanın temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu destanda rüyalar ve gündüz düşleri, Ak-Kağan'ın ve oğullarının siyasal iktidarı kendi kontrolü altına alma arzularının doğrudan ifadesidir. Bu arzu, destan boyunca baba ve oğullar arasındaki rekabet ve mücadelenin de kaynağını oluşturmaktadır. Oğullar ile baba arasındaki durum bir yandan babanın otoritesine itaat etmeyi, bir yandan da bir fırsat doğduğunda bu otoriteye karşı çıkmayı ve bunu sorgulamayı ifade etmektedir. Öte yandan da babanın ölümüyle yaşam döngüsünün doğal işleyişi sonucunda gerçekleşen iktidar kaybını ve hayatta olan oğulların bu erke sahip olması ile yaşam döngüsünün yeryüzünde sürekli başa dönerek devam ettiğini ifade eden destan, insanlığın en temel arzularından olan iktidar sahibi olmayı ve en temel korkularından olan ölüm korkusunu yansıtmaktadır.

Çalışma kapsamında incelediğim diğer destan olan *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanında ise yine baba ve oğullar etrafında gerçekleşen olaylarla belirlenen bir anlatı ortaya çıkmakta olup bu kez destanın başında gerçekleşen babanın ölümü ve bunun sonucunda kardeşlerden büyük olanın siyasi iktidarı devralması anlatılmaktadır. Burada, baba-oğul mücadelesinden daha ziyade, iki kardeş arasında var olan iktidar mücadelesi, kardeşlerin birbirine zıt karakter özellikleri üzerinden kurgulanmaktadır. Bu destanda da rüya sembolünün yanı sıra uyku, atlar, kutsal kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri görülmektedir. Bu destanda, diğer destandan farklı olarak kardeşlerin rekabeti, her birinin kendine ait bir egemenlik alanı yaratmasıyla destanın belirli bir bölümünden sonra ortadan kalkmaktadır. Buna rağmen destanın sonunda amcanın, baba ile oğlu bir araya getirmesi, onun ağabeyinin egemenlik alanı ile ilgili yeni bir problem sahası oluşturması ve bir anlamda ondan intikam alması olarak da okunabilir.

Bu destandaki rüya sembolü ve tamamlayıcı semboller, birbirlerini anlam ve işlev bakımından pekiştirerek hem kahramanlar aracılığıyla aktarılan ölüm ve iktidarı yitirme korkusunu hem de erkek kahramanlar arasında bu bağlamda var olan otoriteyi ele geçirme mücadelesini yansıtmaktadır. Anlatı içindeki olay örgüsü, temelde destan kahramanları üzerinden rüyalar aracılığıyla ifade edilen siyasi iktidar arzusunu gerçekleştirmek adına girilen eylemler üzerine kuruludur. Destanda, iktidarın bireylerin kendi çabaları ile el değiştirebileceği fikrinin yanı sıra, diğer destanda da olduğu gibi, yaşamın doğal döngüsü içinde bu değişimin ölüme bağlı olarak ortaya çıkabileceği de gösterilmektedir.

Her iki destanda ele alınan sembollerin çoğu birbiri ile aynı olup yalnızca birkaç sembol farklılık göstermektedir. Destanlardaki temel semboller olan rüya ve uyku dışında görülenleri yüce kitap, kavak ağacı, su, babalar ve oğullar ile erkek kardeşler olarak sıralayabilirim. Destanların ikisinde birden ortak olarak görülmeyen semboller ise gündüz

düşü ve at sembolleridir. Bu farklılık aynı zamanda iki destanın kurgusu ve içeriğindeki bir takım farklılıklara da işaret etmektedir.

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanında yer alan rüya ve uyku, gündüz düşü (fantezi), yüce kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri, destanı oluşturan başlıca ve önemli unsurlardır. Rüya, uyku, gündüz düşü ve yüce kitap, Ak Kağan'ın şahsında kişinin bilinçdışını ve bilinçdışı süreçlerini temsil ederken ağaç ve su sembolleri, anlatının ve diğer sembollerin tamamlayıcısı niteliğindedir. Aynı birer sembol olarak ele aldığım baba ve oğullar ile erkek kardeşler öğeleri ise hem gerçek anlamıyla baba ve oğullar ile erkek kardeşlerin kendi aralarındaki güç ve iktidar mücadelesini ifade etmekte hem de kişinin ölüm ve iktidarı kaybetme korkusunun açığa çıktığı bir ilişkiyi temsil etmektedir.

Ay Sologoy lo Kün Sologoy destanı içinde birden fazla görülen rüya sembolü, üstlendiği özellik ve işlevlerle, kendisini gören kişinin yaşlanma ve ölüm neticesinde gelecek iktidarı kaybetme durumuna karşı duyduğu korkuyu; tüm kaygıların yer aldığı bilinçdışı ile genel bir yüzleşmeyi ifade etmekte ve rüya sahibinin iktidar arzusunu yansıtmaktadır. Ayrıca, rüyaların yalnızca erkek karakterler tarafından görülmesi ve kadınların bunların yalnızca yorumlayıcısı olması durumu, kadınların bu tür bir iktidar arzusuna ve dolayısıyla da iktidarı kaybetme korkusuna sahip olmadığını göstermektedir.

Bu destanda, rüyaların tamamlayıcısı olarak ele aldığım gündüz düşü, yüce kitap, kavak ağacı, su, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri, rüyaların temel işlev ve özelliklerinin tamamlayıcısı ve pekiştiricisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan gündüz düşü, Ak Kağan'ın ölüm ve iktidarı kaybetme korkusu ile yüzleşmesine neden olmakta ve rüyalarla daha önce ifade edilmiş olan bu durumu pekiştirmektedir. Bir sonraki sembol olan yüce kitap, bu destanda hem rüyalarla ilişkili olarak hem de tek başına ifade ettiği birden çok anlamla ortaya çıkmakta; yol gösterici olma, kendisini kullanan kişinin bilinçdışını temsil etme ve yine bu kişinin sahip olduğu siyasal iktidarı göstererek bunu güçlendirme özelliği taşımaktadır. Diğer bir sembol olan kavak ağacı, belirli bir mekânı temsil etmenin yanı sıra göğün direğini de temsil etmektedir. Bir mekân olarak rüyaların görülmesi ve anlamlarının pekiştirilmesiyle doğrudan bağlantılı olan kavak ağacı, göğün direği olarak yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayarak kağan ile Tanrı arasındaki bağlantıyı ifade ederken, mitolojik anlamı nedeniyle de yeryüzündeki yaşam döngüsüne atıfta bulunmaktadır. Destanda diğer sembollerle birlikte ortaya çıkan su ise anlatı boyunca yine iktidarın sahibi Ak Kağan tarafından kullanılmaktadır. Burada su sembolü, sorunların çözümüne ulaşılması konusunda bir araç teşkil etmekte, kaygılardan kurtulma yolunda arındırıcı ve yenileyici bir özellik göstermekte ve kağanın iktidara sahip olmayı sürdürme isteği konusunda ona yeniden doğma ve iktidarından ayrılmama fırsatı verme özelliklerini taşımaktadır. Destan içinde tek başlarına birer sembol olarak ortaya çıkmasalar da birlikte ele alındıklarında oluşturdukları anlam bütünü ve bu doğrultuda kazandıkları anlam ve görevler açısından sembolik değere sahip olduklarını düşündüğüm baba ve oğullar ile erkek kardeşler figürleri, irdelediğim son sembollerini oluşturmaktadır. Baba ve oğullar, temel olarak erkekler arasındaki rekabet ve mücadeleyi açıkça ortaya koymaktadır. Babanın yaşadığı ölüm ve iktidarının sonlanması korkusu, oğulların söz ve eylemleriyle daha da artırılmakta; babalarının iktidarını devralmayı bekleyen oğullar, babalarının hataları ve zayıf noktaları üzerinden ona gerçekleşmesi muhtemel bu kaybı hatırlatmakta ve onu beklenen son ile bir kez daha yüzleştirmektedirler. Son olarak, ele aldığım erkek kardeşler sembolü ise hem aralarında kan bağı bulunan iki erkek karakter olarak hem de kişisel özellikleri aracılığıyla güneş ve ay sembolleri ile özdeşleştirilmiş kahramanlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. İktidar konusunda babalarıyla bir çekişme içinde bulunan erkek kardeşler arasında var olan zıtlıklar ve mücadele, dolaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Güneş ve ay sembolleri aracılığıyla kardeşler

arasındaki zıtlıklara ve üstünlük mücadelesine vurgu yapılırken aynı zamanda taşıdıkları özellikler aracılığıyla bu kardeşlerin, babalarına karşı yarattıkları tehdit de ifade edilmektedir.

Anlamlarına ayrı ayrı baktıktan sonra aralarındaki ilişkileri kullanarak bir bütün şeklinde ifade etmeye çalıştığım bu semboller ışığında *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanına baktığımda, anlatının konusunun iktidarı kaybetme konusundaki korku, ölüm korkusu ve baba-oğul arasındaki iktidar mücadelesi etrafında şekillendiğini söyleyebilirim. Bunların yanı sıra, kişinin bilinçdışı ile günlük yaşamı arasındaki bağlantı ile rüyaların bu konuda ifade ettiği büyük önem de anlatı içinde önemli bir yere sahiptir. Söz konusu sembollerle, doğum ile ölüm arasındaki süreci kapsayan yaşamın, başlamak gibi bitmek konusunda da zorunlu kanunları bulunduğu ve bu döngünün kişilerin sahip olduğu iktidar konusunda da aynı şekilde işlediğine işaret edilmektedir. Bu döngü içinde kendine ait bir yeri olan erk mücadelesi ve baba ile oğulların bu bağlamda yaşadıkları olaylar da tüm bu sembolik anlamlarla harmanlanarak ölüm korkusu ve iktidara sahip olma arzusu konusundaki temel meseleyi şekillendirmektedir.

İncelediğim diğer destan olan *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanında, uyku ve rüya sembollerinin yanında kutsal kitap, kavak ağacı, su, atlar, baba ve oğullar ile erkek kardeşler sembolleri de görülmektedir. *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanındakine benzer biçimde, bu destanda da rüya ve uyku sembolleri dışında kalanlar, bu iki sembolü tamamlayarak anlamlarını güçlendirme rolünü üstlenmektedirler. Bu destanda da erkek karakterlerin iktidar arzuları rüyalarla temsil edilmekte ancak bu kez siyasal ve toplumsal iktidara yönelik arzulara cinsel arzular da eklenmektedir. Kutsal kitap, kavak ağacı ve su sembolleri de ilk destandaki özelliklerinin hemen hemen aynısını sergilemekte olup burada diğer destandan farklı olarak ortaya çıkan at sembolü, mitolojik özelliklerinin içinde arketipsel bir özellik de taşımaktadır. Babalar ve oğullar ile erkek kardeşler ögesini de yine ayrı birer sembol olarak ele aldım ancak bu destanda birden fazla babanın bulunmasının ve erkek kardeşlerin ilişkisine amca-yeğen ilişkisinin de dâhil olmasının, *Katan-Kökşin le Katan-Mergen* destanını *Ay Sologoy lo Kün Sologoy* destanından belirli bir ölçüde ayırmakta olduğu görüşündeyim.

Katan-Kökşin le Katan-Mergen destanında, rüyalar destanın üç farklı bölümünde, birbirinden farklı zamanlarda ve bağımsız olarak ortaya çıkmaktadır. Bu destanda rüyalar, babasının ölümü ile iktidarı devralan büyük erkek kardeş Katan-Kökşin tarafından görülmektedir. Burada rüyaların kazandığı temel işlevler; gelecekte ve mevcut bir durumdan haber verme, bir tehlike konusunda uyarıda bulunma ve bir aklama mekanizması gibi işleme şeklinde sıralanabilir. Bu işlevlerin tümü, rüyalar aracılığıyla ifade edilen siyasal, toplumsal ve cinsel arzuların gerçekleştirilmesinde birer araç olarak kullanılmaktadır.

Destanda uyku ve rüya sembollerinin yanında görülen ve tamamlayıcı semboller olarak ele aldığım sembollerden ilki olan kutsal kitap, anlatı boyunca dört farklı adla anılsa da ortaya çıktığı her bölümde aynı kavramı ifade etmektedir. Kutsal kitap sembolünün özellikleri; kendisini kullanan kişinin bilinçdışını yansıtması, güç ve iktidarını temsil etmesi ve bu iktidarı koruyarak sağlamlaştırmasıdır. Böylece, rüyalar ile ifade edilen iktidar arzusunun bir tamamlayıcısı ve somutlaştırılmış bir nesnesi olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Ele aldığım sembollerden bir sonraki ise kavak ağacıdır. Bu sembol, uyuma ve rüya görme eylemleri için güvenli bir mekân teşkil etmekte, erkek kahramanların güç ve otoritesini temsil etmekte ve yerle göğü birbirine bağlayan ekseni oluşturmaktadır. Bu sayede, hem destanın bütününe anlamsal bir derinlik katmakta hem de destan boyunca rüyalarla ifade edilen arzuları pekiştirmektedir. İncelediğim bir diğer sembol olan su, genel olarak ölüp dirilme ve şifa verme temaları içinde ortaya çıkmaktadır. Su sembolü, Katan-Kökşin'in ve oğlunun öldükten sonra Katan-Mergen tarafından hayata döndürülmesinde temel bir araç

olarak kullanılmaktadır. Mitoloji içinde yaşamın ve şifanın kaynağı olarak yer edinmiş olan suya bu destan bağlamında bir derinlik katılmakta; su, kişinin hem fiziksel hem de ruhsal olarak şifa bulması, yenilenmesi, yeni bir hayata başlaması ve kısaca yeniden doğması ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Destanın yorumlanması sırasında diğer sembollerden ayrı tutulan babalar ve oğullar ile erkek kardeşler, bu destanda bir öncekinden daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Öncelikle babalar ve oğullar sembolünden bahsedecek olursam, bunun güç, otorite ve mücadele kavramları tarafından çevrelendiğini ve bu sembollerini, bu bağlamda gelişen olaylar üzerinden değerlendirdiğimi söyleyebilirim. Anlatı boyunca baba ve oğulların iktidara sahip olmak ve bunu ellerinde tutmak için giriştikleri mücadeleler anlatılırken, bir yandan da iktidar sahibi olan kişiye boyun eğilmesi konusu da işlenmektedir. İktidar arzusunun ve bu arzuyu gerçekleştirmenin, yaşamın doğal döngüsüyle olan bağından da bahsedilmekte; böylece, rüyalar ile ifade edilen iktidar arzusunun farklı boyutları ortaya koyulmaktadır. Bahsi geçen diğer bir sembol olan erkek kardeşler, baba-oğul ilişkilerinde görülenden çok daha yoğun ve şiddetli bir iktidar mücadelesi ve üstünlük kazanma arayışını ifade etmektedir. Babanın ölümü ile başlayan iktidar kavgası, kardeşlerin mizaçları arasındaki zıtlıklar nedeniyle daha da büyür; Katan-Kökşin'in oğlunun ortaya çıkmasıyla farklı bir boyuta taşınır. Tüm bu ilişkilerin temelinde siyasal, toplumsal ve cinsel arzularının peşinden koşan erkek kahramanların birbirlerine boyun eğmeme yarışı açıkça görülmektedir. Destan bağlamında incelediğim son sembol olan atlar, diğer sembollerle birlikte rüya sembolünün işlevini pekiştirmekle kalmayıp tek başına birçok anlama da sahip olma özelliği göstermektedir. Sahibi açısından statü ve gücü temsil etme, sezgilerini kullanma ve şifacı olma ile kahramanların dostu ve yoldaşı durumunda bulunmanın yanı sıra yol göstericilik özelliğiyle yaşlı bilge adam arketipini kendi varlığında barındırma anlamlarının destan boyunca atlara yüklendiği görülmektedir. Böylece atlar, tüm bu rolleri ile sahipleri olan erkek kahramanların iktidarını pekiştirmekte ve dolaylı biçimde onların iktidarının sürdürülmesini sağlamaktadırlar.

Katan Kökşin le Katan Mergen destanı, babalar ve oğullar arasındaki mücadelenin yanı sıra kardeşler arasındaki rekabet ve çekişme üzerine kurulu bir anlatıdır. Babadan kalan iktidarı paylaşmak konusunda büyük bir çatışma içine giren erkek kardeşlerin durumu, birbirlerine zıt kişilikleri nedeniyle daha da olumsuz bir noktaya taşınmaktadır. Destan boyunca erkek karakterlerin rüyaları ile ifade edilen arzular, temelde iktidar arzusuna dayalı olmakla birlikte ölüm ve otoriteyi kaybetme korkusu ile bir araya gelerek kardeşler arasında amansız bir mücadeleye neden olmaktadır.

Her iki destanı da mevcut kuramsal çerçeve içinde ele aldığım da, destanlarda psikanalitik kuramın temel kavramlarından olan bilinçdışı kavramının ve bunun yansımalarının açıkça görüldüğünü söyleyebilirim. Kişilerin bilinçdışının aynası olarak kullanılan rüyalar ise hem bu bağlamda hem de Türk mitolojisi bağlamında kazandıkları anlamlarla metne derinlik kazandırmaktadır. Bilinçdışında yer alan arzu ve korkuların ortaya çıkması ile şekillenen olaylar ise asıl mesele olan siyasal ve toplumsal iktidarı elde etme konusunu, okuyucuya akıcı ve ilginç bir biçimde sunmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, Altay destanlarında rüyaların erkek kahramanların siyasi iktidar arzusunu yansıtmaya görevi gördüğü sonucuna vardım. Yalnızca iki destanın incelenmesinin bu varsayımın genellenmesi için yeterli olmadığını bilmekle beraber bunun, diğer destanların da benzer yöntemlerle ve benzer amaçlar doğrultusunda incelenmesine kapı aralayacağını düşünüyorum. Ayrıca, destanlarda incelenen sembollerin ve yapılan rüya odaklı yorumlamaların, mitoloji içinde yer alan kavram ve sembollerle örtüşüyor olmasının da çalışmanın geçerliliğine belirli bir katkı sağladığı görüşündeyim. Daha fazla destanın Türkiye Türkçesine aktarılması ve bunlar üzerinde çalışmalar yapılması ile Altay destanları özelinde Türk mitolojisi çalışmalarına katkı sağlanabileceğine ve böylelikle hem Türk mitolojisinin

genel mitoloji çalışmaları içindeki yerinin genişletilmiş olacağına hem de genel anlamda mitoloji çalışmalarının zenginleşmesi adına bir katkıda bulunulabileceğine inanıyorum.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. ve diğerleri (Yay. Haz.). (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Altai Republic Official Website. (2019). Erişim adresi: <https://altai-republic.ru/about-the-region/statistical-data/>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2019.

Altai Republic Official Website. (2019). Erişim adresi: <https://altai-republic.ru/culture/general-information/>, Erişim Tarihi: 12 Şubat 2019.

Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Konya: Kömen Yayınları.

Asena, G. A. (2011). *Nikolay Şodoyev'in Diliyle Altay Bilik*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Ayaz, B., (2017). Tufan Mitleri. F.A. Turan ve M. Ozan (Ed.) *Türk Mitolojisine Giriş* içinde (s. 259-270). Ankara: Gazi Kitabevi.

Bekki, S. (2009). *Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler*. İstanbul: Öncü Kitap.

Berezkin, Y. (2014). The Dog, the Horse and the Creation of Man. *Electronic Journal of Folklore*, Sayı 56, 25-46.

Campbell, J. C. (2015). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. S. Gürses). İstanbul: İthaki Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1949].

Ceylan, Y. (2007). *Siyaset, İktidar ve Din*. Ankara Barosu Dergisi, 65(4), 9-11.

Çelepi, M. S. (2017). *Türk Halk Kültüründe Rüya*. Konya: Kömen Yayınları.

Çığ, M. İ. (2009). *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2018). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çoruhlu, Y. (2016). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

De Carvalho-Neto, P. (1972). *Folklore and Psychoanalysis*. (Çev. M. P. Wilson). Florida: University of Miami Press.

Dilek, İ. (1998). Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı N.U. Ulagaşev. *Türk Dünyası Dergisi*, 5, 309-361.

Dilek, İ. (2002-2007). *Altay Destanları (Cilt 1-2-3)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ekeev, N. (2019). Altai in Mythology, Epics and Medieval History. *The Journal of Eurasian Turkic Studies*, Haziran 2019(2), 71-80.

Ergun, P. (2017). Türk Mitolojisinde Ağaç Kültü. F.A. Turan ve M. Ozan (Ed.) *Türk Mitolojisine Giriş* içinde (s. 109-132). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Freud, S. (1979). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*. (Çev. K. Şipâl) İstanbul: Bozak Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1941].
- Freud, S. (2016). *Rüyaların Yorumu*. (Çev. D. Muradoğlu). İstanbul: Say Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1900].
- Fromm, E. (2015). *Rüyalar Masallar Mitler*. (Çev. A. Arıtan, K. H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1951].
- Gömeç, S. (2012), *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güneş, H. (2012). Kutsal Değerlerin Siyasete Alet Edilmesi Bağlamında Abdullah B. Ali İsyani, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 22, 75-103.
- Güngör, H. (1990). Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tenri Kavramlarının Kullanışı. *11. Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı, Cilt 2* içinde, (s. 511-519). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gürsoy-Naskali, E. ve Duranlı M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu*. (Çev. Ö. Suveren). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.[Orijinal yayın tarihi, 1933].
- Harvilahti, L. (2000). *Altai Oral Epic*. *Oral Tradition*, 15/2 (2000), 215-229.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Jung, C. G. (2009). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Çev. İ. Kantemir) İstanbul: Can Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1961].
- Jung, C. G. (2015). *Dört Arketip*. (Çev. Z. A. Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1976].
- Jung, C. G. (2016). *İnsan ve Sembolleri*. (Çev. H. M. İlgün). İstanbul: Kabalcı Yayınevi. [Orijinal yayın tarihi, 1964].
- Jung, C. G. (2018). *Rüyalar*. (Çev. A. Kayapalı) İstanbul: Pinhan Yayıncılık. [Orijinal yayın tarihi, 1974].
- Kane, B. (2004). Day Mares and Night Stallions – Archetypes in the Mythology of Horses and Horse Dreams.
<http://www.horsensei.com/publications/MythologyofHorses/MythologyOfHorses.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Mart 2019.
- Kasımoğlu, S. (2017). *Binbir Gece Masalları'nda Kahraman İzleği – Şehriyar'ın Farkındalık Yolculuğu*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kaya, M. (2015). *Mitolojiden Efsaneye: Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kıyak, A. (2010). İslamiyetten Önce Türklerde Güneş ve Ay İle İlgili İnanışlar, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(6), 133-143.
- Kirk, G. S. (1998). *Myth: Its Meaning and Functions in Ancient and Other Cultures*. Londra: Cambridge University Press.

- Mitchell, S. A. ve Black, M. J. (2012). *Freud ve Sonrası*. (Çev. A. Eğrilmez) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. [Orijinal yayın tarihi, 1995].
- Oymak, İ. (2017). Türk Mitolojisinde Su Kültü. F.A. Turan ve M. Ozan (Ed.) *Türk Mitolojisine Giriş* içinde (s. 83-108). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi (Cilt 1-2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu..
- Öncül, K. (2017). İlk İnsanın Yaradılışı. F. A. Turan ve M. Ozan (Ed.) *Türk Mitolojisine Giriş* içinde (s. 251-258.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdemir, G. (2009). Batı'da ve Türklerde Egemenlik Kavramı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 123-137.
- Özyurt, C. (2016). *Erich Fromm'un İnsan ve Toplum Anlayışı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Paich, S. D. (2019). Mythology As Need Psychological And Communal Origins Of Mythic Transmissions. İ.O. Akkın ve diğerleri (Ed.) *Uluslararası Mitoloji Sempozyumu, 2-5 Mayıs 2019, Ardahan, Türkiye, Bildiri Kitabı* içinde (s. 17-51). Ardahan: Ardahan Üniversitesi Rektörlüğü.
- Potapov, L. P. (2014). *Altaylılar: Etnik Yapıları ve Kültürel Varlıkları*. (Çev. A. Bağcı) Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Quinodoz, J. M. (2016). *Freud'u Okumak*. (Çev. B. Kolbay, Ö. Soysal) İstanbul: Bağlam Yayıncılık. [Orijinal yayın tarihi, 2004].
- Sagalayev, A. M. (2017). *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*. (Çev. A. Toraman) İstanbul: Bilge Kültür Sanat. [Orijinal yayın tarihi, 1991].
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz A. (2002). *İslâmiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Salzmann, Z. (1993). *Language, Culture, and Society*. Colorado: Westview Press, Inc.
- Simon, J.B. (2007). *The Meaning of Folklore - the Analytical Essays of Alan Dundes*. Utah: Utah University Press.
- Turan, F. A. ve Ozan, M. (2017). Önsöz. F.A. Turan ve M. Ozan (Ed.) *Türk Mitolojisine Giriş* içinde (s. ix-xii). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Zdenek, S. (1993). *Language, Culture and Society – An Introduction to Linguistic Anthropology*. ABD: Westview Press.